

Glosolália

Rodovo orientovaný časopis

1-2 | 2012

Obsah

- DEREK REBRO: **Feminizmy nás bavia** | 1
STANISLAVA CHROBÁKOVÁ REPAR: „**My vanishing point**“
alebo Prepisovanie sa do poézie | 2
STANISLAVA CHROBÁKOVÁ REPAR: **Vernisáž I; uprostred,**
Vernisáž II; kameňom vo vajci | 6
ETELA FARKAŠOVÁ: **Filozofia ma naučila aj to, že neexistujú žiadne**
definitívne odpovede | 9
MARCELA VESELKOVÁ: **Fosílie** | 123
LENKA SUCHÁ: **Dejiny postele – dejiny domova?** | 24
TAMARA ARCHLEBOVÁ: **Privátny telocvik** | 31
LENKA KRIŠTOFOVÁ: **Queer vo výchove a vzdelávaní** | 37
IVETA RAJTÁKOVÁ: **Perspektívy striedavej starostlivosti** | 49
MIROSLAVA MIŠIČKOVÁ: **Kto sa bojí žien v ekonómii?** | 53
ZUZANA HUSÁROVÁ: **Koeficient** | 56
MARCELA ONDEKOVÁ, ZUZANA OČENÁŠOVÁ: **Čo ste chceli vedieť**
o rode a nemali ste sa koho opýtať | 58
Traumheft – zošit snov (ELFRIEDE GERSTL, CHRISTINE HUBER,
ELFRIEDE JELINEK, BETTINA GALVAGNI) | 68
ZUZANA ULÍČIANSKA: **Para** | 74
- Recenzie**
MARTINA GRMANOVÁ: **Temná túžba milovať** (LUKA, Eva. *Diabloň*) | 95
MATÚŠ MIKŠÍK: **Východiskový bod, bod déja vu, bod untitled**
(ŠRAMATYOVÁ, Veronika. *Untitled*) | 96
MAREK DEBNÁR: **O potrebe porozumieť** (SALMELA, Alexandra. *27 čiže*
Smrť robí umelca) | 98
OLA STAWINSKA: **Hold Inakosti** (REBRO, Derek. *Okamih pred dopadom*) | 99

Glosolália 1 – 2 / 2012 | Ročník 1 | ISSN 13387146 | Cena 3,30 € |

Viki Kollerová: Pokojný portrét, 2011

VIKI KOLLEROVÁ (1984), študovala tlmočníctvo a prekladateľstvo na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Po dvoch rokoch zanechala doktorandské štúdium a začala sa venovať fotografii. Jej práca na tému sémantika v preklade nikdy nevznikla, ale pretransformovala sa do obrazového vyjadrenia významu. Jadro jej tvorby tvoria autoportréty a akty. Človeka zobrazuje v jeho uzavretosti, v hraničných situáciách, zraniteľného, v kontraste so surovým prostredím. V roku 2010 Kollerová postúpila do finále súťaže Foto roka Nadácie VÚB a v roku 2011 sa umiestnila na 3. mieste v súťaži Základný Inštinkt.

Viki Kollerová o sebe:

„Nie som klasickým príkladom fotografky, ktorá sa narodila s fotoaparátom v ruke. Môj otec sa v určitom období fotografiou čiastočne živil, ale ja som mala k fotoaparátu prílišnú úctu. Prvý fotoaparát som dostala od môjho brata až ako 21-ročná, takže som mala čo dobiehať. Naozaj fotiť som začala, až keď som stretla môjho fotografického partnera Martina M. Hlavným popudom bol hnev a rozčarovanie z toho, akým spôsobom ma zobrazoval. To bolo v roku 2008. Postupne som hlavne na autoportrétoch spoznávala možnosti média a začiatkom roka 2009 som začala svoje fotografie zverejňovať. Prečo akt a nahota? Zo začiatku to bola aj istá rebélia, neskorá puberta, alebo niečo také. Detstvo som prežila v prísnej výchove, dospievanie na katolíckom gymnáziu, takže moje fotenie bolo aj istou manifestáciou vymanenia sa z rodinných, spoločenských a náboženských modelov, ktoré mi boli odmalička vštepované. Pre mňa sa však nahota nerovná erotike. Práve naopak, vidím v nej istú čistotu. Ukazuje človeka v jeho prirodzenosti a jednoduchosť, odkrýva jeho podstatu. Navyše sa nemusím vyrovnávať s redundantným významom šiat. Všetko na fotografii totiž niečo znamená. Vo voľnej tvorbe využívam pri fotení takmer výlučne seba. Seba mám neustále k dispozícii a nemusím si vysvetľovať, čo mám robiť a ako sa mám pri tom tváriť. Zároveň môžem od seba vyžadovať veci, ktoré by sa iným ľuďom mohli zdať extrémne. Na druhej strane je to aj spôsob veľmi priamej sebareflexie. Cez fotografiu postupne spoznávam samú seba, a nemám na mysli len fyzickú rovinu. Ak tvorím dostatočne voľne, fotografia má potenciál odhaliť aj veci, ktoré sú uložené hlboko v podvedomí, bežne podrobené autocenzúre. Vo všeobecnosti ma iní ľudia pri tvorbe vyrušujú. Je to asi tým, že beriem prílišný ohľad na ich predstavy.“

Feminizmy nás bavia

Vážené čitateľky, vážení čitatelia, držíte v rukách časopis, ktorého vznik bol motivovaný tak frustráciou, ako aj nadšením. To prvé bolo spôsobené nepochopiteľne dlho pretrvávajúcim odporom voči feminizmom a rodovo orientovaným témam na Slovensku, ktorý pramení hlavne v myšlienkovvej pohodlnosti a s ňou súvisiacej nevedomosti. Pokiaľ totiž napr. na konferenciách dostávate roky tie isté (často naivné) otázky, pokladané nie s rešpektom a záujmom niečo sa o danej téme dozvedieť, ale s ironickým dešpektom, je to únavné aj absurdné: na našom trhu je totiž množstvo literatúry, po ktorej by tie a tí, čo majú záujem byť vzdelanejšími, mohli siahnúť. Alebo sa stačí rozhládnuť po svojom blízkom okolí, sledovať situáciu v rodinách či v pracovnom živote, a každému súdnejšiemu človeku musí byť jasné, že feminizmy nie sú teóriou fabulujúcou ilúzie, ale v živote zakotvenou názorovou smršťou, ktorej za mnohé vďačíme a za mnohé – pevne verím, že aj na Slovensku – ešte budeme.

Aby som však nezatienil to dôležitejšie: nadšenie. Je nás totiž dosť, ktorí a ktoré pokladáme nielen za dôležité, ale aj vzrušujúce uvažovať kriticky a inak, a tým spoluvytvárať rodovo spravodlivejšie a rozmanitejšie prostredie v našom geografickom priestore. Roky tu ako platforma (viac než úspešne) fungoval časopis Aspekt. Rovnomenné združenie, našťastie, dodnes vydáva kvalitné a potrebné knihy prostredníctvom svojho vydavateľstva a funguje aj cez webzin AspektIn. No periodikum, ktoré by bolo zamerané špecificky na „ženy“, na rodovo orientované témy, a ktoré by systematicky prinášalo texty a diela, ktoré sú rodovo subverzívne a (len zdanlivo homogénne, statické a esenciálne) kategóriu rodu rozohrávajú rozmanito a „inak“ – také u nás absentuje. (O niektorých dostupných periodikách som mal rozpísaný celý odsek, ale načo si kaziť náladu.) I preto vznikla Glosolália, ktorá nemá potrebu obhajovať sa ani vysvetľovať, prečo „feminizmy“. Namiesto tejto – roky pociťovanej – strate času sa budeme snažiť konkrétnymi výstupmi jednak zaujať tie a tých, ktorým nie je rodovo orientovaná optika cudzia a chýba im podobné médium v našom intelektuálnom kontexte. A tiež presvedčiť tých zvedavejších a názorovo nepredpojatých, ktorí sú z rôznych dôvodov voči feminizmom ešte stále ostražití, že nejde o žiadnu autoritársku ideológiu (opak naznačuje už množné číslo: feminizmy), ale o jednoduché neobchádzanie faktu, že človek, to sú dvaja: čiže nielen „muž“.

Derek Rebro

„My vanishing point“ alebo Prepisovanie sa do poézie

STANISLAVA CHROBÁKOVÁ REPAR (1960 v Bratislave) je slovenská a slovinská spisovateľka, prekladateľka, editorka a literárna vedkyňa, ktorá od r. 2001 žije v Ľublane, kde pracuje najmä pre vydavateľstvo KUD Apokalipsa. Je docentka literatúry na Univerzite v Novej Gorici, (spolu)zakladateľka a koordinátorka medzinárodného projektu „Časopis v časopise“, organizátorka festivalov a filozofických sympózií, autorka obsiahlych expertíz s rodovou (QUING) a kultúrpolitickou (MK RS) tematikou uverejnených na internete, prekladateľka a spoluprekladateľka 13 kníh. Doposiaľ publikovala 11 kníh poézie, prózy, esejí a vedeckých štúdií, naposledy autofikciu *Slovenka na kvadrát* (slovensky 2009, slovensky 2011), básnické zbierky *Dotakniti se prazne sredine* (2010) a *Tichožitia; la poésie pure, la poésie brute* (2011). Z ostatných edičných aktivít: *A Megaphone* (feminist studies, 2011) a *Razsipane jagode* (antológia vyšehradského haiku, 2011). Jej tvorba je preložená do 16 jazykov.

Už koncept či zámer tohto seminára dáva tušiť, že „mŕtvy bod“ v rodových otázkach neexistuje. Vždy sa nájdu autori a autorky, myslitelia a mysliteľky, ktorých problém rodovej podmienenosti v literatúre znepokojuje a oslovuje, a vždy sa nájdu aj takí, ktorých dráždi alebo odrádza. (To isté platí aj o inštitúciách.) Pritom rozdiel je často len v informovanosti, osobnej skúsenosti a z nej vyplývajúcich postojoch – alebo, čo si budeme nahovárať, v mentálnej vyzretosti jedných aj druhých.

Vo svojom príspevku budem hovoriť *za seba* a o veľkej téme toho poviem *málo*. To prvé súvisí s rôznorodosťou a nesúmerateľnosťou jednotlivých životných aj spisovateľských príbehov (okrem problematizovania tzv. kolektívneho ženstva v literatúre tu mierim aj na pestré zastúpenie poetík a autorských „politík“ zosobnených v účastníkoch tohto seminára). O to druhé sa postaral časový a priestorový limit, ktorý som okamžite rozhodnutá porušiť, aj keď nie celkom obísť: ženy, ženskosť vôbec, boli umlčované celé tisícročia, a teraz by sme im chceli odmerať 5 minút a 2000 znakov, aby prehovorili a sprostredkovali svoj ťažko uchopiteľný príbeh?! Príbeh, ktorý, navyše, vždy bude mať svoj rub a svoje líce... svoju osvetlenú/manifestovanú a svoju temnú/skrytú polohu?

Na druhej strane, čím dlhšie sa zaoberám „písaním žien“, presnejšie, vzťahom feministických teórií k písaniu žien, a ešte presnejšie – čím dlhšie som poetkou, spisovateľkou, skratka, autorkou, ktorá sa prepisuje do literatúry a ktorá je literatúrou prepisovaná, tým menej mám chuť vysvetľovať svoju pozíciu v kultúre – teda to, čo považujem za samozrejmé. Každá sloboda, aj tá rodová (zbašená stereotypných interpretácií rodových rolí a potvrdzujúca (post)feministický názor o konštruovanosti rodových identít), aj tá tvorivá (sloboda vyjadrovania, sloboda výrazu), je nedeliteľná a bezpodmienečná, alebo, povedané inak a osobnejšie: píšem výlučne sebou, svojím individualizovaným ženstvom, (prevažne) ženským človekom vo mne, a jazyk, v ktorom sa pritom pohybujem, je jazykom životných ambivalencií a protichodných významov. Na jednej strane apofatický, občas dokonca eskapistický (sama sa v ňom strácam a znova nachádzam), na druhej strane (s)tvoriteľský (sebapotvrdzujúci a seba-sa-presahujúci) – oboje súčasne a vo vzájomnej podmienenosti.

Moja čoraz väčšia nechuť púšťať sa do podobných diskusií na danú tému pramení najmä v tom, že už celé desaťročia sa mi priamo pred očami odvíja stará známa pravda, podľa ktorej „vinníkom“ (v zmysle – tým podozrievaným,

spoločensky delegitimizovaným, odsudzovaným či vytesňovaným) je obvykle ten, kto na určitý (spoločenský) neduh či problém poukáže, a nie ten, kto sa oň pričínal, kto ho živil svojím postojom a konaním alebo zahládza vlastným (povedzme socio-kultúrnym alebo symbolickým) „telom“, či už vedome, alebo nevedomky. Patriarchálna spoločnosť (v čoraz pevnejšom spojení s globálnym neoliberalizmom, ako ho dnes zakúšame), ktorá už polstoročia ignoruje tzv. druhú vlnu feminizmu a jej súčasné pokračovanie v (post)feminizme, obrátila feministickú kartu tak, že pod kategóriu „písanie žien“ subsumovala tie najslaboduchejšie výkony a výtvary niektorých mojich, priznajme si, o dosť pragmatickejších kolegýň. Žien (ale aj mužov pod „gynonymami“ či bez nich), ktoré vo svojom neraz až mechanickom písaní (ťažko hovoriť o autonómnom tvorivom geste) usilovne kopírujú najhrubšie rodové stereotypy a ktoré svojou či už sentimentálnou, alebo škandalózne pohoršujúcou produkciou úspešne prehlbujú polarizáciu rodových rolí – jednak zvnútra rodových identít, jednak medzi nimi navzájom. Dekonstruktúra rodových stereotypov, estetická subverzia, politická korektnosť pre ne/nich ostávajú neznámymi, nepotrebnými pojmami. Je pre mňa nielen demotivujúce, ale aj vcelku zábavné pozorovať, ako ich naša plytká a povrchná spoločnosť, vrátane intelektuálnych, literárnych či mediálnych kruhov, za to odmeňuje a ako ich mená neraz zažiaria tam, kam sa slušná, to znamená *status quo problematizujúca* spisovateľka takmer nedostane. A ak aj áno, poväčšine za cenu nevyhnutných ústupkov patriarchálnej ideológii aj s jej sebaetablujúcimi sa schémami.

Musí byť teda jasné: svoje seba vymedzenie voči podobným autorským „veličinám“ na literárnom poli a zároveň tvrdé ohradenie (sa) voči prípadnému usúvšťažňovaniu mojej tvorby s ich sériovou produkciou považujem za kľúčové a prvoradé. Za nemenej kľúčové však považujem upozornenie na skôr zlomyseľné než neznalé stototožňovanie lacného braku (tzv. ženských románov či básní utopených v lyrizujúcej „krasoreči“) s *ženským písaním* alebo *literatúrou písanou ženami*, ktorého sme často svedkami práve tam (a u tých), kde (a ktorí) v sebe živia jednak rodovo podmienenú zášť a jednak hlboké nepochopenie súčasnej kultúrnej a civilizačnej paradigmy vo všetkých jej aspektoch – tých posilňujúcich aj tých ochromujúcich, ba dokonca ohrozujúcich ľudský druh a jeho prežitie. Preto sme – tí rodovo osvietenejší a osvietenejšie, ktorí sme si vedomí pasce patriarchálneho dedičstva – obvykle nútení siahnuť po francúzskom prepise tohto pojmu, t. j. *écriture féminine*, ktorý – tým že sa viaže na francúzsky postlacanovský feminizmus 70. rokov – v sebe implikuje feministický výklad pojmu „ženské písanie“, vylučujúc tak jeho významový aj hodnotový zosun či ideologicky motivované zneužívanie.

Chronický problém so ženskou identitou, resp. s jej patriarchálne poznačeným vnímaním sa prejavuje aj v tom (a dokazujú to viaceré výskumy), že producentky literárnych gýčov sa bežne dostávajú – ako relevantné „literárne tvorkyne“ – do prehľadových štúdií a encyklopédií, zatiaľ čo mužskí producenti gýča z nich zákonite vypadávajú. Nielenže sa tu verejnosti podsúva dvojaký meter, čo sa týka neodôvodniteľnej zhovievavosti najmä voči autorkám novodobých bestsellerov, ale sa naďalej, priamo aj podprahovo, recykluje presved-

čenie o nižšej literárnej kvalite a spôsobilosti spisovateliek. Navyše, skutočne pozoruhodné autorky a ich diela v podobných sumarizujúcich prehľadoch často nenájdeme a neraz sa pritom argumentuje práve „úspešnosťou“ spisovateliek na knižnom trhu a ohlasom ich diel u čitateľského publika. (Dvakrát zabodnutá mŕtvoľa, povedal by metaforik gotik.) Na druhej strane ani táto „úspešnosť“ autorkám nezaručí ich hladký vstup do literárneho kánonu alebo do dejín príslušnej národnej literatúry.

Ďalší jav, ktorý pozorujem, je nasledujúci: stáva sa nielen výhodné, ale aj (znovu) moderné, ba až módné byť antifeminista, prípadne sa aspoň kde-tu popýšiť svojím laxným prístupom k feminizmu v jeho teoretickom aj aktivistickom variante. Mnohé osobnosti aj „osobnosti“ verejného života sa vôbec nerozpakujú vyhlásovať feminizmus za spoločenskú moru, ba takmer za osobného nepriateľa, alebo, naopak, za strašiaka do maku, ktorý je len na smiech a netreba ho brať vážne. Zároveň sa však bez váhania považujú za demokratov alebo demokratky z presvedčenia, citlivých ľudí a slušných občanov, ktorým nič ľudské nie je cudzie a ktorí si teda (ako to, bohužiaľ, neraz dokazujeme svojou voľbou) zaslúžia náš rešpekt a našu úctu.

Tým všetkým, ale aj ich „piarovcom“, obdivovateľom a stúpencom je na mieste pripomenúť, že byť antifeministom znamená: vystupovať a konať proti rovnému postaveniu mužov a žien, všetko ženské považovať za menejcenné, ženy dokonca za nesvojprávne stvorenia, ktoré sú voči mužovi právom v podriadenej pozícii, a teda im upierať (či už paušálne, alebo každej zvlášť) ich základné ľudské práva. Napríklad právo rozhodovať o vlastnom tele, o vlastných deťoch, o svojom živote a jeho smerovaní, o výbere (životného) partnera, slobodnom pohybe, sebazvedelávaní a profesionálnej kariére, o verejných otázkach, ale aj individuálnom jazyku, ktorým každý a každá z nás hovorí alebo v ktorom píše... a v ktorom sa nielen vyjadruje, ale tiež buduje (de/konstruuje, rozvíja, stmeluje...) svoje ľudské „ja“, svoju osobnostnú identitu – presnejšie, integritu. Pri vedení protifeministických rečí je vždy potrebné (po)myslieť aj na vlastnú mamu alebo starú mamu, sestru alebo dospievajúcu dcéru, na učiteľku, ktorá vám prirástla k srdcu, možno neznámu ženu, ktorá vám pomohla, keď ste boli v úzkych... Tých všetkých a ich životov sa takýto odmietavý postoj bezprostredne dotýka. Okrem toho, diskriminácia má veľa podôb a už alibistické mlčanie ohľadom životných záujmov tých druhých je jednou z nich. Nemám čas vyratúvať, kde všade a pre koľkých milých kolegov sme už boli – v slovenskej literatúre alebo literárnej vede – „neviditeľné“ a „neexistujúce“. Bohužiaľ, som presvedčená, že tzv. vysoký referenčný kvocient alebo citačný index ani jednej z nás ešte dlho nehrozí. Muži nás (pováčšine) ešte vždy NEumiestňujú do horizontu svojho vnímania, odkazy na naše práce nie sú dostatočne „referenčné“ a androcentrická kultúra ich v tejto rodovo selektívnej zameranosti podporuje a utvrdzuje.

Domnievam sa, že mať ľudí rád a byť antifeministom sa vzájomne vylučuje. Mať rád iba seba a byť antifeministom ide pekne dohromady. Spisovateľka Dubravka Ugrešić nedávno v interview pre slovinskú tlač napísala, že je feministka – aj preto, lebo pokiaľ ide o feminizmus, v podstate nemá(me) na

výber. Obávam sa však, že nekorektné, resp. patriarchálne účelové „výklady“ feminizmu poskytli a stále poskytujú pohodlné alibi mnohým nemysliacim, ktorí svoj antifeminizmus radi zdôvodňujú odmietaním ženskej nadradenosti či dokonca nadvlády. Mysliaci vlastnou hlavou, ktorí rozumejú problémovej výstuži feminizmov a ich historickému opodstatneniu, podobné problémy (s ideologickou infiltráciou a jej „dobromyseľnými výstrahami“) nemajú. Rodové ukotvenie a feministické zameranie rozličných výskumov vnímajú ako prirodzený dôsledok tisícročného upevňovania *status quo* pri rodových identitách, t. j. privilegovaného postavenia „mužského“ na úkor „ženského“. Príspevky k všeobecným dejinám, ale aj k dejinám filozofie, literatúry, vedy, politického a verejného života... spod pera feministicky orientovaných bádateľov a bádateľiek hovoria jasnou rečou: štrukturálne rodové asymetrie sú neodmysliteľnou konštitutívnou súčasťou západnej civilizácie a jej historického vývoja, ba dokonca (podľa dostupných mýtov a náboženských legiend) zasahujú až do jej prehistórie. Dnes už ide o vedecky dokázaný fakt, ktorý feminizmom a rodovým teóriám poskytuje plnú legitimitu v ich úsilí o nastolenie spravodlivejších, rovnocenných vzťahov medzi pohlaviami/rodmi tak v súkromnej, ako aj verejnej sfére. Ide dokonca o viac: o zrušenie samotných polarizácií obsiahnutých v kategóriálnych dvojiciach mužské/ženské, súkromné/verejné, ovládajúce/ovládané, ale aj objekt/subjekt, príroda/kultúra a pod. Keby som mala k dispozícii ďalších päť minút (a dvetisíc znakov textu), možno by som k tomu ešte niečo dodala... no takto uvedenú hypotézu ponechávam na vás a na vašu predstavivosť, prípadne ďalšie sebazvedelávanie...?

Rada by som však na záver zdôraznila: rozprávať o poézii písanej ženami a neoprieť sa pritom aspoň o týchto pár základných myšlienkových premis považujem nielen za nemožné, ale aj za márnenie času.

Až tu niekde sa totiž dostáva k slovu aj (moja) individuálna citlivosť na básnické významy reči/mlčania, moje prepisovanie sa do textu/života, a s ním aj čosi, čo by sme mohli nazvať *literárnou konfesiou* – aj v zmysle literárnej spovede alebo vyznania, ešte lepšie: autofikcie. Pravdaže, vždy len podmienene, keďže *écriture féminine* sa nachádza mimo všetkých kritérií a noriem (jednak vo vzťahu k samotnej tvorivosti, ale aj vzhľadom na uchopovanie ženského v jazyku, ktorý toto ženské vylučoval alebo prekryval) a je teda – v absolútnom zmysle – nezadefinovateľné. A to aj napriek reflexii, ktorú som (práve) „dopriala“ sebe aj vám a ktorá problém *ženského písania* a *písania žien* ako dvoch rozdielnych konceptov síce skromne otvára, ale plne nevystihuje ani nerieši.

(Napísané pre seminár „Poézia písaná ženami“; Bratislava, Univerzitná knižnica, 5. 9. 2011.)

VERNISÁŽ I; uprostred*H. O. Villaseñorovi*

– Nahota je pulzujúca reč.
– Zrkadlo je duté telo.

MARGRET KREIDL

Ó
óóó,
je oko;

potokom
(potomkov
a predkov) tak
preplavené, že aj
duša stene Erosom.

Uprostred: ty a ja, oba-
ja. Kladivko, nákovka. Str-
mienok, boží dar. Až telo v u-
chu prahistórie úkosom odkryje
neviditeľné.

Kaleidoskopom metafor,
fariieb. Ich-formou definície, z ktorej pre-
žije len bodka.

Nedotkať text – a počkať na
zmysel usadený v tele orgasticky nemých slov.

Viki Kollerová: My I, 2010

VERNISÁŽ II; kameňom vo vajci

„... ved' vravím, pekné je robiť takúto čistú (poésie pure)
a surovú (poésie brute) poéziu...“

OTTÓ TOLNAI

Takto – až nábožne pošepnúť. Vystúpiť, vstúpiť
v kameni.

Dotykmi – kremeňa, žuly – ulízať hlások.

V piesku
a štrku orať, bielym (mr)amorom
ohriať (sa);

spojiť v skale, kde pla-
meň je stále
pán... V slúde bdie
iskrenie sln-
ka, v čadiči či-
ha láva;

*hlava,
dom,
úľ.*

Takto len – aktom B-O-H-Y-N-E – riečiskom času
zvádzať;
k pôvodu? nazad? do bodu Nič? Priamo k se-
menu proto-
vrstiev...! Sme m(i/a)kroskopicky, sme
aqua- a geo-
topickí, sme. Kým nami nepre-
pukne nezadržateľný a kruto
orfický kalendár úžasu –

identita ryby v štruk-
túre záhrady me-
tódou: koitus;
l.p. MMVI,

*spiritus
san-
cti.*

Viki Kollerová: My II, 2010

Viki Kollerová: Ako naučiť mužov počúvať, 2011

Filozofia ma naučila aj to, že neexistujú žiadne definitívne odpovede

Rozhovor s ETELOU FARKAŠOVOU

FILOZOFIA, LITERATÚRA A „MUŽSKÉ PERO“

Zaujímalo by nás, ako ste sa vôbec dostali k filozofovaniu. Podobne ako dnes, ani v čase, keď ste začínali, nebola filozofia príliš „v móde“.

Aby som začala „od Adama“, teda presnejšie – lebo moje feministické myslenie sa teraz zháčilo –, aby som začala „od Evy“... Moja cesta k filozofii bola kľukatá. Pôvodne som totiž vyštudovala učiteľskú kombináciu matematika – fyzika. Okrem slovenčiny a cudzích jazykov som mala od základnej školy veľmi dobrý vzťah najmä k matematike, na strednej škole k tomu prispel aj vynikajúci pedagóg. Vtedy sa mi zdalo, že presný, logický svet matematiky je mi veľmi blízky, že sa v ňom budem cítiť „bezpečne a doma“. Počas štúdia som začala popri hltaní beletrie čítať aj filozofické knihy. Boli to najmä spisy antických filozofov. Niežeby som všetkému rozumela, to zďaleka nie. Ale lákali ma. Bol v nich prítomný iný pohľad na otázky, ktoré ma zaujímali, ale nepoznala som na ne odpovede a ani som nevedela, kde ich hľadať. Keď som mala voľno, v pondelkové rána som stávala pred antikvariátom pod Michalskou bránou a túžobne som čakala, kým otvorí a kniha, ktorú som cez víkend objavila vo výklade, sa ocitne v mojich rukách. Čoraz viac som zisťovala, že v matematickom svete až tak doma nie som. Posilňoval vo mne síce vieru v silu logiky, ale zdalo sa mi, že je vo mne málo matematickej kreativity a že sa prostredníctvom matematických pravidiel primálo dozvedám o sebe a o tom, ako by som mohla lepšie žiť. Tým mám na mysli „dobrý život“ v zmysle gréckej filozofie, nie súčasné konzumentské blaho... A tak som sa rozhodla študovať filozofiu v kombinácii so sociológiou.

Tej prvej ste zostali verná po celý život. Našli ste to, čo ste pôvodne hľadali?

Isteže som v nej nenašla všetky odpovede na to, ako žiť dobre a múdro. Naučila ma však čosi viac – pochopiť, že nejestvujú nijaké definitívne odpovede, ktoré sa možno naučiť naspamäť, a najmä to, že najlepšou odpoveďou je taká, ktorá vedie k vzniku nových otázok. Vštepila mi popri inom kantovský princíp používania vlastného rozumu. Aké potrebné by bolo v dnešnej dobe pre mnohých ľudí, ktorí si neuvedomujú svoju zmanipulovanosť, vydať sa na cestu svojho „osobného osvietenstva“!

ETELA FARKAŠOVÁ je jednou z mála osobností, u ktorých sa literatúra snúbi s filozofiou. Počas svojej akademickej kariéry dávala vo svojich esejach a štúdiách nový význam tomu, čomu sa hovorí „filozofovanie o umení a s umením“. Vo svojej literárnej tvorbe zase ukazuje, že keď filozofka píše umelecké texty, čitateľa a čitateľky sa môžu tešiť na intelektuálny zážitok. I preto, že viditeľná prítomnosť žien v kánone vôbec nie je samozrejmosťou, znamenalo pre ňu objavenie rodových štúdií v deväťdesiatych rokoch isté teoretické ukotvenie. S filozofkou sme sa rozprávali nielen o jej ceste k feminizmu, ale aj o témach, ktoré sú v spoločnosti tabuizované. Hoci filozofia nepatrí medzi populárne zamestnania – naopak, spoločnosť sa na filozofov a filozofky často díva ako na príživníkov –, podľa Farkašovej poskytuje možnosť naučiť sa myslieť kriticky a celistvo. V rozhovore vyjadrila názor, že filozofia má potenciál meniť spoločnosť a môže prispieť k zmene rodových vzťahov.

ETELA FARKAŠOVÁ (nar. 1943 v Levoči) pôvodne študovala matematiku a fyziku, no napokon sa niekoľko desaťročí venovala filozofii. Od roku 1972 vyučovala teóriu poznania na Katedre filozofie FiF UK, kde sa neskôr stala na dve funkčné obdobia vedúcou. Po roku 1989 sa k jej odbornej profilácii pridali aj rodové štúdiá – najmä feministická epistemológia. Je autorkou mnohých prozaických, esejistických, básnických a odborných publikácií (napr. *Na ceste k vlastnej izbe*, 2006). Píše aj rozhlasové hry, editorsky sa podieľala na viacerých knihách a je spoluautorkou (s V. Černíkom a J. Viceníkom) vedeckej monografie *Teória poznania* (1980). Jej texty sú zastúpené vo viacerých antológiách a preložené do rôznych jazykov. O vzťahu filozofie a literatúry, filozofie a vedy a o rodových štúdiách písala vo viacerých odborných textoch. Prednášala (a doteraz príležitostne prednáša) na Viedenskej univerzite. Viac rokov pôsobila ako členka Vedeckej rady Filozofického ústavu SAV, je členkou redakčnej rady časopisu *Filozofia*, Slovenského filozofického združenia, Spolku slovenských spisovateľov a PEN klubu, medzinárodnej skupiny Network of East-West Women a spoluzakladateľkou Klubu slovenských prozaičiek FEMINA. V r. 2011 ju prijali za členku Spolku rakúskych autorov a autoriek. Spolu so Zuzanou Kiczkovou a Marianou Szapuovou v roku 2001 založili Centrum rodových štúdií, čím nadviazali na dlhoročnú vedeckú a pedagogickú činnosť v oblasti rodových štúdií. Od školského roku 2010/2011 vyučuje na Katedre filozofie už len externe. Medzi jej ostatné knihy patria *Čas na ticho* (2009), *Káva s Bachom, čaj so Chopinom* (2010) a *Prstoklady* (2011). Tento rok by jej mala vyjsť autobiograficky ladená próza *Pláne/približne zapamätaného*.

Čo všetko ste čítali?

S obrovským záujmom som čítala napríklad Senecu, Pascala, Rousseaua, Michela de Montaigne, neskôr Schopenhauera, Jaspersa, Sartra, Camusa a iných.

Napadlo by vám vtedy, že sa budete venovať feminizmu?

Aj z autorov, ktorých spomínam, je zrejmé, že som vyrastala – ako to už bolo tradíciou – na dielach významných mysliteľov. Dost' dlho som si neuvedomovala, že medzi nimi nie sú nijaké ženy. Musím sa priznať, že dokonca ani vo filozoficko-pedagogickom diele Jeana Jacquesa, ktorého som veľmi obdivovala, mi nechýbali ženské hrdinky, ktoré by sa vyrovnali Emilovi, a ani ma nerozladili nerovnaké požiadavky, ktoré filozof kládol na výchovu a vzdelávanie chlapcov a dievčat. Bola som dokonale rodová slepá. Alebo skôr zaslepená? Lektúrami, ktoré som mala k dispozícii, som naozaj bola systematicky zaslepaná.

Ako ste teda feminizmus napokon objavili?

Prvé náznaky prebratia z driemot rodovej slepoty neprichádzali cez filozofiu, ale cez literatúru. V počiatoch svojej čitateľskej vášne som mala nesmierne rada Čechova, Tolstého, Dostojevského, Gogoľa, Turgeneva... Ruská literatúra u mňa prevažovala, ale čítala som aj Rollanda, Manna, Zweiga, Ibse-na, Hesseho, Lewisa, Mauriaca, Gida, Kafku... Postupne som však akosi podvedome začala viac inklinovať k literatúre písanej ženami. Vtedy som si to ešte nesformulovala jasnejšie, ale zrejme sa vo mne prebúdzať čoraz väčší záujem o to, ako vidia svet ženy, ako prežívajú svoje životy a ako o tom vypovedajú. Teda zaujímal ma ich pohľad „zvnútra“. A to aj preto, aby som mala s čím porovnávať svoje vlastné videnie a chápanie sveta. Mojm prvým cudzím jazykom bola, okrem školskej ruštiny, nemčina a kontakty s bývalou NDR boli takmer jedinými možnými. Tak som sa orientovala na knihy východonemeckých autoriek, prinášala som si ich z každého tamojšieho pobytu... Boli v zobrazovaní života ženy oveľa odvážnejšie ako naše autorky. Už len to, že tematizovali problémy osamelých žien, matiek živeliek, dobrovoľných „single“ z perspektívy, ktorá sa mi javila ako nová, v našej literatúre neznáma. A tak som ich čítala, recenzovala a občas nejakú ukážku aj preložila.

Takže to nebola jedna konkrétna situácia, ktorá vás k feminizmu priviedla?

Len čiastočne. Jedného dňa som si prečítala recenziu nášho uznávaného a obávaného literárneho kritika, ktorý o debute mladej autorky napísal, že ho ním príjemne prekvapila. Už si nepamätám, akými rôznymi kvalitami. Jeho záver bol taký, že jej próza bola taká dobrá, akoby ju napísalo mužské pero. K tomu výrazu som sa, neveriac vlastným očiam, niekoľko ráz vrátila, a vtedy mi začalo svitať, že vôbec nie je jedno, „kto“ napísal text, a ani to, „kto“ ho číta

a hodnotí. Vtedy som ešte termín „rodová perspektíva“ nepoznala. Akoby som vôbec mohla, keď som ho neskôr s kolegyňou Zuzanou Kiczkovou do slovenčiny sama zavádzala? Ale uvedomila som si, že asi nie je všetko v poriadku, ak je „mužské pero“ vopred daným vzorom kvality. Tak sa vo mne tá rodovo špecifická perspektíva začala pomaly usádzať. Veď napokon korešpondovala s mojou osobnou skúsenosťou. Pomáhala mi objavovať nové momenty pri čítaní literatúry a aj pri sledovaní jej hodnotenia literárnymi kritikmi. Tých bolo mimochodom oveľa viac ako kritičiek.

AKADÉMIA, CENTRUM RODOVÝCH ŠTÚDIÍ A NEFORMÁLNE KONTAKTY

Ako ste prežívali svoju akademickú dráhu?

V záverečnej fáze štúdia filozofie a sociológie ma oslovili z Katedry filozofie, či by som mala záujem o aspirantské (dnešné doktorandské) štúdium. Súhlasila som a vzápätí som nastúpila na internú aspirantúru. Témou mojej dizertačnej práce boli vzhľadom na predchádzajúce štúdium filozofické problémy fyziky. Mojm školiteľom bol profesor Milan Zigo, popredný odborník na dejiny filozofie a zároveň človek so širokým kultúrnym rozhľadom a blízkym vzťahom k literatúre. Niekoľko rokov bol napríklad členom redakčnej rady *Slovenských pohľadov*. Prispieval do nich brilantnými analýzami filozofických a literárnych diel. Asi po roku internej aspirantúry ma preradili na pozíciu odbornej asistentky. To znamenalo venovať sa popri štúdiu vo väčšom rozsahu aj pedagogickej práci. Učila som teóriu poznania. V dizertačnej práci som sa napokon zamerala na vzťah zmyslového a racionálneho, empirického a teoretického poznania. V tom období na Katedre logiky pripravovali prof. Černík a Viceník monografickú prácu z teórie poznania a metodológie vedy a prizvali ma k spolupráci. Bola to pre mňa nielen výzva, ale aj dobrá škola. Tak vznikla *Teória poznania*, pre ktorú som vypracovala päť kapitol, ktoré tematicky zodpovedali mojej dizertačnej práci, a šiestu kapitolu venovanú vzťahu umenia a poznania, estetiky a gnozeológie. Táto kniha sa používala ako základná literatúra pre gnozeológiu nielen u nás, ale aj v Prahe a Brne.

Fungovala v tých časoch akademická konkurencia?

Nemala som podobné skúsenosti. Na katedre boli voči mne od začiatku ústretoví. A vôbec, za socializmu konkurenčné postoje – v tej miere, v akej sa neskôr sformovali – zvyčajne nemali ani opodstatnenie. Ja osobne som sa s nimi nestretla. No a po roku 1989, keď sa lakte „zaostrieli a stvrdli“, sme s kolegyňami popri inej práci zakladali feministické kurzy. Vytvárali sme Centrum rodových štúdií, čo sa mohlo podariť len spoločnými silami a na základe spolupráce. Čiže so solidaritou a vzájomnou podporou. Takáto alternatíva k postojom tvrdej konkurencie v tradičnom mužskom svete je napokon aj dôležitou líniou feministic-

kého myslenia s jeho dôrazom na ženskú solidaritu a priam „sesterstvo“. A mne osobne je oveľa bližšia. Hoci dnešná doba nie je voči nej obzvlášť prajná.

So Zuzanou Kiczkovou ste v 90. rokoch nadviazali významné kontakty s teoretikami z Viedenskej univerzity. Ako prišlo k založeniu Centra rodových štúdií?

V roku 1989 sa otvorili pre katedru nové možnosti. Nadviazali sme kontakt s Filozofickým inštitútom Viedenskej univerzity. Dostávali sme pozvania na rôzne filozofické konferencie a semináre. Na jednej medzinárodnej konferencii sme spolu s docentkou Kiczkovou prvý raz vôbec počuli fundovane hovoriť o feminizme ako o princípe v teoretickom – aj filozofickom – myslení. Feministická filozofia bola dovtedy pre nás neznámou alternatívou a mnohými prvkami nás obe zaujala, spomínam si, ako ešte cestou z Viedne sme si položili otázku, či by sme sa nepokúsili s feministickou filozofiou bližšie oboznámiť. A tak sa začalo obdobie, keď sme na našej katedre postupne – po náhlivom štúdiu „abecedy“ disciplíny – začali zavádzať kurzy, v ktorých sme spolu s našimi študentmi a študentkami objavovali rodovo špecifické dimenzie filozofie. Veľmi – a nezištne – nám vtedy s literatúrou pomohli dr. Ingvild Birkhan a prof. Herta Nagl-Docekal. Nadviazali sme s nimi bližšie pracovné a osobné vzťahy a pozývali sme ich k nám prednášať. A naopak, ony zase pozývali nás prednášať na pôdu ich univerzity.

Na prvých seminároch ste sa vlastne učili spolu so študentkami a študentmi. Nebolo vám niekedy ľúto, že ste niektoré a niektorých po skončení štúdia už nevideli? Na rodových štúdiách aj na hodinách filozofie ste určite stretli mnohé a mnohých, ktorí mali potenciál, no systém ich „zhltol“.

Akoby mi to nebolo ľúto? Najmä tých, s ktorými sme si počas štúdia dobre rozumeli a s niektorými sme sa dokonca aj v ľudskej rovine celkom zbližili, a odrazu ich vietor odfúkol. Škoda, že na katedre nemáme tradíciu tvoríť adresár absolventov a absolventiek, aby bola v prípade potreby možnosť kontaktu. Už párkrát sme to v konkrétnych prípadoch oľutovali, ale zatiaľ sa ne našiel nikto, kto by sa na túto prácu podujal. Systém „ročníkových učiteľov“, ktorí mávali podobnú agendu, sa na škole zavrhol, zrejme ako socialistické rezíduum. Kontakty na oficiálnej báze končia štátnicami.

No zopár bývalých študentiek a študentov určite stretávate.

Stáva sa, že sa s nimi po rokoch viac-menej náhodne stretnem. Je príjemné dozvedieť sa, že sa úspešne uplatnili vo svojej profesii. A veľmi milé je, ak sa s niektorými stretnem na kolegiálnej úrovni, napríklad v rámci nejakého celoslovenského podujatia zameraného na rodovú problematiku. Menej radosti mi prinášajú stretnutia s tými, ktorí a ktoré sa nedokázali uplatniť vo vyštudovanom odbore a museli sa od neho na míle vzdialiť či vziať prácu, ktorá si vôbec

nevyžaduje vysokoškolskú kvalifikáciu. Žiť sa však z niečoho musí. A priznajme si, filozofia nie je odbor, o ktorý by mala spoločnosť veľký záujem. Neprináša spoločnosti finančný ani inak hmatateľný zisk. Čo tam po „múdrom“ živote, čo tam po kritických reflexiách existujúcich – a vieme, že nie pozitívnych – spoločenských či civilizačných trendov, po hľadaní iných vízií, ktoré by napríklad viedli k väčšej sociálnej spravodlivosti, ku kvalitnejším medziľudským vzťahom alebo k väčšiemu rešpektu voči prírodnému prostrediu. Na filozofiu sa často hľadí ako na intelektuálnu zábavku, ako na luxus, z ktorého vlastne nie je nijaký osoh. Bude treba ešte veľa skultúrňovať širokú verejnosť, aby prišlo k zmene. Ako však skultúrňovať, keď doba kultúre a kultúrnosti ako „málo vynášajúcemu tovaru“ nepraje? Je to začarovaný kruh, z ktorého bude veľmi ťažké (ak vôbec ešte možné) vykročiť.

Nie je tajomstvom, že akademická kariéra sa čiastočne rozvíja aj v priestoroch mimo akadémie, v rôznych neformálnych priestoroch. Môžu to byť rôzne kultúrne a spoločenské podujatia... Ženy majú často menej času a možností sa na nich zúčastňovať. Alebo to tak nie je?

V súvislosti s neformálnymi priestormi máte na mysli zrejme aj to, ako môžu neformálne vzťahy pomôcť v obsadzovaní dôležitých pozícií a funkcií. Nezдалo sa mi, že by v mojom prípade zohrávalo vzhľadom na akademickú kariéru či na moju pozíciu vysokoškolskej učiteľky úlohu to, či ich navštevujem, alebo nie. V čase nástupu na katedru som mala malú dcéru, manžel býval často na rôznych zahraničných konferenciách či pobytoch, a hoci mi mama veľmi pomáhala, voľného času som nemala nikdy nazvyš. O funkcie som nikdy neusilovala, práve naopak. Prichádzali bez môjho pričinenia, neraz aj proti mojej vôli. Ale keď som ich už prijala, usilovala som sa im venovať naplno. Našťastie, nikdy nešlo o formálne aktivity, ale o aktivity v prospech konkrétneho kolektívu. Mnohí kolegovia a kolegyně doteraz spomínajú na vynikajúce kultúrne, športové a iné podujatia, ktoré sme organizovali na pôde Zväzu žien alebo ROH. Boli to rôzne diskusie so spisovateľmi a spisovateľkami, návštevy ateliérov umelkýň a umelcov, nehovoriac o návštevách divadelných predstavení, koncertov, vybavovanie rekreačných a liečebných pobytov.

A čo v literatúre? Ani v nej nezohrávajú neformálne kontakty zásadnejšiu úlohu?

Z mojej osobnej skúsenosti mám práveže dojem, že neformálne stretnutia v kaviarňach či v kluboch zohrávajú väčšiu rolu v literárnom a umeleckom živote než v akademickom prostredí (ale pripúšťam, že moja skúsenosť nemusí byť všeobecne platná). Neoficiálne kontakty, ktoré sa tam nadviažu, môžu spolupurozhodovať o tom, ako sa posudzuje konkrétne dielo, autor alebo autorka, ako sa otvárajú cesty do vydavateľstiev či publikačné možnosti v literárnych časopisoch. Fenomén „kamarátstva“ tu zohráva dosť veľkú úlohu. Typické je napríklad to, že neraz sa dá podľa mena pod recenziou vopred odhadnúť, aký

postoj bude recenzia zastávať. Myslím, že okrem kamarátstiev hrá dosť veľkú rolu aj politická či ideová orientácia píšucich a hodnotiacich. Čítajú sa autori a autorky zo „svojej“ skupiny či spisovateľskej organizácie, nehovoriac o tom, že niektoré časopisy sú otvorené len pre „svojich“. Táto situácia nevraživosti voči „iným“ ma dosť mrzí. Ale aby som sa ešte raz vrátila k neformálnym priestorom, je zrejmé, že ženy majú menej času a možností navštevovať ich, tráviť v nich celé hodiny a utvárať tam vzťahy, ktoré by im boli nápomocné v literárnej kariére. Presne toto bol jeden z dôvodov, pre ktorý sme sa spolu s prozaičkou Danielou Příhodovou rozhodli v r. 1992 založiť Klub slovenských prozaičiek Femina (prvé „zakladajúce“ stretnutie sa odohralo v mojej pracovni na fakulte). Jeho hlavnou úlohou bolo pomôcť vytvárať domácim autorkám priaznivejšie podmienky na podporu a propagáciu ich diel. Boli totiž dlhodobo podprezentované v rámci literárnych podujatí, ale aj v rôznych domácich a zahraničných antológiách a vo vydavateľských plánoch. A musím povedať, že sa nám mnohé ciele podarilo splniť. Vydali sme napríklad niekoľko antológií, v spolupráci so zahraničnými kolegynami dokonca aj dvojjazyčných.

Pôsobí klub Femina dodnes? V akej podobe?

Pôvodný Klub slovenských prozaičiek, ktorý sme zakladali s D. Příhodovou, z viacerých dôvodov zanikol vo februári 2008. Časť jeho členiek sa však stala súčasťou nového ženského, žánrovo širšie zameraného a personálne obohateného (aj o mladšie členky) občianskeho združenia, ktoré si – napriek viacerým koncepčným a organizačným odlišnostiam – ponechalo pôvodný názov. Sporadicky naďalej spolupracujem s niektorými jeho členkami, najmä pri prezentácii ich nových kníh, prípadne recenzentsky sledujem ich tvorbu. A pochopteľne, držím klubu a tomu, aby pokračoval v rozvíjaní našich iniciatív aj v novej podobe, palce.

Niekedy pôsobíte placho, čo je sympatické, ale zároveň to trochu kontrastuje s vašim úspechom. Čo vás ženie vpred, pracovať, písať, vystúpiť na verejnosti...?

Plachosť je asi moja vrodenná dispozícia, nerada som v centre pozornosti väčšieho množstva ľudí. Asi má na tom podiel aj výchova k skromnosti, sklon k skromnosti sa vo mne posilňoval aj pôsobením niektorých múdrych ľudí, s ktorými som sa v živote stretla. Myslím teraz najmä na môjho súkromného profesora jazykov, ktorý bol nesmierne vzdelaný, nezištný – a nesmierne skromný. Ale aj na ďalšie podobné osobnosti, na ktoré som mala šťastie. Nikdy o sebe nepremýšľam ako o úspešnej bytosti a už vôbec sa tak nevnímam. Iste, niečo som urobila, a to mi spôsobuje radosť. Dáva mi pocit istého zadostučinenia, ak sa dozviem, že sa niekto poteší pri čítaní mojich textov, že niekoho oslovili, v niekom zarezonovali. To je jeden z významov písania. Texty sa rodia v tichom a osamelom sústreďení, to sú pre mňa jedny z najkrajších, najvzácnejších chvíľ. Ale zároveň môžu byť spojivom s niekým ďalším. Vytvárajú špecifické, veľmi krehké

spoločenstvá. Teší ma, ak som ich tvorivou účastníčkou. Sú však situácie, keď treba vystúpiť z ticha svojej pracovne a nahlas vysloviť názory, ku ktorým som dospela a ktoré pokladám za dôležité. Rovnako je niekedy dôležité, aby sa dostali do povedomia verejnosti a v takých prípadoch sa s chuťou a nasadením angažujem. Inak povedané, rovnako ako mnohí iní ľudia, aj ja mám v tomto ohľade „dve tváre“. Ktorá z dvoch inklinácií preváži, závisí od konkrétnej situácie. Aj keď predsa len lepšie sa cítim za písacím stolom v izbe plnej kníh.

REFLEXIA ROKOV PRED '89 A NÁVRAT K MARXOVI

Pred celou filozofickou generáciou, ktorá bola aktívna pred rokom 1989 – samozrejme, nielen pred ňou –, stojí neľahká úloha vysporiadať sa s predrevolučnými rokmi. V tom čase vznikali mnohé tendenčné texty a aj váš školiteľ a neskôr kolega Milan Zigo povedal: „My filozofi sme urobili mnohé chyby.“ Ako to vnímate vy?

Áno, nepochybne vznikali aj texty poplatné ideológii. Najviac v 50. rokoch. Neraz, ba často aj na úkor teoretickej hodnoty. No nemali by sme zabúdať, že v podmienkach nepriaznivých slobodnému mysleniu vznikali – konkrétne, na našej katedre, v spolupráci s Filozofickým ústavom a nakladateľstvom Pravda – také projekty ako desaťväzková *Antológia z dejín filozofie*. Pri jej zrode stáli napríklad Igor Hrušovský, Jaroslav Martinka, Milan Zigo... Bol to projekt, ktorý tak trochu závistlivo, ako sami priznali, oceňovali aj filozofi v Čechách. Vzhľadom na dobu bolo ďalším skutočným počínom napríklad založenie edície Filozofické odkazy v nakladateľstve Pravda. Prostredníctvom nej naši renomovaní historici filozofie približovali slovenskej kultúrnej verejnosti (v preklade a s fundovaným komentárom, hoci s dávkou „povinnej kritiky“) diela súčasnej nemarkxistickej filozofie, ktoré by inak v tom čase nebolo možné vydať. Takýchto edičných počínov bolo viac. A netreba zabúdať, že popri viac či menej poplatných dielach vznikali z pera našich autorov a autoriek aj hodnotné filozofické analýzy, ktoré sa týkali dejín filozofického myslenia alebo konkrétnych oblastí filozofie. To, že vychádzali z Marxovej filozofie, možno síce brať ako poplatnosť, no možno to vnímať aj ako osvojenie si teoreticko-metodologických východísk, ktoré sa v konkrétnom kontexte javili ako produktívne. Chybou bolo, že tieto východiská sa v tej dobe oficiálne povýšili na jediné správne a vylúčila sa tak možnosť skutočného slobodného dialógu koncepcií a zmarenie dialogickosti je pre každý myšlienkový či politický prúd smrtonosné. Úsilie podať kritickú a do istej miery komplexnú výpoveď o tom, akými cestami sa uberalo filozofické myslenie na našej katedre v nedávnej minulosti, viedlo k vzniku grantového projektu, ktorý sa realizuje už niekoľko rokov. Inicioval ho práve profesor Zigo a vo finále by mal vyústiť do vydania kolektívnej monografie, ktorá prehodnotí dobovú filozofickú tvorbu. V rámci tohto projektu som sa napríklad ja venovala reflexii Hrušovského koncepcie umenia a Zigovej biografickej metóde ako metóde dejinno-filozofického skúmania.

Aký máte postoj k „ľavičiarstvu“?

Je potrebné rozlišovať medzi zdeformovanou ideológiou marxizmu-leninizmu v podobe, aká sa masívne servírovala na rôznych úrovniach propagandy, a medzi marxistickou filozofiou. V prvom prípade išlo o primitívnu karikatúru pôvodných ideí, ktoré sa zneužívali najhrubším spôsobom nielen v teórii, ale aj v politickej praxi. Často s tragickými dôsledkami. Tým druhým myslím filozofiu Marxa a jeho nasledovníkov, ktorá sa rozvíja napríklad na pôde Frankfurtskej kritickéj školy či v rôznych súčasných neomarxistických prúdoch. Všimnite si, že v ostatných rokoch sa na západných univerzitách deje – očividne nie náhodný – návrat k Marxovi. Ukazuje sa totiž, že veľmi presne identifikoval základné slabiny kapitalistického systému. Či už to niekto chce, alebo nechce vidieť, stávajú sa v súčasnom svete čoraz zrejmejšími. Mnohí západní ekonómovia, politológovia, filozofi či historici upozorňujú na závažné paradoxy tohto zdanlivo víťaziaceho systému a uvažujú o nových modeloch sociálnej transformácie. Hľadajú nové alternatívy pre našu civilizáciu. Rozhovory s niekoľkými z popredných svetových i domácich ľavicových intelektuálov prináša aj kniha *Besy kapitalizmu alebo začiatok novej éry*, ktorú nedávno vydalo Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov. U nás si mnohí ešte stále stotožňujú kapitalizmus s demokraciou alebo pokladajú kapitalizmus za jediný model spoločenského usporiadania prepojitelný s demokraciou. To je očividný omyl.

Spomínam si, ako na začiatku 90. rokov prišla k nám na katedru istá americká feministická profesorka. V rozhovoroch viackrát vyjadrila myšlienku, že feministky a viaceré ľavicové skupiny v USA sa tešili z pádu železnej opony a z otvorenia cesty k demokracii v bývalých socialistických krajinách, no boli rozčarované z toho, že sme nastúpili na cestu „divokého“ kapitalizmu a ideme s entuziazmom kopírovať to, čo sa na západe už dávno vníma kriticky. Ja osobne inklinujem k takým filozofickým a politickým smerom, v ktorých sa kladie dôraz na sociálnu spravodlivosť, rovnosť, na vytváranie rovnakých možností pre celé populácie a na odstraňovanie priepastných rozdielov v spoločnosti. Rodová spravodlivosť, o ktorú sa zaujímam, je jednou z dôležitých dimenzií sociálnej spravodlivosti.

Je jasné, že nijaké spoločenské usporiadanie nemôže zabezpečiť všetkým ľuďom pokojné, bezproblémové či dokonca šťastné životy alebo absolútnu spravodlivosť. Už len preto nie, že sa rodíme s rozličnou mierou nadania, adaptačných či komunikačných schopností, s rozličným potenciálom fyzických a intelektuálnych síl, zdravotných dispozícií a podobne. Spoločnosť by sa však mala vedieť postarať o to, aby uchránila slabších pred kritickými „prepadmi“ na dno, aby pomáhala menej privilegovaným a usilovala o istú sociálnu rovnováhu v uspokojovaní základných potrieb. Ale napríklad aj o to, aby sa zdravie nestalo tovarom, na ktorý niekto má a iný nie. Celý náš život by nemal byť kupčením so všetkým možným i nemožným, či už materiálnej, alebo aj duchovnej povahy. Nemusíme všetko redukovať na ekonomické dimenzie a vtesnávať sa do rolí producentov a konzumentov. A nie som ani prívrženkyňou hesla, že každý sa má starať sám o seba. Naopak, myslím si, že k výdobytkom civilizačného vývoja by mala patriť

štátom garantovaná starostlivosť o všetkých členov a členky v oblastiach ako zdravotníctvo, ale aj školstvo a kultúra. Samozrejme, že všetci si zároveň musia v rámci svojich možností plniť záväzky a povinnosti voči spoločnosti. Celkom iste má solidarita v mojich očiach vyššiu hodnotu ako dravá, nemilosrdná konkurencia. Ak sa niekomu moje názory kryjú s „ľavičiarstvom“, nenamietam.

STARNUTIE A LUXUS SPOMALENIA

Česká sociologička Jiřina Šiklová ako jedna z prvých feministiek v našich geografických končinách otvorene píše o tabu starnutia a staroby. Ako prežívate starnutie vy, ak vôbec nejako?

Človek to musí asi prežívať sám, aby pochopil, čo všetko so sebou prináša celý ten komplex zmien.

Nejde o „vek osebe“, skôr o isté signály, ktorými sa roky hlásia. Mám na mysli choroby, postupné „kazenie sa“ jednotlivých telesných orgánov, pribúdajúce poruchy v ich fungovaní, nové druhy bolesti. Odrazu si človek uvedomí, že musí svojmu telu venovať oveľa viac času a starostlivosti ako predtým. To pri momentálnom stave nášho zdravotníctva znamená aj pribúdanie stresov a nervozity, a priznám sa, že neraz aj obáv a úzkostí z predstáv dlhodobejšieho, vážnejšieho ochorenia.

Fenomén času hral v mojom živote vždy dôležitú úlohu. Kým som mala pravidelný úväzok na univerzite, denno-denne som zápasila s nedostatkom voľného času. Teraz, keď by som ho mala mať viac a mohla by som ho konečne tráviť podľa dávnych predstáv, vynárajú sa tieto „iné“ časové záťaž. S pribúdajúcimi rokmi dochádza k ďalšej zmene – k spomaleniu v každej sfére. Či už v tej najmarkantnejšie viditeľnej sfére fyzickej mobility, ale aj vo sfére intelektuálnych a literárnych výkonov. Skrakuje sa nielen každý krok, ale aj celková dĺžka mojich milovaných prechádzok v prírode, prejavuje sa to tiež vo sfére starostlivosti o domácnosť a rodinu. No zatiaľ čo v týchto ma spomalenie znervozňuje a uberá mi z radosti, pri čítaní a ešte viac pri písaní mi možno aj trochu paradoxne spomalenie celkom vyhovuje. Dokonca mi poskytuje novú rozkoš. Vždy som písala pomaly. Hlavné kontúry próz som najprv nosila v hlave, potom som postupne premieňala obrazy na texty a neskôr som ich pred odovzdaním do redakcie niekoľkokrát čítala a opravovala. Aby čo najviac zodpovedali mojej pôvodnej predstave. V ostatných rokoch sa však pri písaní dokonca aj zámerne spomaľujem, priam sa mi žiada „vyhrať sa“ s každým slovom, s každou čiarkou, poťažkať ich, ohmatať jazykom, očami, sluchom, pobudnúť s nimi a v nich. Už sa mi nežiada nijakého náhlenia s odovzďávaním rukopisov. Na jednej strane ma síce znepokojuje vedomie, že čas na naplnenie predsavzatí sa mi kráti, na druhej strane – opäť paradoxne – ma upokojuje vedomie, že sa vlastne už netreba nikam náhliť, nikde sa presadzovať, za ničím sa hnať. Čo som urobila, urobila som... A tak si doprajem viac času na ďalšie a ďalšie prepisovanie. V nádeji, že ide aj o vylepšovanie, v čom však nikdy nemám absolútnu istotu...

To je zaujímavé, lebo väčšina z nás zápasí s časom aj pre pocit, že chce prečítať čím viac kníh. Vychádza predsa toľko dobrej literatúry.

Áno. No mne sa už nežiada čítať „čím viac“, ale „čím hlbšie“. Čítam teda pokojnejšie a koncentrovanejšie. Takýto zážitok zo spomalenia vnímam ako svoje obohatenie. Predtým som ustavične zrýchľovala. Inak by sa totiž nedalo stihnúť všetko, čo som musela a chcela. Nie náhodou sa čas a rýchlosť stali témami mojich esejí. Cítila som potrebu vyrovnáť sa aj literárnym spôsobom s problémom, ktorý ma v mojom osobnom živote ťažil. V tomto zmysle poskytuje starnutie istý luxus – nový pohľad na čas. Väčší význam sa začína prikladať každému okamihu, rastie schopnosť tešiť sa z neho, vychutnať si ho oveľa intenzívnejšie. Navyše, každý okamih, jeho obsah môžem vplietť do siete spomienok, inak povedané, vnímať čas minimálne v jeho dvoch dimenziách, najmä na priesečníku minulého a prítomného. A to je naozaj obohacujúce.

Prejavuje sa starnutie aj v štýle textovej výpovede?

Nový spôsob prežívania prináša aj nové spôsoby sebvýjadrovania. U mňa to bol príklon k poetickej tvorbe, dokonca k písaniu haiku. Pre mňa samú bol neočakávaný. Zdá sa mi, že v poetickom vyjadrovaní je možné na malom priestore a minimom slov uchopovať niektoré „veci“ hlbšie ako prózou. Vráťane vlastnej zážitkovosti.

Ste kritická voči spoločnosti hnanej ziskom a konzumom. Aké miesto v nej má starnutie?

Individuálne prežívanie starnutia je veľmi ovplyvnené spoločenskými postojmi a celkovou atmosférou sociálneho prostredia. Nemyslím teraz len potrebu vytvorenia slušných životných podmienok pre staršiu populáciu, fungujúce zdravotníctvo a rozvinutie sféry služieb, ale najmä pozitívne – alebo aspoň neznehodnocujúce – postoje voči starobe. V spoločnosti, ktorá je založená na princípoch výkonu, zisku a konkurencie, dochádza automaticky k podhodnocovaniu neskorších fáz života. Postoj k staršej časti populácie nie je veľmi žičlivý. Neprináša zisk, naopak, treba jej splácať minulé investície do spoločnosti v podobe penzií, zdravotnej, prípadne inej starostlivosti. Jedným slovom, je vnímaná ako spoločenská záťaž. Žiaľ, v súčasnej situácii sa v našej spoločnosti nemôžu vytvárať optimálne podmienky pre dôstojné starnutie, a tak sa staršia populácia stáva jednou zo skupín sociálne znevýhodňovaných. Prioritnou príčinou je akiste ekonomická kríza, no za veľa môžu aj prevládajúce negatívne postoje spoločnosti voči starobe a seniorom. Pre mňa ako pre filozofku je dôležitá otázka, či by sa filozofia mohla spolupodieľať na zmene daného stavu.

Dokáže podľa vás filozofia niečo v tomto smere reálne zmeniť?

Začiatkom 90. rokov som preložila časť knižky nemecko-talianskeho filozofa Romana Guardiniho o fenoméne staroby, o jej psychologických a sociálnych aspektoch. Veľmi ma totiž oslovila jedna z hlavných myšlienok tejto práce. Filozof argumentuje, že všetky fázy života napriek svojej špecifickosti predstavujú súčasť jedného celku a mali by sa vnímať ako rovnocenné, takže ani jedna z nich by sa nemala stať kritériom pri hodnotení tých ostatných. Výkonnosť, pružnosť, dynamickosť ako charakteristiky mladosti by sa nemali stať kritériom pri hodnotení ostatných životných fáz. Tie zase spravidla prinášajú vyššiu mieru rozvážnosti, trpezlivosti a najmä množstvo životných skúseností, čo predstavuje významný sociálny kapitál (žiaľ, často nedoceňovaný a nevyužívaný). Je na škodu veci, že súčasná spoločnosť, vzhľadom na svoje zameranie, nadhodnocuje iba fázu mladosti. Nepopieram niektoré jej nespochybniteľné prednosti, no nedocenené stále zostávajú prednosti staršieho veku. S tým súvisia aj odlišné spoločenské postoje k mladej a starej časti populácie... Skutočne spravodlivá spoločnosť vznikne tam, kde nedôjde k znevýhodňovaniu nijakej skupiny – či už na základe príslušnosti k rodu, rase, náboženstvu, alebo práve veku. Pri podobnom znevýhodňovaní prichádza dokonca ku kumulácii „znevýhodnení“. Ako ukazujú štatistiky, staršie ženy sa ocitajú v horšej finančnej situácii ako starší muži. Ich dôchodky sú nižšie, tak ako boli nižšie aj ich priemerné platy v porovnaní s platmi mužov. To je už známy fakt. Myslím si, že filozofia a ostatné spoločenské vedy by mohli prispieť k prehodnocovaniu súčasných trendov v postoji k starobe a starším ľuďom. Osobne by som v tom videla jeden z ich hlavných – navyše, veľmi praktických – cieľov.

Ktoré dnešné slovenské autorky považujete za výnimočné?

Mám obľúbené autorky, ktoré pokladám za skutočne dobré a ktorých texty ma ešte nesklamali. Je ich viac. Nebudem ich však menovať, nerada by som niektoré vynechala. Sú to zväčša tie, ktorých diela recenzujem. Nie je to však pravidlo. Napríklad na knižky Mily Haugovej alebo Viery Prokešovej som nikdy nepísala recenzie, hoci ich veľmi rada čítam. Na druhej strane niekedy recenzujem autorky, voči ktorým mám síce nejaké výhrady, ale chcem, aby sa dostali do širšieho povedomia. Morálne ich vtedy podporím kvôli niečomu, čo ma v ich diele oslovilo.

Zaoberajú sa niektoré z nich aj tematikou starnutia?

Napadá mi Viera Švenková, Zdenka Beckerová, Milka Zimková, ale prózy s touto témou by sa našli aj u Márie Bátorovej, Libuše Mináčovej, Evy Maliti...

Zmenila sa nejako vaša teoretická feministická orientácia od čias, keď ste s feminizmom začali?

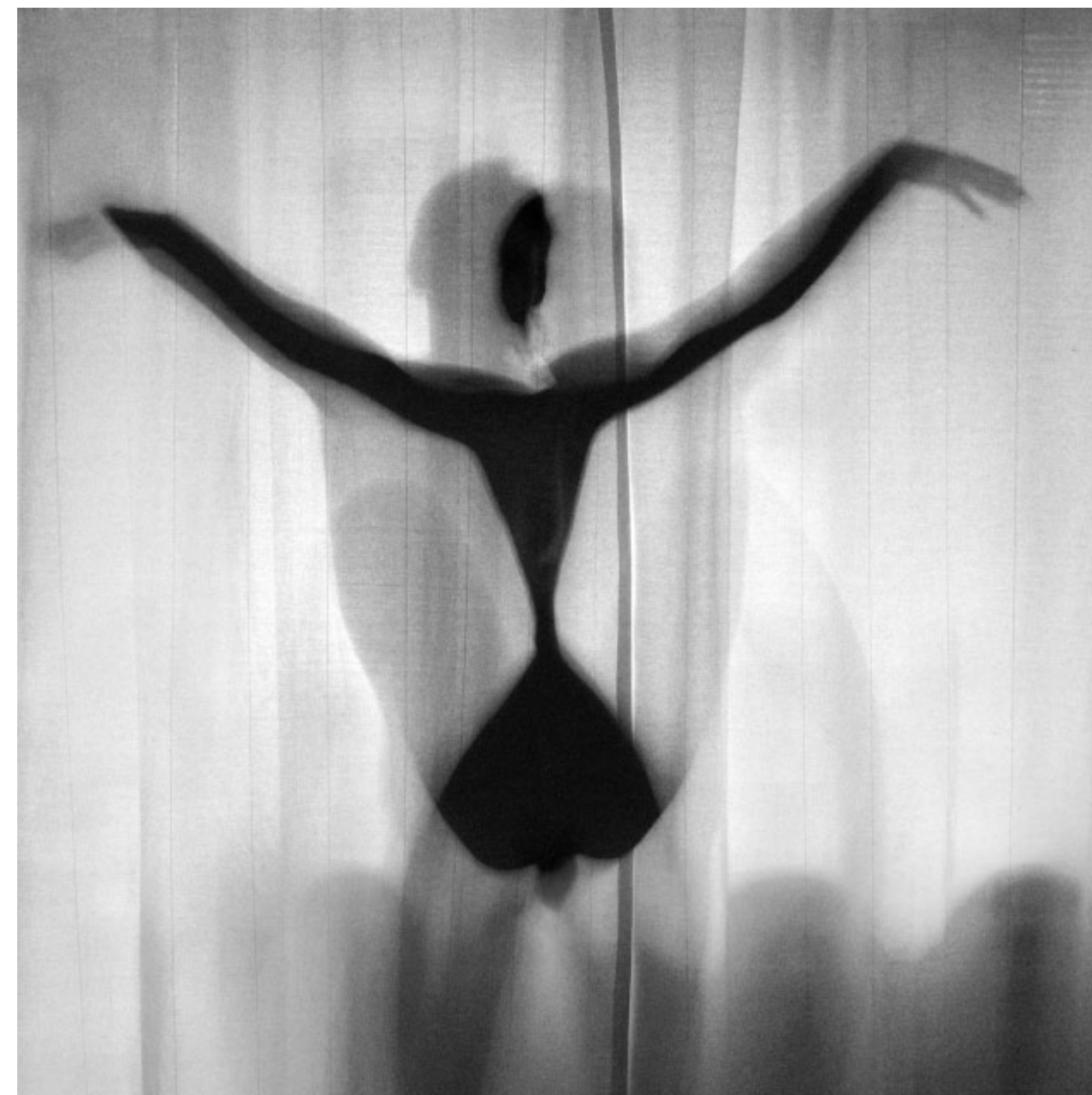
Ťažisko mojej vedeckej práce je späté s problematikou poznania. Takže v rámci feministickej filozofie sa ostatných dvadsať rokov zaoberám feministic-

kými epistemológiami, konkrétne, pozíciami, ktoré zastáva napríklad kanadská filozofka Lorraine Code alebo americká filozofka Sandra Harding. Z oboch som preložila časti ich prác, analyzovala som ich a aplikovala som ich ako východisko aj vo vlastných štúdiách. Ak by som mala presnejšie identifikovať dnešnú oblasť svojho záujmu, sú to otázky epistemickej privilegovanosti, vzťahu subjektu a objektu poznania, resp. subjektivity a objektivity poznávacích procesov, ale tiež otázky epistemických komunit. Mnohé z týchto problémových okruhov vykazujú istú mieru príbuznosti s okruhmi, ktoré som riešila už v *Teórii poznania*. Aj keď tam som sa ešte vôbec nezaoberala kategóriou rodu a jeho funkciou v poznávacích procesoch. Zdôrazňovanie sociálnej podmienenosti poznávania, jeho sociálnej, historickej, kultúrnej situovanosti, však nechýbalo ani v mojich starších prácach. Objavenie kontinuity mi spôsobuje obrovskú intelektuálnu radosť.

Publikujete v mnohých periodikách. Ako ich hodnotíte s ohľadom na rodovo orientované témy?

Ak si odmyslím priam revolučný *Aspekt*, ktorý síce nebol výlučne literárne zameraný, ale prenechával veľa priestoru literárnej tvorbe a kritike, ostatné periodiká rodovo orientovaným témam neholdujú. Hoci aj v nich sa sem-tam objavujú teoretické články či recenzie venované rodovým témam. Myslím si, že sú to veľmi potrebné a aktuálne témy. Prinajmenšom dovedy, kým sa nedosiahne ozajstná rodová rovnosť vo všetkých rovinách života, vo všetkých jeho aspektoch. Bola by som veľmi rada, ak by som svojimi aktivitami aspoň malou mierou prispela k dosiahnutiu takej situácie.

(Zhovárali sa Lenka Krištofová a Derek Rebro.)

Viki Kollerová: *Dancer (Obojpohlavník)*, 2009

Viki Kollerová: Bez názvu, 2012

MARCELA VESELKOVÁ

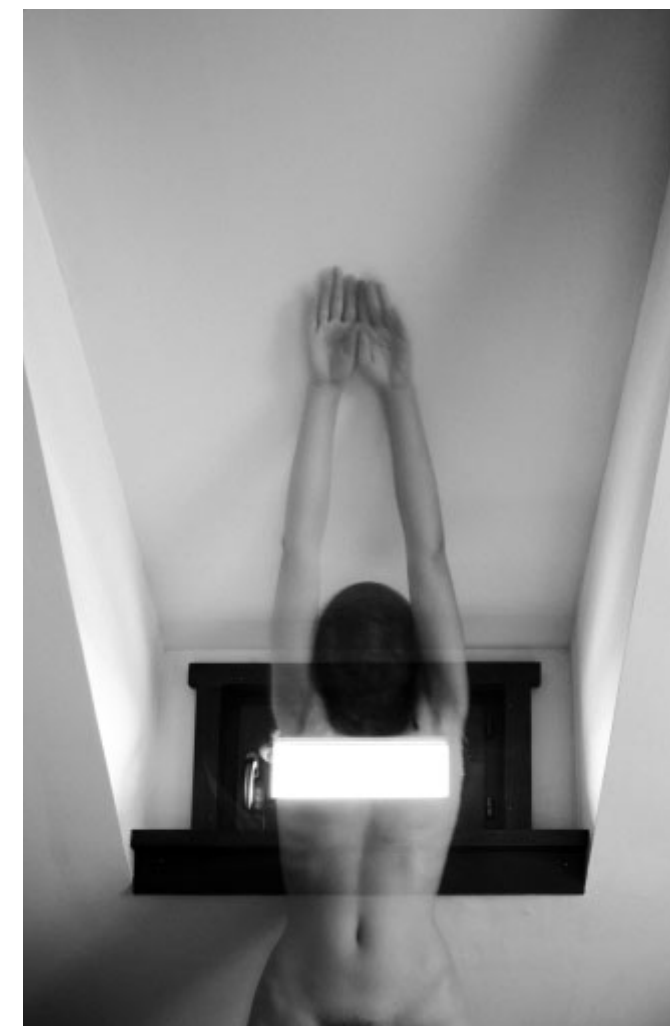
Fosílie

čakám ťa
všetky infúzie odrátavajú
čas do tvojho príchodu
pred päťsto miliónmi kvapkami
sa kosti vzácnej ryby
začali obaľovať mäsom
hľadali sme ju ultrazvukom
nachádzali na dne jazera
na chránenom území
pod mojimi rukami
zaznačila som ju
do svojich mentálnych máp

lekár vrel reportérovi
požadujú pôrody cisárskym rezom
chcú priviesť svoje deti na svet čo najskôr
chcú si ich zobrať domov kým vypukne vojna

zábery robili kamerou s nočným videním
zhrozene som si uvedomila
že ma fascinuje
štart bojového lietadla
z motora vyšľahol zelený plameň
akoby šteklo jablko

bunky v bunkri
spájajte sa ako manžetové gombíky
bujnejte
do neurónov
ktoré sa splašene strhnú
keď začujú cudzí krok
do prsta
ktorý spustí alarm
do sietnice
ktorej milosrdná slepá škvrna
neodrazí tento svet

Viki Kollerová: Autocentúra, 2011

Dejiny postele – dejiny domova?

Priestor domova nadobúda v našich predstavách neraz stereotypnú podobu. Lexéma *domov* v sebe vo všeobecnosti implikuje pozitívne významy, ktoré vystupujú do popredia a stávajú sa modelovým „kontrolným meradlom“ predovšetkým vtedy, ak má jednotlivec s priestorom domova negatívnu skúsenosť.

Ak by sme sa pokúsili vytvoriť lexikálny okruh asociačne spätý s lexémou domov, pravdepodobne by v ňom nechýbali slová ako svetlo, teplo, pohodlie, zázemie, bezpečie, útočisko, útulnosť, domáckosť, rodina, spomienka, pamäť, intimita, blízkosť či stabilita. Uvedené chápanie domova považujem za výsledok dlhodobého procesu formovania vzťahu človeka a sveta, determinovaného predovšetkým kolektívnou pamäťou. Vychádzajúc z tohto tvrdenia, tradičné vnímanie domova v sebe zjednocuje sociálne prostredie zastúpené postavou matky a fyzické prostredie reprezentované priestorom (rodného) domu. Už v predhistorickej dobe vznikali tzv. domáce kulty, ktorých existenciu dokladujú nielen rôzne predmety, kresby v jaskyniach či na skalách, ale aj zmienky o kultových priestoroch, „pro než byla typická ženská a v menším rozsahu také mužská symbolika“ (Lurker 2005: 97). Dom, jaskyňa, ale aj hrob ako priestory evokujúce zvnútorňovanie, prijímanie či možnosť ukrytia sa pred vonkajším otvoreným svetom, možno považovať za ženské, materské symboly. „Ve starém Egyptě byl DŮM súčasne obrazem mateřského klína; jméno bohyně Hathor znamená ‚Horův dům‘. Nádobu, dům a hrob patří k mateřské symbolice dutin. Egyptská bohyně nebes Nut byla pokládána za temnotou zahalenou RAKEV, z níž vstává mrtvý k novému životu – stejně jako sluneční bůh Re. V Jakubově protoevangeliu, u Órigena a v byzantském umění je místem zrození Krista JESKYNĚ.“ (Tamže: 310) V loretánských litániách sa Mária často prirovnáva k domu, vznešenému príbytku, útočisku či veži, ktorú možno chápať nielen ako symbolický „vyčnievajúci“ priestor spätý s mužským princípom, ale aj ako uzavreté, strážené, nedostupné miesto, stelesňujúce čistotu, panenstvo, cnosť.

Dom asociujúci ulitu, materské telo chrániace pred vonkajším svetom, sa práve pod vplyvom materského prirodzene mení na domácnosť. Kultivuje sa, zútulňuje, zintímňuje, stáva sa prostredím individuálneho „domáceho kultu“, zvykov, priestorom zapamätávania a „archivovania“. Keďže domov reprezentuje materské, je prirodzené, že sa v našom vedomí bezprostredne viaže s pozitívnymi, vyššie uvedenými predstavami.

V slovenskej próze 90. rokov priestor domova veľakrát absentuje (Balla, E. Hlatký, T. Horváth, čiastočne V. Pankovčín). V prozaických textoch publikovaných po roku 2000 sa však začína prejavovať iná tendencia, a to poukázanie na znefunkčnenie (existujúceho) priestoru domova a tiež predmetov evokujúcich domáckosť, intimitu (M. Kompaníková, M. Kopcsay, S. Žuchová, I. Dobráková, J. Beňová, Z. Kepplová).

Medzi objekty späté s domovom patrí aj posteľ, ktorú možno vnímať ako miesto späté s intimitou, blízkosťou, milovaním, spánkom, oddychom, pokojom, pocitom bezpečia. Posteľ predstavuje hraničný priestor medzi bdením a snívaním, realitou a fiktívnym svetom. Implikuje v sebe kontrasty, je charakteristická ambivalenciou. Je miestom fyzického i psychického zotavovania sa človeka, zároveň sa však môže stať jeho väzením. Na posteli snívame, no máme tam aj nočné mory. Priestor postele zároveň ohraničuje ľudské jestvovanie, človek sa na nej rodí i umiera. Známe je spojenie *smrteľné lôžko* symbolizujúce miesto smrti. K lôžku sa rovnako prirovnáva aj hrob, *miesto posledného odpočinku*. Ambivalenciu priestoru postele však reprezentuje aj opozícia súkromný topos – verejný topos. Posteľ totiž oddávna nesymbolizovala len osobný priestor, ale nadobúdala i nové významy, súvisiace s detabuizovaním intimity, so zmenou súkromného na verejné. Posteľ mala napríklad významnú funkciu v období antiky, keď slúžila ako miesto stretnutí, prijímania návštev, ktorým sa takýmto spôsobom prejavovala dôvera, rešpekt, priateľskosť i otvorenosť. Súkromný priestor bol odtajnený verejnosti aj vtedy, keď sa na ňom odohrávali výhradne intímne záležitosti. Podľa tradície, vo Versailles sa až do roku 1778 na pôrode panovníkov zúčastňovali nielen rodinní príslušníci, ale tiež kancelári, ministri a ľudia z celého kráľovského dvora. Zatiaľ čo rodička ležala na svojej posteli, tlačil sa na

V roku 1991 britská umelkyňa RACHEL WHITEREAD, zhotovujúca odliatky rôznych predmetov viažúcich sa na priestor domova a intimity, vytvára z gúmy a molitanu objekt – preležaný matrac *Bez názvu*. Dvojkoľko evokuje nielen „posvätnú“ partnerskú intimitu, akt milovania, rodenia či umierania, ale svojou polohou a ošumelým vzhľadom pripomína aj posteľ bezdomovcov. Prostredníctvom umelých materiálov neguje účel objektu, ktorý sa v zmysle použiteľnosti stáva nefunkčným. Odliatky R. Whitereadovej „coby ‚posmrtné masky‘ známych predmetů a mateřných prostorů odlitých do tvrdé gúmy a studené sádry obracejí útulné v unheimlich (německý výraz pro záhadné, doslova ‚nedomovské‘). Ale právě jako se posmrtné masky mohou jevit spíše jako melancholické než unheimlich, připomínají ani ne tak návrat potlačeného jako neodbytnost ztraceného“ (Foster a kol. 2007: 637).

John Lennon a Yoko Ono ako aktivisti bojujúci proti násiliu, 1969

ňu dav, ktorý sa do komnaty neraz takmer nezmestil. V roku 1969 využili John Lennon a Yoko Ono záujem médií a vyhlásili tzv. „Bed-in“ s úmyslom hlásať antimilitarizmus a presadzovať pacifizmus. Pozvali do hotelovej izby novinárov, osobnosti z oblasti politiky i umenia, „rokovali“ s nimi o riešení konfliktov mierovou cestou, pričom ležali na posteli v pyžamách. Pozvanie do spálne tak znamenalo extrémne gesto otvorenosti umelcov, ich priamočiarosti v nastolených otázkach i prístupnosti komunikovať. Manifest J. Lennona a Y. Ono mal však viacero funkcií, keďže okrem úsilia o propagáciu pacifizmu plnil aj úlohu performance, stalo sa z neho umelecké dielo.

Motív postele sa neviaže len na „exhibicionistické“ gestá, ale aj na tematizovanie profánnosti. V súčasnej slovenskej próze sa vyskytuje pomerne často, predovšetkým v spojení s každodennými rituálnymi úkonmi postáv (spánok, jedenie, hygiena a pod.). Jeho stvárnenie nadobúda neraz negatívny ráz, napriek pozitívnym konotáciám, ktoré samotný objekt vo všeobecnom ponímaní vyvoláva.

V debute Zusky Kepplovej *Buchty Švabachom* dochádza k negovaniu účelu predmetu (postele), pričom do popredia vystupuje osamelosť postavy.

Riinino rozhodnutie odísť študovať do Ruska ovplyvní jej spolužitie s Michalom, ktorý ostáva vo Fínsku sám: „*Odkedy odišla, a bol to už druhý rok, stále hľadal letenky na webe, bookoval, balil sa. Alebo čakal, kým napíše ona, že príletí. Stále vítal alebo sa lúčil. Niekedy uprostred týždňa mal neskutočnú chuť sa s ňou milovať. Prevalil sa na jej stranu postele a potom na svoju. Napokon si uvedomil, že nie je jej a jeho strana, že spí sám vo veľkej posteli.*“ (Kepplová 2011: 53)

Po Riininom odchode vstupujú do Michalovho života „úkony“, prostredníctvom ktorých sa snaží o pokračovanie ich vzťahu. Spolužitie postáv, resp. jeho priebeh je podmienený takouto aktivitou. Vyžaduje si však mnoho snahy, sebazaprenia a napokon i času, čo spôsobuje, že sa Michalove dni obmedzujú výlučne na činnosti ako hľadanie a rezervovanie leteniek, balenie batožiny či čakanie na Riinin príchod. Dochádza k vyčerpaniu postavy a zároveň dochádza k javu, keď sa veci spojené s láskou stávajú rutinou.

Michalovi chýba Riinina blízkosť aj po fyzickej stránke, svoje emócie a pudy musí neustále kontrolovať, závisia od Riininej (ne)prítomnosti. Vo vybranej ukážke vyjadrila autorka pocit osamelosti postavy a jej nenaplnenej túžby sekundárnymi prostriedkami, čím umocnila efekt pôsobenia emócie. Motív postele nadobúda v kontexte prózy symbolický ráz a jeho spracovanie zvyšuje v texte tenziu vyplývajúcu z danej situácie. V ukážke sa prostredníctvom zobrazenia dvoch strán postele hovorí o manželskej posteli. Samotný atribút manželská vyjadruje partnerské spolužitie, evokuje emocionálny i fyzický súlad, spojenie, zdieľanie, odovzdávanie sa. V úryvku však vzniká rozpor medzi ideálnou predstavou a realitou, funkciou objektu (postele) a jej negovaním. Popieraním základnej funkcie predmetu (slúžiť ako miesto lásky pre oboch partnerov) vzniká disproporcia. Problémovosť vyplývajúca z negovania účelu objektu asociujúceho „teplo domova“, pokoj a istotu, vnáša do textu tenziu, ktorá sa zvyšuje akcentovaním „neúčelnosti“. Kontrast sa zväčšuje porovnaním a pokúzaním na obsadenú a prázdnu stranu postele. Sekundárne tak vznikajú i ďalšie opozície prehlbujúce disproporčnosť ako očakávanie – nenaplnenie očakávania, teplo (telom vyhriate miesto v posteli) – chlad (prázdne miesto), hranice postele – stieranie hraníc, veľkosť postele – Michalov pocit úzkosti, prítomnosť partnera – neprítomnosť partnera a iné. Prázdna strana postele akcentuje Michalovu samotu, frustráciu, „otvára mu oči“, poukazuje na realitu. Neexistenciu hraníc medzi dvomi stranami postele si Michal naplno uvedomí, keď sa prevalí na Riininu stranu a sklame ho jej neprítomnosť. Túžba milovať sa s ňou sa tak nenaplní a potrebu blízkosti nahradí pocit smútku, rozčarovania, opätovného zranenia. Osamelosť a ľútosť sú napokon aj explicitne vyjadrené v závere úryvku: „*spí sám vo veľkej posteli*“ (tamže: 53) a narastajú paralelne s Michalovým pocitom „zväčšovania sa“ postele, ktorý vyplýva zo stierania hraníc medzi miestom určeným pre partnerku a jeho polovicou. Veľká posteľ Michala „pohlčuje“; jej mohutnosť, otvorenosť, okázalosť, neobmedzenosť je v kontradikcii so samotou, izolovanosťou, utiahnutosťou, opustenosťou, uzavretosťou postavy, jej úzkosťou a tiesňou. Michal sa prestáva cítiť v spoločnej domácnosti dobre, má ľahký spánok, každý zvuk ho vie zobudiť,

prehadzuje sa na posteli, neustále myslí na Riinu. Priestor domova pre neho prestáva byť priestorom intimity, útulnosti, bezpečia, pokoja a lásky.

V poviedke Moniky Kompaníkovej *Vlčia tma* zo zbierky *Miesto pre samotu* sa postava, naopak, usiluje zdomáčniť priestor, ktorý patril niekomu inému. Negovanie priestoru domova teda vyplýva z nemožnosti psychicky si ho osvojiť.

Protagonistka žije v byte zdedenom po starých rodičoch (nebýva v novom – vlastnom priestore). Byt a všetko, čo v ňom po predošlých majiteľoch ostalo, „konzervuje“ nielen minulosť, ale aj spomienky na ich spolunažívanie. S ich intimitou je nerozlučne spätá najmä manželská posteľ, na ktorej teraz spí (usiluje sa zaspáť), číta si, miluje sa protagonistka príbehu. Hoci je posteľ priestranná, pohodlná, predstavuje miesto, kde dochádza k difúzii viacerých intimití: „Okrem klziska jej byt obsahuje obrovskú posteľ, ktorá je stredom celého jej sveta a ktorá bola istotne stredobodom sveta aj jej deda a jeho manželky, kým obaja žili. Velikánska posteľ s adekvátne veľkými perinami. Pekné dedičstvo.“ (Kompaníková 2002: 120 – 121); „Vie o každom odlomenom kúsočku, o všetkých preliačinách, má spočítané, koľko centimetrov kubických dreva zožrali červotoče a koľko centimetrov štvorcových jej zostalo pod nechtami. Zadné čelo postele je flakaté, na okrajoch masné, ochytné od spotených rúk, čo sa do nich každú noc zapierajú, tmavohnedý lak je zoškriabaný. Vrypy a škriabance vyzerajú ako chlpy, čo rastú tam, kde sa nepatrí.“ (Tamže: 121)

Protagonistke nepatrí posteľ (nezaobstarala si ju sama), ba ani periny, pod ktorými leží. V tej istej posteli a pod prikryvkou, pod ktorou skončil jej starý otec, sa teraz ona miluje so svojim priateľom. Priestor milovania je teda „znehodnotený“, znefunkčnený pretrvávajúcou spomienkou na starého otca. Napriek všetkému neprechováva k zdedeným veciam odpor, hoci si neustále uvedomuje ich zviazanosť s predošlými vlastníkmi. Vyhľadané miesta po červotočoch symbolizujú vek nábytku i jeho „pamäť“. „Priestor vo svojich tisíciach alveolách drží stlačený čas. (...) Cez priestor a v priestore objavujeme krásne skameneliny trvania, skameneliny, ktoré skonkrétnili dlhými pobytmi. Podvedomie býva. Spomienky sú nehybné. Sú tým silnejšie, čím silnejšia je ich priestorovosť.“ (Bachelard 1990: 45 – 47) Minulosť (spomienky na predošlých obyvateľov) sa však v texte prelína s prítomnosťou, čo vyjadruje aj obraz drevených triesok pod nechtami či ochytných čelných okrajov. Protagonistke síce neprekáža, že vlastní a využíva niečo, čo si nezaobstarala sama, no možno u nej badať isté rozpaky, keď prirovnáva škrabance k chlpom rastúcim tam, „kde sa nepatrí“ (Kompaníková 2002: 121). Akoby si uvedomovala posvätnú intimitu miesta, ktorú narúša svojím konaním. Navyše, chlpy v tomto prípade evokujú niečo nežiaduce, nepríjemné, prekážajúce, nadbytočné, no najmä poškrvňujúce a zneuctujúce. Chlpy sú súčasťou telesnosti, intimity, no považujú sa za niečo nedokonalé, primitívne, „nízke“, dehonosujúce krásu a vznešenosť ľudského tela. V tomto zmysle je aj „stopa“, ktorú po sebe protagonistka zanecháva, len čímsi „barbarským“. V protagonistke môže vzbudzovať pocit hanby aj myšlienka, že pred ňou a jej partnerom zdieľal toto miesto intimity starý otec s manželkou. Daná skutočnosť implicitne naštrbuje a „demoralizuje“ vzťah medzi blízkymi príbuznými. Ak by išlo o cu-

dzích ľudí, pravdepodobne by sa postava nezaoberala touto myšlienkou do takej miery a nepocitovala by rozpaky.

Znefunkčnenie predmetov spätých s domovom, domácnosťou, intimitou sa nemusí prejavovať len zmenou ich podoby. Negované môže byť i dianie spojené s daným objektom, tak, ako sme to uviedli v prípade debutu Z. Kepplovej. V próze Svetlany Žuchovej *Yesim* pôsobí stvárnenie motívu postele i partnerskej intimity na prvý pohľad priam idylicky: „Tak veľmi som si priaľa Maxa vidieť. Pritúliť sa mu pod krídlo. (...) Lebo len vedľa Maxa som si mohla lahnúť tak, aby sa nám dotýkali kolená. V jeho veľkej mäkkej posteli tak, aby sme sa predsa nemuseli vzdať dotyku. Tak sa nám pod perinou dotýkali kolená. Miesto dotyku ako ranka. Ako chrasta, ktorá neprestáva páliť. Celú noc som ho cítila. Dotyk Maxovho kolena na mojom kolene. Kolena, na ktoré som ho chcela pobožkať. Kolena, o ktoré som sa chcela starať.“ (Žuchová 2006: 70 – 71)

V ukážke vyslovuje protagonistka túžbu opäť vidieť muža, ktorého miluje, a zdieľať s ním blízkosť, cítiť sa vedľa neho v bezpečí. Spomína pri tom na chvíle spoločnej intimity a dôverných dotykov. Myslí na to, ako leží s partnerom v pohodlnej, veľkej posteli a ich telá sa nevedia od seba odlúčiť. Takmer idylické zobrazenie intimity však narúša niekoľko faktorov. Posteľ, v ktorej dvojica leží, nepatrí obom, nie je súčasťou ich spoločného domova. Pre *Yesim* teda nepredstavuje skutočnú istotu, domov, miesto bezpečia, pretože v nej môže spať len vtedy, keď ju k sebe Max zavolá. Posteľ tak symbolizuje vzťah s výhradami a naznačuje rozdielnosť vo vnímaní spoluzitia, odlišnú podobu i mieru lásky oboch partnerov. *Yesim* sa ako umelkyňa neustále sťahuje za prácou, preto potrebuje vo svojom živote istotu v podobe stabilného domova. Ako turecká prisťahovalkyňa vo Viedni žije osamelo a nedokáže sa aklimatizovať natoľko, aby „zabudla“ na svoje korene, preto pocit bezpečia hľadá v spoluzíť s Maxom. Harmonický obraz spoločnej intimity však problematizuje prirovnanie dotyku k páliacej chraste či ranke evokujúcej bolesť, zranenie. Predovšetkým motív páliacej chrasty vzbudzuje negatívne pocity, až odpor. Vzťah *Yesim* a Maxa, ktorý bol zobrazený priam harmonicky, sa tak problematizuje. Motív rany a chrasty súčasne anticipuje jeho vývoj.

Možno vôbec v súvislosti s motívom postele hovoriť o intimite, pokoji, blízkosti či domove, ak stvárnenie daného motívu pôsobí z rôznych príčin rušivo, disproporčne? Vo všetkých spomenutých textoch sa manželská posteľ stáva miestom, v ktorom si postavy uvedomujú, že im „zdedený“ priestor nepatrí, nemajú domov a neustále sa konfrontujú s cudzou intimitou; blízkosť partnerov paradoxne spôsobuje ranky; neprítomnosť partnera prehľbuje v čakajúcom pocity osamelosti. Negovanie objektov spätých s domovom, ako aj modelovanie znefunkčnenej intimity súvisiacej s danými objektmi naznačujú nielen rozpad partnerských vzťahov, ale aj pretrvávajúci problematický vzťah k domovu. Hoci sa ukazuje, že slovenská próza po roku 2000 si opäť hľadá vzťah k tradičným hodnotám, akými sú rodina či domov, konfrontuje sa s ich deformovanými podobami, pričom vybrané prózy reprezentujú len niektoré z nich. Je otázne, ako sa táto tendencia vyvinie a dokedy ešte bude domov „nedomovom“.

LITERATÚRA:

- BACHELARD, G. 2009. *Poetika priestoru*. Praha : Malvern.
 FOSTER, H. a kol. 2007. *Umění po roce 1900*. Praha : Slovart.
 KEPPLOVÁ, Z. 2011. *Buchty švabachom*. Bratislava : Koloman Kertész Bagala a literarnyklub s. r. o.
 KOMPANÍKOVÁ, M. 2003. *Miesto pre samotu*. Levice : Koloman Kertész Bagala, L.C.A. Publishers Group.
 LURKER, M. 2005. *Slovník symbolů*. Praha : Universum.
 ŽUCHOVÁ, S. 2006. *Yesim*. Levice : Koloman Kertész Bagala, L.C.A. Publishers Group.

Viki Kollerová: Her (W)Holiness I, 2011

Privátny telocvik

TAMARA ARCHLEBOVÁ

Prvá vec, ktorá ma k nej prilákala, bola informácia, že je 85-ročnou Židovkou, ktorá dáva vo svojom byte v centre privátne lekcie liečebného telocviku klientom úzkeho okruhu a ponúka im vynikajúcu čiernu kávu. Chrbtica ma neustále bolí už vyše desať rokov, pomyslela som si, kávu zbožňujem a starých Židov si mimoriadne vážim. Tu, v strednej Európe, sú totiž už skôr zriedkavosťou, a keď sem-tam dajakého objavím, beriem ho ako takmer náhodne zachovalý historický zjav. Popri veku si ich vážim pre ich kruté životné skúsenosti. Takže už len zo zvedavosti som sa šla pozrieť, či správy, ktoré o nej kolovali, sú pravdivé.

O drobnej tetuške vysvitlo, že kedysi bola profesorkou pohybovej techniky a liečebného telocviku na bratislavskej VŠMU, ako aj majiteľkou niekdajšej súkromnej školy. Svoj kurz cvičenia viedla od konca vojny. Odvtedy ju pravidelne navštevovalo niekoľko jej verných žiakov. Skupina sa postupne rozrastala. Ja a niekoľko mojich rovesníčok, ktoré mali podobné ťažkosti s chrbticou, sme tvorili poslednú skupinu, ktorú bola ešte ochotná prijať. Jednotlivé turnusy (trikrát do týždňa) ju však už očividne unavovali.

Pri mojej prvej návšteve ma pred vstupom do jej bytu zarazila zvláštna zmes pachov a vôní. Vône pochádzali z cukrárne, ktorá bola na prízemí, pach sa mi podarilo dešifrovať len postupne. Bola to zmiešanina prihoreného mäsa alebo kostí, zvieracieho pachu, pachu ľudského potu a amóniového pachu staroby. Časom som sa mohla presne presvedčiť o ich pôvode. Pach prihoreného mäsa a kostí pochádzal z polievky, ktorú varila pre svojho (štrnásťročného) – v prepočte rovnako starého ako ona – psa fuzáča a ktorú takmer pravidelne pripálila. Na zábudlivosť však vo svojom veku už mala právo. Sama už roky takmer nejedla mäso, skôr zeleninu a ovocie. Pach potu vyvíjala činnosť práce svalov približne šiestich až desiatich žien, ktoré cvičili za závesom, rozdeľujúcim jednu z jej dvoch izieb na prezliakareň a telocvičňu. Pach zvierata pochádzal od spomínaného staručkého psa so skorbutom a (šedým?) zákalom na očiach, ktorý najprv na každého jedovito brechal. Získali si ho len tí, ktorí sa mu „přihovorili“ jeho obľúbenou maškrtou: deťskými piškótami. Po jeho vďačnom olizovaní však človek mal čo robiť, aby zo seba zmyl nesmierny smrad. Čo sa dá robiť, každý (?) raz zostarne... Pach staroby vanul zo starency napriek tomu, že inak o seba veľmi dbala: na každej hodine telocviku sa objavila v „nových“ šatách, ktoré už dávno vyšli z módy, z nevidaných látok, so zvláštnym strihom, vždy s inou brošňou, náhrdelníkom, náušnicami.

V „šatni“ sa pri stene radili drevené lavice s vrchnákmi, ktoré sa dali otvoriť a v hĺbinách ktorých sa hromadili po desaťročia zabudnuté telocvičné úbory ne-moderných strihov, rozožraté molami. Starenka s pichľavými modrými očami, s riedkymi šedivými vlasmi, opierajúca sa už o palicu, vyesedávala na lavici pri ply-novej piecke, kým pes driemal pri jej nohách. Odtiaľ energicky riadila priebeh telocviku. Na kachliach bola položená neodmysliteľná obrovská fľaša termosky s vopred nachystanou čiernou kávou. Pri predvážaní niektorých cvikov sa s ná-mahou postavila a sama ich ukázala. Stalo sa, že ani jedna z nás ho nedokázala po nej zopakovať! Každý jeden cvik mal svoje zodpovedajúce „intímne“ pome-novanie, ktoré si rokmi získal u cvičiacich, alebo ich tak nazvala tetuška. Jeden sa volal „žehlička“, druhý „mačka“ (pri tomto cviku si jej pes v polohe mačky pravidelne ľahol medzi nás), „váha“ a pod. Medzi najťažšie patrili cvik, nazvaný výstižne „galeje“, pri ktorom som zakaždým dostala hexenslus, alebo prinajmen-šom křč, ktorý som nazývala „mašľový“, lebo nohy sa mi pri ňom skrútili ako uzol na mašli alebo osmička na kolese bicykla. Iné ženy pri tomto cviku natoľko ne-trpeli, možno len moje telo s povrchovými křčovými žilami nebolo schopné sa k nemu prispôbiť. Vek cvičiacich sa pohyboval od dvadsaťosem do sedemdesiat rokov. Najstaršej bielovlasej tetke, ktorá tam chodievala s dcérami vo veku asi štyridsaťpäť rokov, pani profesorka tykala rovnako ako mladým, dvoj-troj-detným mamičkám. Každého na prvýkrát odborne ošacovala a určila, čo potre-buje na vylepšenie svojho zdravia. Telocvik nám skutočne všetkým veľmi prospie-val, už len preto, že počas dvakrát dvoch hodín, ktoré sme u nej týždenne strávili, sme zabudli na všetky svoje problémy, museli sme sa sústrediť výhradne na svoje pohyby a dýchanie. Teta tvrdila, že je to vlastne aj akási duševná kúra. Vraj via-ceré z jej klientok, ktoré mali tragický osud, sa dostali zo svojich problémov vďaka tomu, že k nej začali znovu chodiť. Pri nej, ktorá – ako som sa neskôr do-zvedela (sama o tom nikdy nehovorila) – ako dvadsaťdvaročná ovdovela, neskôr stratila svojho jediného syna, zabudli na svoje bolesti, smútok.

Steny telocvične boli od niekoľkoročnej zanedbanosti už takmer tmavo-hnedé, nehovoriac o dávno nevypratých záclonách. Neraz som mala dojem, že aj podlaha bola utretá iba našimi vlasmi počas cvičenia. Tetuška odkladala ma-ľovanie bytu na neurčitú dobu zrejme aj pre nesmierne množstvo drobných predmetov, ktoré počas svojho dlhého života prechovávala, a pre množstvo kve-tináčov. Pochopiteľne, nemala už na to síl. Jej rodina sa o ňu, mimochodom, stara-la: vnúčatá ju denne navštevovali, chodili s ňou na prechádzku, dokonca aj psa jej venčili; cestovali kvôli tomu do centra zďaleka, zo vzdialených štvrtí mesta.

Vedľa uší nám občas prefrnkli dobre urastené šatové mole, ktoré tu mali zabezpečenú hojnosť domácej stravy na niekoľko rokov. O prítomnosti týchto – vo väčšine domácností nie príliš vítaných – zvieratiek som sa definitívne pre-svedčila, keď som sa raz tetušky, aby som ju potešila, spýtala na radu, čo si mám obliecť na blížiaci sa maškarný ples. Z neznámych kútov svojho šatníka s tajuplným úsmevom vytiahla zožltnutú parochňu plnú pavučín (ktoré ona nevidela). „Základom všetkého je zmeniť si vlasy,“ vyhlásila so skalopevným presvedčením. „Požičiam Ti to, v tomto ťa nikto nespozná,“ povedala veľkoryso s posmeľujúcim úsmevom. „Ďakujem pekne, určite si to oblečiem,“ odvetila

som s trpkým úsmevom a rýchlo som strčila už-už sa hemžiaci darček do vzdu-chotesného igelitového vrecúška. Dodatočne som bola nútená klamať, že pa-rochňa mala skutočne obrovský úspech, nikto ma v nej nespoznal. „No vidíš,“ zaleskli sa inak matne svetlomodré oči starenky víťazoslávne.

Moje prvé informácie o kávových seansách sa časom trochu modifi-kovali. Na kachliach síce skutočne stála termoska s kávou, nie každý a nie vždy z nej však dostal. Prednosť mali najmä „veteránky“ (napodiv, pili ju pred telo-cvikom, čo mi nešlo do hlavy), a len keď z nej zvýšilo, ponúkla z nej aj ostatným. „Táto káva nemôže uškodiť nikomu,“ hovorievala. „Nebolí z nej srdce, hlava ani žalúdok, a dokonca sa dá po nej zaspáť.“ A skutočne. Mala pravdu. Na naše vypytovanie, v ktorom sa miešala zvedavosť so zdvorilosťou, ako ju robí, bola ochotná zakaždým to znovu porozprávať. Variť tureckú kávu sa naučila počas svojho dvadsaťročného pobytu v Juhoslávii, od jedného Turka, ktorý ju varil, samozrejme, vonku, pod šírým nebom, na pravom ohnisku, v džezve. Ká-vu si sám pražil, a praženie malo svoje presné pravidlá. Kávu si vyberala – ako ten Turek – po zrnkách, predtým, než ich opražila, miešala viaceré druhy kval-itnej kávy. (Ako rozprávala, spomenula som si na recept, popísaný v jednej zo Saroyanových kníh: vezmi deväťdesiatdeväť úplne rovnakých fazúl...) Po tomto mohlo nasledovať varenie kávy. Podstata bola: do určeného množstva vriacej vody treba dať toľko lyžičiek kávy, koľko cukru, neustále miešať, a keď sa utvorí pena, trikrát ju stiahnuť z ohňa. Nakoniec, ako horúce gaštany, musí sa poľkať troškou studenej vody, z čoho spodok kávy sadne na dno nádoby. Doma som to skúsila aj ja (kúpila som si kvôli tomu džezvu...). Na prvýkrát sa mi to nepo-darilo, ale potom bola už skoro dobrá, a naozaj nemala také neblahé účinky ako presso káva. Samozrejme, k jej káve sa ani nepribližovala. Okrem toho: kto má dnes čas babrať sa s takýmito vecami? Pochopiteľne, naďalej som sa nalie-vala škodlivým pressom, ba v nútených situáciách aj odpornou slovensko-tu-reckou, tzv. zalievanou kávou, akú nepijú asi nikde na svete.

Keď niektorá z nás bola v cudzine, priniesla babke ako najvzácnejší dar zrnkovú kávu a, samozrejme, morskú soľ, lebo roky solila výhradne ňou. (Pes dostal piškóty...)

„Tento pes mi raz zachránil život,“ rozprávala. „Dlho som ležala v bezve-domí, a on mi dovedy obližoval ruku, kým som sa neprebrala. Mimochodom, už veľakrát som bola v takom stave, že som si myslela, nikdy viac sa z toho ne-dostanem, a vždy mi pomohla vôľa a telocvik. Zo dňa na deň som sa z toho po-mocou telocviku ‚vylízala‘...“

V ustálenom slede jednotlivých cvikov, ktoré profesorka zaviedla, bolo zázračné, že v ňom spájala prvky jogy, liečebného telocviku a ladného, pruž-ného pohybu. Jeden cvik pravidelne nasledoval po druhom, ani jeden sa ne-smel vynechať. Každý pohyb mal svoj antipohyb. Plynulý poriadok cvičenia len sem-tam narušila babkina zúbohlosť. Občas sa príliš pozabudla vo svete svo-jich bohatých spomienok, života plného zážitkov. Vtedy vypadla zo zabeha-ného rytmu a púšťala sa s nami do zanovitých hádok, ktorý cvik sme už robili a ktorý nie. Stávalo sa, že sme sa vzdali alebo sme pritakali zo zdvorilosti, že má pravdu, daný cvik sme buď vynechali, alebo, naopak, zopakovali.

Vždy nás niečím prekvapila. Raz vytiahla starodávnu knižočku v koženej väzbe, o ktorej vysvitlo, že ju sama vyrobila, písala aj ilustrovala, ba namaľovala aj obraz na väzbe. Inokedy sa pochválila vlastnoručne vytvorenými a vypaľovanými keramickými nádobami. Po dlhšej dobe vysvitlo, že aj asi meter vysoký drevený vyrezávaný stĺp v rohu telocvične je prácou jej rúk, navyše, že ho urobila nedávno!

Najvyššia však bola na svoj vianočný stromček, ktorý na každé Vianoce vyzdobila svojším štýlom. Nič ju nevedelo naplniť takým šťastím, ako keď niekto uznal, že je krásny; radosť mala najmä vtedy, keď sme dovedli na jeho obdivanie aj svoje deti. Takýto vianočný stromček som skutočne ešte nevidela. Ani neviem, prečo sa mi zdal taký pekný, veď, pravdu povediac, nemám rada prezdobené stromčeky. Sú mi bližšie jednoduché puritánske stromčeky zdobené iba jablkami, medovníkmi, orechmi, pravými sviečkami. Tento však – napriek svojej preplnenosti rôznymi ligotavými čačkami, striebornými a zlatými guľami a inými ozdobami – vytváral okolo seba akúsi rozprávkovú atmosféru. Pod ním stál asi pol metra široký Betlehem so všetkými príslušnými rekvizitami. Deti, samozrejme, najviac priťahovala práve táto, dnes už zriedkavá konštrukcia pripomínajúca bábkové divadlo. (Tetuška inak veľmi často používala pri rozprávaní slová „Ježiši, Maria, Józefe“ – v češtine, lebo bola pôvodom Češka.)

Raz som sa jej spýtala, či by súhlasila, aby som o nej napísala do jedného ženského časopisu, ako o zaujímavej, nezvyčajnej osobnosti, už len z toho dôvodu, že v takom vysokom veku vyučuje telocvik. Modré, ďalekozraké očka sa jej na chvíľu opäť rozligotali, čoskoro sa však spamätala a zhovievavo povedala: „Dobre, ale napíšeš len to, čo ja chcem, alebo s čím súhlasím.“ (Nato ma, pochopteľne, ihneď prešla chuť na celú záležitosť, veď už som mala pred sebou možnosť, obrisy vynikajúcej reportáže.) „Mňa úplne vynechaj. Ja nie som dôležitá. Dôležité je to, čo učím. To popíš, ale presne tak, aby to viacerým pomohlo. Ak by si písala o mne, bol by to nekrológ, a ja nechcem nekrológ,“ povedala skromne. V jej dobráckych očiach však zažiarilo svetielko nádeje. „Počkaj!“ a vrátila sa s hrbou zažltnutých novinových papierov. „Ak si novinárka, pozri sa! Kedysi noviny uverejňovali aj moje poviedky! Požičiam ti to, prečítaj si to. A potom mi povedz svoj názor.“ O chvíľu sa znovu ozvala: „Nemohla by si vybaviť, aby ich znovu vydali? Vidíš, aj tieto noviny ich uverejnili, samozrejme, to už bolo dávno...“

Vzala som si noviny domov a pustila som sa do čítania so zvedavosťou, čím všetkým sa ešte vyfarbí táto drobná starenka tisícich tvárí. Jedna z poviedok sa odohrávala pri mori v Juhoslávii. Nebola idylická, ale so sociálnym pozadím. Hovorila o chudobnej rodine s tragickým osudom, ktorej všetci členovia postupne umreli na tuberkulózu. Určite sa to stalo, bolo to napísané celkom šikovne, s hlbokým precítením, ale nekonečne sentimentálne. Druhá poviedka bola príbehom lásky šoféra autobusu a k nemu pridelenej sprievodkyne, s popisom krutej spoločenskej situácie hrdinky a jej statočnosti. Znovu ten istý, pre päťdesiate roky charakteristický sociálno-kritický tón, moralizujúca forma, tá istá rozcitlivosť, i keď spojená s očividným talentom. Krištáľovo čistá esencia socialistického realizmu. Odvtedy sa v mnohom zmenila nielen doba, ale aj naše názory na umenie.

Poviedky vo mne vyvolali lútostivý úsmev a urputne som uvažovala, s akými slovami ich vrátim autorke. O tom, že by sa znovu vydali, nemohla byť ani reč. Iba ak ako dobové dokumenty.

Napokon som jej to vrátila, v mukách vypoťiac čosi o tom, že to už nie je príliš aktuálne, a v dnešnom ubehanom svete by to málokto bral s pochopením, čo bola vlastne pravda. Chuderka, bola zjavne sklamaná, ale akosi to prehltila.

Písanie článku o nej padlo, keďže však nedovolila, aby som si ju vyfotografovala, podarilo sa mi od nej na pamiatku vymámiť aspoň jednu starú fotku. Zobrazovala niekoľko jej niekdajších žiačok – dnes už roztrúsených po svete alebo nežijúcich – v zastaraných telocvičných úboroch, aké sa hromadili na spodku spomínaných dební v šatni. Podarilo sa mi rýchlo opísať aj text z vizitky jej niekdajšej súkromnej školy.

Keď sme sa už takto zblížili, nemohla som ďalej otáľať a spýtala som sa jej – z mosta do prosta – či je pravda, že je židovka. Viem, že sa nepatrí na to niekoho len tak zrazu opýtať, bol to však posledný bod, čo sa týkalo správ o nej, o vierohodnosti ktorého sa mi ešte nepodarilo presvedčiť. Moja zvedavosť v tomto prípade veľmi rýchlo opadla. Tetka sa na mňa prekvapene pozrela a bleskovo odvetila: „Bože chráň!“ A vidiac môj neveriaci pohľad, rozhodne doložila: „Ešte to by mi chýbalo!“ Neodvážila som sa ďalej rozoberať chúlостivú tému, konečne som však pochopila, prečo som doposiaľ darmo hľadala v nevädzovo modrých očiach a v črtách tváre semitské rysy.

Po roku a pol mi neostal čas na pokračovanie v pravidelnom telocviku, napriek tomu, že podľa tetky čas na udržiavanie zdravia svojho tela si musí nájsť každý. Vraj uvidíme, ako nám to bude neskôr chýbať. Asi mala pravdu. Niekoľko z tých cvikov ale odvtedy denne robím, i keď si nepamätám ich presný časový sled, a podaktoré som už aj zabudla. Vďaka nej poznám vhodný liek na rad bolestí, a počas toho, ako sa usilujem vlastnými prostriedkami naprávať, vždy na ňu myslím.

Neskôr som sa dozvedela, že ju – ako mnohých iných (napriek zákazu vyložiť z bytov takých starých ľudí) – vysťahovali z bytu, na ktorý bola desaťročia zvyknutá. Dva mesiace na to umrela. Jej pes ju o čosi predbehol. Kvety, ktoré rovnako ako starí ľudia neznášajú prenášanie, dopadli zrejme podobne. Dom stojí už asi tri roky prázdny, renovujú ho a bijú sa oň. Pred niekoľkými dňami sa tade prechádzali starí manželia. Žena sa pozrela na opustený dom s oknami bez skla, ako s bezzubými otvorenými ústami, a povedala svojmu mužovi: „Po renovácii sa sem údajne môžu vrátiť pôvodní majitelia.“ Jej manžel sa otupeným pohľadom zadíval smerom k neďalekému parku – k jednému z posledných zachovalých v meste – obkolesenému plotom, cez ktorý nič nebolo vidieť, určeného tiež na zánik, a povedal: „Ale kde, nevieš, že späť sa už nikto nemôže vrátiť?!“

(1985 – 2002)

Viki Kollerová: Her (W)Holiness II, 2011

LENKA KRIŠTOFOVÁ

Queer vo výchove a vzdelávaní

Školstvo, vzdelávanie a výchovu možno považovať za sprostredkovateľov vzorov a noriem správania. Tieto inštitúcie sú usúvzťažnené alebo nastavené socio-kultúrnymi hodnotami, ktoré im dodávajú legitimitu a zabezpečujú, že sú jednotlivcami rešpektované. Jednotlivci v rámci štátu (zvlášť takého, v ktorom existuje povinná školská dochádzka a metodický základ výuky) týmto inštitúciám a ich pôsobeniu nemôžu uniknúť. Hoci majú istú možnosť aktívne konať v ich vnútri, skôr ako ku kritickej reflexii a subverzívnemu konaniu dochádza k nerefektovanému osvojovaniu si, opakovaniu a reprodukcii vzorov a noriem. O úlohe týchto inštitúcií v oblasti narúšania a reprodukcie rodových stereotypov a o ďalších dopadoch na segregovaný trh práce existuje množstvo literatúry.¹ Starostlivosť, výchova a vzdelávanie tvoria aj jadro rodovej politiky a majú neredukovateľný dosah na štruktúru trhu práce. Od problematiky rodových stereotypov nemožno oddeliť ani otázky sexuality. Heteronormativita je s rodovými stereotypmi úzko previazaná. Tento názor výstižne vyjadruje Věra Sokolová: „Rovnako ako v prípade sexizmu, podstata homofóbie spočíva vo veľkej miere v rodových stereotypoch, ktoré obmedzujú všetkých mužov a ženy bez ohľadu na ich sexuálnu orientáciu. Avšak stereotypy a mýty ‚správneho‘ mužstva a ženstva sú postavené na heterosexuálnej orientácii ako na určujúcej norme sexuálneho a emocionálneho založenia jedinca. Odvolávajú sa na ‚ženské‘ a ‚mužské‘ vlastnosti, ktoré sú údajne totožné s biologickým pohlavím ženy a muža a sú výrazom ich ‚prirodzenej‘ komplementarity (vzájomného doplnovania). Tieto normy tak majú omnoho závažnejšie dôsledky práve pre gejev a lesby, ktorí svojím životom dokazujú, aká flexibilná a relatívna je komplementarita pohlaví. Rovnako ako rodová analýza pomáha odkrývať podstatu nerovného postavenia žien a mužov v spoločnosti, je feministická analýza rodových stereotypov absolútne zásadná pre chápanie podstaty homofóbie. Inými slovami, tolerancia voči homosexualite sa nedá budovať bez pochopenia rodových aspektov jej netolerancie.“ (Sokolová 2004: 83)

Homofóbia a oveľa rafinovanejšia a často skrytá heteronormativita majú rodovú podstatu, preto akákoľvek rodovo citlivá pedagogika musí nevyhnutne zvažovať aj otázky sexuality a *normatívnej* heterosexuality. Hoci feministická pedagogika má, podobne ako feminizmy, diferencované podoby a teoretické východiská, jej spoločným cieľom je rovnosť, kritickosť a progresívnosť. V úsilí

¹ V slovenskom prostredí sa problematike rodových stereotypov v základnom a strednom školstve venujú organizácie EsFem a Aspekt. V rámci vysokoškolského vzdelávania realizuje skúmanie aj Centrum rodových štúdií pri FiF UK v Bratislave. Viac pozri napr.: *Ružový a modrý svet* (2003), *Rodový pohľad na školstvo* (2008), *Učiteľky a riaditelia. Rodová nerovnosť a rodová segregácia na stredných odborných školách* (2009), *Na ceste k rodovej rovnosti. Ženy a muži v akademickom prostredí* (2009), *Rodové stereotypy v učebniciach* (2005).

o dosiahnutie týchto cieľov by mala zvažovať nielen rozmanitosť rodových identít, ale aj sexuálnych identít, preferencií a orientácií. Kritická analýza inštitúcií školstva, jazyka, formálneho a neformálneho kurikula nedokáže umelo odstrániť perspektívy sexuality, etnicity, veku a ponechať iba rodovú perspektívu. Bez týchto aspektov by analýza bola značne oklieštená a neúplná.

V rámci feministickej, rodovo citlivej pedagogiky sa od 90. rokov 20. storočia formuje lesbická a gejská pedagogika. Ciele a predmet skúmania lesbickej a gejskej pedagogiky môžu byť veľmi podobné tým, ktoré si vytyčuje hlavný prúd feministickej pedagogiky, no pritom vo zvýšenej miere reflektuje otázku sexuality a sexuálnych identít v školstve, vo výchove a vzdelávaní. Okrem skúmania kurikula a metodík (napríklad heteronormativity a heterosexizmu v učebniciach a osnovách) z uvedenej perspektívy prehodnocuje metódy výučby, vzťah učiteľ/učiteľka – žiaci/žiačky, práva a participáciu lesbických učiteľiek a gejských učiteľov, úlohu sexuálnych identít a sexuality v komunite triedy a vo vzťahu k širšej verejnosti, alebo skúma epistemický problém vzťahu medzi sexuálnou identitou a produkciou poznania (pozri *Journal of Gay & Lesbian Issues in Education* a *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*).

Rovnako ako rodová optika, aj perspektíva sexuality musí byť prierezová, v zmysle začlenenia skúmania sexuality do klasickej pedagogiky. Diskurz LGBT pedagogiky však otvára väčší priestor na silnejšie reflektovanie heteronormativity a homofóbie vo výchove a vzdelávaní. Špecializácia v tomto zmysle umožňuje lesbickej a gejskej pedagogike primárne sústredenie sa na otázky lesbických a gejských identít, ktoré v hlavnom prúde feministickej pedagogiky môžu byť doplnkové alebo arbitrárne. Analýza výchovy, vzdelávania a školstva je strategickou prioritou LGBT (lesbických, gejských, bisexuálnych, trans) komunit a súvisí nielen s akceptáciou homosexuality v spoločnosti, ale aj s konkrétnymi otázkami, ktoré sú prejednávané na legislatívnej úrovni. Úzko súvisí aj s diskusiou o registrovanom partnerstve, manželstve gejov a lesbiem, adopciách a náhradnom rodičovstve. Vo vzťahu školstvo/výchova/vzdelávanie vs. práva gejov a lesbiem/spoločenská akceptácia ide o komplikované obojsmerné pôsobenie. Menej homofóbne kurikulum vytvára predpoklad faktického aj formálneho zlepšenia práv gejov a lesbiem. Zmena v kurikule však vyžaduje podporné smernice a aj širšiu spoločenskú osvetu. Podobne ako v prípade rodových stereotypov, je nevyhnutná *top – down, bottom – up* stratégia.²

Na ilustráciu komplexnosti gejskej a lesbickej otázky možno uviesť diskusiu o zavedení minimálnych povinných kvót pre gejských učiteľov a lesbické učiteľky. Začlenenie lesbiem a gejov do výchovno-vzdelávacieho procesu za podpory kvót je pomerne kontroverznou otázkou, podobne ako v prípade kvót pre ženy v politike. Za neprítomnosťou gejov a lesbiem v školstve sa skrýva viacero faktorov. V slovenskom kontexte funguje princíp, ktorý by sa dal opísať ako *don't ask, don't tell*. Dôsledkom tohto nepísaného pravidla je, že učelia a učiteľky verejne nemanifestujú a nehovoria o svojej sexuálnej orientácii, no na druhej

strane v prípade, keď začnú o nej hovoriť, môžu byť sankcionovaní. Sankcie môžu mať podobu odsúdenia, ale aj straty pracovnej pozície.³

Podporné mechanizmy v podobe gejských a lesbických kvót, ale aj zmena obsahovej náplne výučby by výraznou mierou mohli prispieť k zmene postoja voči homosexualite a k vytvoreniu ochrany pred stratou zamestnania. Odpoveďou na otázku, prečo je vhodné, aby učelia a učiteľky verejne prezentovali svoju sexuálnu orientáciu, môže byť to, že by mohli vytvárať rolový model, pozitívny identifikačný vzor a podporný priestor v diskurze o homosexualite. Rovnako však i to, že v heteronormatívnej spoločnosti a v školstve sa heterosexualita pokladá za univerzálne platný model: „Coming out je v našej heterosexistickej kultúre nutnosťou, pretože človek je považovaný za heterosexuála, pokiaľ nie je zrejmy opak.“ (Červenková 2002: 61) Otázka kvót pre gejských učiteľov a učiteľky sa spája so širšou otázkou coming outu a normatívnych identít. Zviditeľňovanie a viditeľnosť gejov a lesbiem, ale aj iných identít, ktoré nespádajú do normatívneho modelu, môžu byť podporované nielen vyučujúcimi, ktorí sú heterosexuálni a homosexualitu nevnímajú ako problém, ale vo výraznej miere práve vyoutovanými učiteľmi a učiteľkami. Bez zrejmeho vyjadrenia a sebaidentifikácie zostávajú gejovia a lesbiem často neviditeľní. Naopak, pri verejnom manifestovaní svojej sexuality môžu vyvracať mnohé predsudky a stereotypy: „Lesbická viditeľnosť, aplikovaná na ženu, znamená, že jej lesbická identita je všeobecne známa.“ (Fuchs 2002: 44, zvýraznila L. K.) Pedagogika, rovnako ako politika, kultúra a všetky ostatné oblasti verejného života, potrebuje gejské a lesbické tváre.

Predsudky, ktoré stoja za konkrétnym sankcionovaním gejov a lesbiem, však fungujú aj vo všeobecnom povedomí, majú napríklad podobu presvedčenia o rodičovskej, výchovnej, pedagogickej nespôsobilosti gejov a lesbiem. Často nevypovedané, ale skryté presvedčenie, že gejovia a lesbické ženy môžu žiť v prítomnosti, keď už sa tak narodili, ale nemali by zasahovať do budovania budúcnosti, nemali by pôsobiť na deti, je desivé jednak pre svoje represívne dôsledky, jednak pre širší kontext – je totiž manifestáciou presvedčenia, že gejovia a lesbiem sú nežiaduci pre spoločnosť, že homosexualita je patológia, ktorá je síce tolerovateľná v individuálnych prípadoch, no nie v prostredí výchovy a vzdelávania detí. Netreba ani spomínať strach z pedofílie, ktorý sa spája s gejskými učiteľmi či lesbickými učiteľkami, alebo strach, že keď dieťa vychováva, vzdeláva lesba, gej či rovnakopohlavný pár, „nakazí“ ho homosexualitou. Formálne a neformálne kurikulum by nemalo byť rodovo stereotypné, malo by poskytovať paletu obrazov mužskosti a ženskosti, ale aj emocionálneho a sexuálneho života, dynamické a – prečo nie – subverzívne rodové vzťahy, rodovo a sexuálne citlivý jazyk. Základným princípom by mala byť napríklad kritickosť, pluralita, otvorenosť, nie opakovanie, dogmatickosť a vylúčenie. Také kurikulum by vytváralo predpoklady pre odstránenie homofóbie.

² Ako príklad toho, keď obojsmernosť stratégie nefungovala, možno uviesť kampaň francúzskeho školstva proti homofóbie z roku 2009. Kampaň, ktorá zahŕňala afirmatívne anti-homofóbne videá a bola určená žiakom a žiačkam základných škôl, sa stretla s negatívnymi reakciami a rozsiahlymi protestmi rodičovskej verejnosti, a napokon musela byť stiahnutá.

³ Medializovaným prípadom učiteľa geja, ktorý zažil konfrontáciu so zamestnávateľom nie pre sexuálnu orientáciu, ale pre jej zverejnenie, bol aktivista Lubomír Tancer (pozri rozhovor v časopise *Život*, č. 24/2007).

OTÁZKY SPOJENÉ S LESBICKOU PEDAGOGIKOU A KTO JE VLASTNE LESBA?

Ani gejská a lesbická pedagogika – rovnako ako lesbická literárna kritika, lesbické umenie⁴ – sa nevyhli vnútorným diskusiám o svojom charaktere a predpokladoch. Podobne, ako si teoreticky kládli otázku, kedy literatúru možno označiť za lesbickú, vyvstala otázka, kedy je lesbickou pedagogika. Je jej nositeľkou lesba? Alebo je táto pedagogika určená pre gejských žiakov a lesbické žiačky? Má nejaké špeciálne kurikulum? Môžu byť predstaviteľmi tejto pedagogiky aj heterosexuáli a heterosexuálky? Alebo je lesbická a gejská pedagogika o zohľadňovaní gejskej a lesbickej perspektívy v rámci klasickej kriticko-pedagogiky? Čo chápať pod touto perspektívou? Je to napríklad pole spoločných záujmov a tém? Ako vlastne určíme, kto je lesba, gej a kto heterosexuál, heterosexuálka? Ako vlastne máme chápať lesbickosť (je to symbolická, sexuálna, emocionálna identifikácia)?

Vo filozofii sa diskusia o lesbizme pohybuje od presvedčenia o nevyhnutnosti genitálnej aktivity pre definovanie sa ako lesby cez presvedčenie, že v skutočnosti sú všetky ženy lesby, že lesbizmus je politické rozhodnutie, až po názor, že lesbické vzťahy sa pohybujú v škále od desexualizovaných romantických priateľstiev medzi ženami, jednorázových emocionálnych zaľúbení alebo sexuálnych skúseností so ženou až po celoživotné emocionálne a sexuálne vzťahy. Túto paletu vzťahov medzi ženami opisuje vo svojej známej knihe *Krásnejšie než láska mužů* Lillian Faderman, ktorá zastáva presvedčenie, že „[a]ž do doby, kedy bol lesbizmus prehlásený za chorobu, boli vášnivé a erotické (aj keď možno nie genitálne) vzťahy medzi ženami všadeprítomné. (...) na tom, či môžeme spoľahlivo zistiť výskyt genitálneho sexu medzi týmito ženami, pre naše potreby nezáleží, pretože genitálny sex nepredstavuje výhradný definičný rys lesbických vzťahov“ (Faderman 2002: 23).

Voči názoru, že lesbizmus nedefinuje genitálna aktivita, sa však ozývajú hlasy žien, ktoré upozorňujú na to, že pri širokom definovaní lesbizmu by dochádzalo k rozmytiu tohto pojmu, resp. ten by potom stratil svoj význam. Lesbizmus podľa opozičného názoru nemožno chápať ako mystickú, romantickú, desexualizovanú alebo čisto spolitizovanú pozíciu: „Viacero lesbiem sa ohradilo, že ak si osvojí pojem ‚lesba‘ heterosexuálna žena, ktorá kojí dievčatko, potom chcú iné, odlišujúce slovo, ktoré by ich opisalo ako ženy, ktoré žijú sexuálne aktívny vzťah s inými lesbami.“ (Ginzberg 1992: 79)

Riešením, ktoré sa za istých podmienok vyhýba priširokému (symbolickému), ale aj príužnému (genitálnemu) chápaniu lesbizmu a môže sa stať základom lesbickej pedagogiky, je umiernená pozícia, ktorá lesbizmus chápe ako epistemickú kapacitu, ako schopnosť zaujať a osvojiť si lesbickú pozíciu a stanovisko. Tento názor prezentuje aj Ruth Ginzberg, ktorá hovorí: „Verím tomu, že pre ženu je možné vstupovať do lesbického ‚sveta‘ pravidelne, počas dlhého

obdobia, pracovať v takom prostredí, vytvárať si tam priateľstvá alebo teórie, bez toho, aby cítila, že tento ‚svet‘ je plne jej (...) Nikdy nemusí cítiť, že ‚je‘ lesba. A čo je dosť podstatné, má v tom pravdu. Žena, ktorá často vstupuje do lesbického ‚sveta‘, ktorá žije, pracuje a hrá sa v tomto ‚svete‘, ale nepovažuje ho za svoj vlastný, nie je lesbou v rovnakom význame, ako sú lesbami Marilyn Frey alebo Audre Lorde či Sarah Hoagland. Ide tu ale o viac než o coming out. Niektorí by mohli takúto ženu považovať za nevyoutovanú lesbu, ktorá zostáva pomýlená poznaním samej seba. Ja tento názor odmietam. Takisto však odmietam esencialistický názor, že ‚nie je‘ lesbou. V miere, v akej často vstupuje do lesbického ‚sveta‘ (...) zakúša rovnaké aspekty lesbickej existencie hlboko a ako vlastnú skúsenosť.“ (Ginzberg 1992: 87)

K tomuto názoru sa vrátim v nasledujúcich častiach textu, kde budem hovoriť o teórii stanoviska. Prístup, ktorý reprezentuje Ginzberg, je totiž možné prirovnať k súčasnej teórii stanoviska. Rovnako ako v iných teóriách stanoviska, aj pri lesbickej stanoviskovej teórii je – okrem iného – potrebné vysvetliť, za akých podmienok môže žena, ktorá „vstupuje do lesbického sveta“, zaujať *lesbickú pozíciu*.

QUEER A QUEERSKA PEDAGOGIKA (NEISTÝ CHARAKTER PROJEKTU)

Queer ako podivné, čudné, divné, výstredné. Toto pôvodne hanlivé označenie si osvojili mnohí gejovia, lesby, FM a MF transsexuáli, intersexuáli, cross-dresseri, drag-queens, drag-kings, maskulinne ženy, feminínni muži, asexuáli a asexuálky, transgenders, bisexuálky a bisexuáli, androgynovia, butchovské lesby... Pomenovanie queer si však v súčasnosti osvojujú aj tí a tie, ktorí žijú a žili (v zmysle genitálnej sexuálnej praxe) heterosexuálne alebo sa sami definujú ako heterosexuálky a heterosexuáli. Tento fakt, podobne ako pri rozšírenom chápaní kategórie lesbickosti či gejskosti, výrazne komplikuje diskusiu o charaktere queerskej pedagogiky. V istom zmysle sa dá povedať, že queer pedagogika je ešte oveľa zložitejším projektom ako gejská a lesbická pedagogika, ktorá môže pracovať s vymedzeným a definovaným subjektom. Queer je totiž už samo osebe pojmom a konceptom, ktorý definične počíta s radikálnou digresiou, ruptúrami, narušením celistvosti a poriadku.

Luba Kobová v texte *Queer a podryvanie identity* kladie niekoľko otázok, ktoré vytyčujú súčasné diskusie o queer: „Je to nestabilná identita? Dá sa stotožniť s konkrétnymi osobami alebo aspoň s niektorými ich vlastnosťami? Mohla by označovať sociálnu a politickú organizáciu takýchto identít či osôb? (...) Sú queer aj heterosexuálky a heterosexuáli, ktorí prevracajú bežné ženské a mužské rodové roly, vo svojom konaní nanovo zvyňamňujú naše chápanie femininity a maskulinity, hoci ich (genitálna) sexuálna prax by mohla byť považovaná za heterosexuálnu?“ (Kobová 2010: 312 – 314)

⁴ Pozri Zimmerman 2007.

Filozofický základ tohto konceptu sa nachádza v teóriách Jacquesa Derridu, Jacquesa Lacana, Michela Foucaulta a Judith Butler (najmä *Trampoty s rodom. Feminizmus a podryvanie identity*, slov. vydanie v r. 2003). Queer, ktoré vychádza z predstavy nestabilného subjektu, zahŕňa praktiky, sebareprezentácie a identity, ktoré sú pre mnohých nezrozumiteľné a ťažko zaraditeľné alebo stigmatizované a ktoré scientia sexualis západného sveta zaradila do povestného foucaultovského „herbára“ úchyliet (Krištofová 2010: 304). Je identitou-neidentitou, ktorá prekračuje binárne opozície rodu a pohlavia a je založená na rôznorodých sieťach ich kombinácií a interpretácií. Queer odporuje dominantnej heterosexualite, ale i dogmatickým separatistickým konceptom homosexuality. Mnoho lesbických žien v kontraste k separatizmu 70. rokov 20. storočia odmietlo tzv. *identity labelling*. Požiadavka nenormatívnej identity sa vo filozofickej rovine pretransformovala do teoretizovania o queer a s queer identitou sa stotožnilo aj množstvo lesbiiek a gejov. V istom zmysle je možné povedať, že queer sa približuje širšiemu chápaniu lesbickosti a gejstva, ale aj bisexualite. L. Kobová o queer hovorí: „Queer má signalizovať, že predstava automatickej heterosexuality všetkých ‚poriadnych‘ občanok a občanov, mužov a žien, je síce v spoločnosti účinne uplatňovanou normou, ale takou normou, ktorá produkuje vlastné prekročenia. Ani ‚ženy‘ nie sú jednoliatou kategóriou, ktorá predpokladá heterosexuálne ženy vymedzujúce sa voči jednoliatej kategórii (heterosexuálni) ‚muži‘. Medzi tými, ktoré nazývame ‚ženy‘, sú aj ‚iné‘ ženy – od dominantnej kategórie ‚ženy‘ sa niečím odlišujú, a môže to byť ich neheterosexuálna, lesbická sexualita. No aj medzi tými, ktoré nazývame ‚lesby‘, sú aj ‚iné‘ lesby, ktoré sa zase odlišujú od dominantnej kategórie označujúcej lesby v tom-ktorom období, komunite, na tom-ktorom mieste sveta. Do obrazu lesby sa nemusia hodiť svojím správaním, obliekaním, femininitou, maskulinitou, sexuálnymi praktikami. Inakosť sa tak stáva akoby donekonečna sa otvárajúcou kategóriou a identitou, objavuje sa na okrajoch akejkoľvek ustálenej alebo stabilne definovanej identity. Pojem queer sa okrem iného pokúša zachytiť aj tento mechanizmus produkcie sexuálnej inakosti v jeho tak marginalizujúcich a utláčajúcich, ako aj subverzívnych a politicky produktívnych podobách.“ (Kobová 2010: 313)

Marina Grzanic na otázku „Čo znamená queer?“ odpovedá: „Queer znamená znovupremyslenie otázky identity takým spôsobom, ktorý sa dištancuje od zrejmej dichotómie medzi mužom a ženou alebo rodom a pohlavím. Z hľadiska etymológie queer znamená niečo nesprávne alebo jednoducho to, čo sa pohybuje opačným smerom, alebo je deformované. Queer prekračuje, diagonálnym spôsobom preniká termíny, koncepty, pozície a názory, ktoré v minulosti existovali iba a jedine ako protiklady. Queer jednoducho nie je o tom, či ste gej alebo lesba, hoci i gej alebo lesba môžu byť queer.“ (Grzanic 2003: 63)

Otázne však zostáva, či by mohli byť queer i tí a tie, resp. to, čo sme predtým chápali, vnímali a označovali ako normálne, dominantné, *straight*. Mohlo by byť queer aj to, čo predtým bolo (aj samo sebou) označené ako heterosexuálne? Kde ležia, resp. sú nejaké hranice queerskosti? Nestalo sa

samotné queer módnou nálepkou, ktorá je dnes používaná hlavne ako komodita a ktorá stratila svoju politickú a analytickú výpovednosť? Nie je táto kategória tak všeobšahla, že nemá žiadny praktický význam? Tieto otázky pripomínajú vyššie spomínané diskusie o charaktere a definovaní lesbickosti.

Vo svojej štúdiu *Male Lesbians and the Postmodernist Body* sa Jacqueline N. Zita zaoberá otázkou existencie *male lesbians*, t. j. fyziologických mužov, ktorí o sebe tvrdia, že sú lesby. Toto jej skúmanie je jednak skúmaním šírky chápania lesbickosti, ale aj adresovaním závažných otázok voči queer teórii. „Male lesbian“ identity sú par excellence queerske identity. V komunitách fyziologických žien, ktoré majú emocionálny a genitálny vzťah s inou fyziologickou ženou a identifikujú sa ako lesby, sú tieto „lesby muži“ prijímaní viac než s rozpakmi a nedôverou, takmer ako nežiadaná infiltrácia, neautentická kategória. Takáto identita, ktorá spadá do viacerých súčasných definícií queer a je butlerovským stelesnením reinterpretácie vzťahu rodu a pohlavia, je vnímaná ako heterosexuálna a falošne lesbická. A hoci podľa Zity nie je možné myslieť si, že telo je nejakým pasívnym základom, ktorý na seba nechá pôsobiť gravitáciu, takúto identitu nie je možné bez výhrad označiť ako lesbickú, chýba jej plnosť lesbickej skúsenosti. Zita kladie ďalšiu dôležitú otázku, ktorej odpovedanie je výzvou celej postmodernej feministickej filozofii: „Stalo sa to, že telo úplne vymizlo v prúde mnohosti hlasov a významov? Jedným z dôsledkov tohto putujúceho tela, ktoré ‚vniká a uniká‘ kategóriám, je, že by nemuseli vôbec existovať lesby. Ak sa môže lesbou stať muž, ak ženy, ktoré spia s mužmi, môžu ešte stále byť lesby, ak ktokoľvek môže zaujať lesbickú pozicionalitu, alebo ju zmeniť s kýmkoľvek iným, čo by potom pomenovávala kategória lesbickosti?“ (Zita 1992: 124)

Podobné výhrady možno vzniesť vo všeobecnosti aj voči kategórii queer. Zdá sa, že kategória queer by mohla byť neefektívna (pre svoju všeobšahlosť) a mohla by zahŕňať aj normatívne identity. Kto však môže určiť, čo/koho má zahŕňať a čo už nie? Tieto otázky, kým nemajú odpoveď (je možná nejaká queer teória?), ovplyvňujú následne aj polemiky okolo queerskej pedagogiky. Existuje vôbec – v tomto kontexte – niečo ako queer pedagogika? Je jej nositeľom nejaká identita queer? Ak áno, čo, kto a aká by bola táto identita? Existuje niečo ako queersky učiteľ, učiteľka? Čím sa odlišuje od geja alebo lesby? Môže byť nositeľom queerskej pedagogiky aj heterosexuál či heterosexuálka? Je queerska pedagogika založená na queer kurikule alebo metódach? Ak áno, ako by vyzerali? Ak táto pedagogika nie je záležitosťou identity (a nezáleží na tom, koho sa ako subjektu alebo objektu týka), ale je založená na aktivite (antinormatívnom konaní, na tzv. *queering*), akú podobu má táto aktivita? Môže *straight* subjekt (napríklad pedagóg či pedagogička, ktorí sa identifikujú ako heterosexuálni) produkovať queersky kriticizmus?

Helen Marshall (1999) hovorí, že veľa o tele a jeho úlohe teoretizujeme, no málo ho ako prežívanú, životnú skúsenosť dostávame do teórie. To isté mož-

LITERATÚRA:

- ALLEN, L. 2010. Queer(y)ing the Straight Researcher: The Relationship (?) between Researcher Identity and Anti-Normative Knowledge. In *Feminism & Psychology*, Vol. 20, No. 2. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore and Washington DC. <http://jap.sagepub.com>.
- BOSÁ, M. – FILADELFIOVÁ, J. (ed.). 2009. *Učiteľky a riaditeľia. Rodová nerovnosť a rodová segregácia na stredných odborných školách*. Prešov: EsFem.
- BRISKIN, L. 1992. Introduction. Feminist Pedagogy: Challenging the Normative. In *Canadian Journal of Education*, Vol. 17, No. 3.
- CVIKOVÁ, J. – FILADELFIOVÁ, J. 2008. *Rodový pohľad na školstvo*. Bratislava: Aspekt.
- CVIKOVÁ, J. – JURÁŇOVÁ, J. (ed.). 2003. *Ružový a modrý svet*. Bratislava: Aspekt.
- ČERVENKOVÁ, I. 2002. Coming out. In ONDRISOVÁ, S. – ŠÍPOŠOVÁ, M. – ČERVENKOVÁ, I. – JÓJÁRT, P. – BIANCHI, G. *Neviditeľná menšina*. Bratislava: Občan a demokracia.
- FADERMAN, L. 2002. *Krásnejší než láska mužů: romantické přátelství a láska mezi ženami od renesance po současnost*. Praha: One Woman Press.
- FARKAŠOVÁ, E. 2007. „Logika stanoviska“ vo feministickej epistemológii: úspechy a úskalia. In HEČZKOVÁ, L. (ed.). *Vztahy, jazyky a těla*. Praha: FHS UK.
- FARKAŠOVÁ, E. 1998. Poznávají ženy jinak? O genéze, povaha a cieľoch feministických epistemológií. In *Aspekt*, č. 1. Feminist standpoint theory. In BRYSON, V. 2003. *Feminist Political Theory. An Introduction*. New York, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- FREY, M. 1993. Some Reflections on Separatism and

Power. In ABELOVE, H. – BARALE, M. A. – HALPERIN, D. M. (ed.). *The Lesbian and Gay Studies Reader*. London : Routledge.

FUCHS, S. 2002. Lesbian Representation and the Limits of „Visibility“. In HÄRTEL, I. – SCHADE, S. (ed.). *The Body and Representation*. Opladen : International Women’s University 2000 and Leske+Budrich.

GINZBERG, R. 1992. Audre Lord’s (Nonessentialist) Lesbian Eros. In *Hypatia*, Vol. 7, No. 4 (Fall 1992).

GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies.

GRZINIC, M. 2003. Queer Politics: Identity, Sexuality and Europe. In *Identities: Journal for Politics, Gender and Culture*, Vol. 2, No. 2.

HARDING, S. 1998. Feminizmus, veda a antiosvietenská kritika. In *Aspekt*. č. 1.

HARDING, S. 2004. Myslenie z perspektívy života lesbieb. In: CVIKOVÁ, J. – JURÁŇOVÁ, J. (ed.). *Lesby-by-by. Aspekty politiky identít*. Bratislava : Aspekt.

JARCOVSKÁ, L. – LIŠKOVÁ, K. 2008. Genderové aspekty českého školství. In *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, Vol. 44, No. 4.

JÓJÁRT, P. 2007. Lesba, teplá, butch, dokonca aj lesbička... Postkomunistické identity lesbických aktivistiek na Slovensku. In CVIKOVÁ, J. – JURÁŇOVÁ, J. – KOBOVÁ, I. (ed.). *História žien. Aspekty písania a čítania*. Bratislava : Aspekt.

Journal of Gay & Lesbian Issues in Education.

KICZKOVÁ, Z. – SZAPUOVÁ, M. – ZEULOVÁ, J. 2009. *Na ceste k rodovej rovnosti. Ženy a muži v akademickom prostredí*. Bratislava : IRIS.

KIŠOŇOVÁ, J. 2005. *Rodové stereotypy v učebniciach*. Diplomová práca obhájená na Katedre občianskej a etickej výchovy, PdF UK v Bratislave. Školiteľka: Vlasta Dúbravová.

no platí o reálnych, žitých sexualitách. Ak je možná fenomenológia tehotenstva, existuje možno aj čosi ako fenomenológia lesbických, gejských a queer-ských tiel, ktorá by sa mohla stať zreflektovanou súčasťou a východiskom lesbickej a queerskej pedagogiky. Znamenalo by to, že pre produkciu lesbického alebo queerskeho kritizmu (pre zaujatie lesbickej, queerskej pozície a situovanosti) by bola dôležitá napríklad túžba, skúsenosť alebo špecifický zážitok. Ich úlohu a charakter – ak by sa mali stať vymedzujúcim znakom lesbickej a queerskej pedagogiky – by však bolo potrebné podrobne opísať a analyzovať. Napokon je potrebné zdôrazniť, že ani pre chápanie lesbickosti, ani pre chápanie queer *nie je* sexualita arbitrárna záležitosť. *Lesbickosť a queer nemožno odsexualizovať*. Bolo by to možné, len ak by sme vytvorili bohatý slovník pomenovaní jednotlivých diferencovaných identít, skúseností, orientácií, životov, konaní. Inak musíme brať do úvahy aj sexuálny aspekt lesbickosti a queer.

TEÓRIA STANOVISKA A LESBICKÁ A QUEERSKA POZICIONALITA

Polemiky o tom, či môžu byť pedagogika, výchova a vzdelávanie antinormatívne, ak sú nositeľmi, producentmi a sprostredkovateľmi poznania subjekty, ktoré sú reprezentáciou normy (alebo sa tak označujú), sú obmenou otázky, ktorá je dlhodobým predmetom epistemologických diskusií o charaktere subjektu, jeho privilegovanosti a o hraniciach poznania. Polemiky o lesbickej či queer pedagogike možno preložiť do iného jazyka ako otázku epistemologického vzťahu „medzi sociálnou pozíciou aktérov a ich možnosťami poznávať“ (Farkašová 2007: 55). Problémy späté s lesbickou, gejskou a queer pedagogikou možno veľmi dobre pochopiť práve cez optiku feministickej teórie stanoviska (TS), ktorá skúma vzťah aktérov poznania a možnosti či limity poznávania.

Pôvodná podoba TS (rozvíjaná napr. Nancy Hartsock) sa vyznačovala *pomerne striktným* vzťahom medzi marginalizovanou pozíciou (a jej stanoviskom) a epistemickou privilegovanosťou. Hoci ešte stále „za istých podmienok TS znevýhodňovaným, marginalizovaným pozíciám, resp. pozíciám ‚iných‘ pripisuje epistemickú privilegovanosť“ (Farkašová 2007: 55), v súčasnosti je koncept stanoviska a epistemickej privilegovanosti *mäkší*.

Mäkší koncept teórie stanoviska znamená aj skepsu voči privilegovanosti, objavuje sa názor, že pre lepšie poznanie je potrebná skôr prítomnosť mnohých stanovísk a alternatívnych názorov, ako aj kritika idealizácie a romantizácie marginalizovaných pozícií. Striktnosť TS vo významnej miere narušila aj postmoderná teória subjektu a queer teória. Zdôrazňovanie mobilnosti subjektu, fluidné chápanie identít a mnohonásobné pozície spôsobujú oslabenie striktnej predstavy o privilegovaných subjektoch poznania. Ak uznáme, že nejaký subjekt je privilegovaný, musíme vedieť vysvetliť, prečo je to tak, čo to v praxi bude znamenať pre poznanie, ale musíme vedieť aj vymedziť to, kto a za akých podmienok má prístup k tejto perspektíve. Ak je identita fluidná alebo subjekt

môže zaujímať viacero – aj protirečivých – pozícií, je ťažšie na tieto otázky podať jednoznačnú odpoveď. Tento problém nastáva aj v lesbickej pedagogike, ak sa jej subjekt definuje široko, alebo pri queerskej pedagogike (pretože queer subjektom by mohol byť navonok „straight“ subjekt, ktorý nie je v marginalizovanej pozícii).

Pozrime sa, ako spája teóriu stanoviska s lesbickou tematikou epistemologička Sandra Harding (2004), ktorá kladie otázku, či by nemalo existovať *osobitne rozlíšené lesbické epistemologické stanovisko*, a ak áno, čím by mohlo prispieť k prírodným a sociálnym vedám (doplňuje aj otázku, čím by mohlo byť prínosné pre pedagogiku). Harding sa nevyhne ani obligátnej východiskovej otázke „Čo/kto je to lesba?“: „Na začiatku by mali byť vyjasnené viaceré veci. Predovšetkým, čo je to lesba? Väčšina ľudí si je pravdepodobne istá, že to vie, až pokým nezačnú reflektovať problémy nastolené v niektorých novších textoch. Musí mať žena sexuálny vzťah s inou ženou, aby ju pokladali za lesbu? Mnoho ľudí si to myslí, ale Adrienne Rich argumentuje, že by sme mali radšej uvažovať o ‚lesbickom kontinuu‘: toto kontinuum zahŕňa všetky ženy (...) bez ohľadu na to, či mali sexuálne vzťahy s inou ženou. Rich zdôrazňuje dôležitosť politického obsahu lesbizmu. Ďalej, historici a historičky debatujú o tom, čo možno pokladať za ‚mať sex‘. Znamená to zdieľanie posteľe, intímne dotyky, držanie sa za ruky, bozkávanie na ústa, prejavy nehynúcej lásky, odovzdanosť a vášeň – charakteristiky romantického priateľstva medzi ženami, ktoré sa pokladali všeobecne za modely heterosexuálneho ženstva v 19. a na začiatku 20. storočia? (...) Je zámerný a uvedomelý sexuálny vzťah so ženami dostatočný na to, aby sme dnes označili ženu ako ‚lesbu‘? Niektorí argumentujú, že nie je, nakoľko niektoré ženy, ktoré majú sexuálne vzťahy so ženami, majú aj pokračujúce sexuálne vzťahy s mužmi; bisexualita je odlišná od lesbizmu. Navyše, ženy niekedy vstupujú do sexuálnych vzťahov s inými ženami, alebo to len predstierajú práve kvôli zisku v patriarchálnej kultúre (...) Zoberme si iný prípad: Je čestné kategorizovať ako lesbu ženu, ktorá sama odmieta toto pomenovanie?“ (Harding 2004: 318)

Harding však – vzhľadom na túto úvodnú reflexiu – prekvapujúco stroho vyjasňuje svoju predstavu lesbickosti a polemiku uzavrie slovami, že za lesby pokladá všetky ženy, ktoré si pre seba prisvojili tento termín. Tým síce obchádza redukujúcu (genitálnu) predstavu lesbizmu a zohľadňuje diverzitu lesbických identít (a podľa môjho názoru sa tým aj približuje queer teórii, pretože termín lesba ponecháva hypoteticky otvorený veľkému množstvu jednotlivcov, napr. aj „male lesbians“), no vystavuje sa i mnohým rizikám. Priestor na polemiky sa otvára zvlášť vtedy, keď Harding vysloví myšlienku (ktorá sa do veľkej miery približuje napr. vyššie uvedenému presvedčeniu Ginzberg o možnosti zaujať lesbickú pozicionalitu), že lesbický pohľad nemusí byť generovaný len lesbami, ale i ženami, ktoré si tento pojem prisvoja. Tento pohľad môže generovať aj muž, gej: „Každý, kto vie dostatočne veľa o lesbickom živote, mal by byť schopný myslieť z jeho perspektívy.“ (Harding 2004: 319)

Dostupné na: www.esfem.sk/subory/rodvychova-texty/kisonova_j_dipl_pr.pdf.

KOBOVÁ, I. 2011. Queer a podryvanie identity. In SZAPUOVÁ, M. – KICZKOVÁ, Z. (ed.). *Rodové štúdiá. Súčasné diskusie, problémy a perspektívy*. Bratislava : Univerzita Komenského.

KOSOFSKY-SEGDWICK, E. 1993. Epistemology of the Closet. In ABELOVE, H. – BARALE, M. A. – HALPERIN, D. M. (ed.). *The Lesbian and Gay Studies Reader*. London : Routledge.

KRÍŠTOFOVÁ, L. 2010. Sexualita. Od biológie k politike, slasti a slobode. In SZAPUOVÁ, M. – KICZKOVÁ, Z. (ed.). *Rodové štúdiá. Súčasné diskusie, problémy a perspektívy*. Bratislava : Univerzita Komenského.

MARSHALL, H. 1999. Our Bodies, Ourselves: Why We Should Add Old Fashioned Empirical, Phenomenology to the New Theories of the Body. In PRICE, J. – SHILDRICK, M. (ed.). *Feminist Theory and the Body. A Reader*. New York : Routledge.

SMETÁČKOVÁ, I. – VLKOVÁ, K. 2005. *Gender ve škole*. Praha : Otevřená společnost, o. p. s.

SOKOLOVÁ, V. 2004. Gay a lesbická problematika. In FORMÁNKOVÁ, L. – RYTÍŘOVÁ, K. (ed.). *ABC Feminismu*. Brno : Nesehnutí.

ŠÍPOŠOVÁ, M. 1998. Homofóbia a jej vplyv na homosexuálnu menšinu. In *Aspekt*. č. 1. Učiteľ, ktorý netají, že je gej. In *Život*, č. 24, 11. 6. 2007.

ZIMMERMAN, B. 2007. Co nikdy nebylo. Přehled lesbické feministické kritiky. In OATES-INDRUCHOVÁ, L. (ed.). *Ženská literární tradice a hledání identit*. Praha : SLON.

ZITA, J. N. 1992. Male Lesbians and Postmodernist Body. In *Hypatia*, Vol. 7, No. 4 (Fall 1992).

Mnoho lesbiem zrejme takúto definíciu lesbizmu nebude akceptovať, navyše, Harding tu nevysvetľuje, za akých *konkrétnych* podmienok môže subjekt myslieť z lesbickej perspektívy, ani to, čo znamená *vedieť dostatočne veľa* o lesbickom živote. Čo by sa napríklad stalo, keby si termín lesba privlastnil niekto, kto *nevie dostatočne veľa* o lesbickom živote, *nie je schopný myslieť* z tejto perspektívy a navyše by mal mocenský záujem stať sa *hlasom lesbiem*? Samozrejme, otázka znie, prečo by sa niekto neautenticky označoval touto kategóriou. Je však potrebné uviesť si, že podobné označovanie môže mať skutočne pragmatický, mocenský účel a že k rôznorodým preznačovaniu a kombináciám v praxi aj dochádza (ako príklad vhodný na epistemologickú analýzu možno uviesť napr. katolícky lesbizmus). Predstava, že sa subjekty (učitelia, vedci a pod.) môžu samé označením umiestniť do rôznych pozícií v diskurze, môže mať ambivalentný efekt. Jednak môžu disponovať väčšou epistemickou dôverou („nerobí to vo svojom záujme, niečo na tom bude“), môžu byť v menej zraniteľnej pozícii, no na druhej strane sa hovorcami hnutí môžu stať samozvané osoby, ktoré nie sú akceptované, dôveryhodné, alebo (pre rôzne príčiny) nemajú legitimitu hovorcovstva. Preto sa nazdávam, že myšlienka *zaujatia* lesbickej pozície, *vedenia* o lesbickom živote, *myslenia* z tejto pozície musí mať presne stanovené podmienky.

Väčšina autoriek a autorov TS zastáva v súčasnosti názor, že *reálna skúsenosť* nemusí byť zdrojom situovaného poznania. Znamenalo by to, že anti-normatívne poznanie a kriticismus by v prípade lesbickej, gejskej a queer pedagogiky mohli produkovať rôzni predstavitelia bez ohľadu na svoju skúsenosť.⁵ Avšak príklon k striktnějšímu chápaniu identity, ale aj k pozícii, ktorá vyžaduje „skúsenosť“, má takisto svoju logiku. V skutočnosti totiž alternatívnosť, mnohohlasnosť, pluralita názorov alebo solidarita s marginalizovanými skupinami nemusia vždy fungovať. Mocensky asymetrické vzťahy môžu spôsobovať, že nakoniec nebudú artikulované skutočné politické a ľudskoprávne záujmy menšiny (napr. lesbickej a gejskej). Z toho pramení aj skepsa voči rozložitej kategórii queer. Zatiaľ čo premiestňovanie z pozície privilegovaných do pozície marginalizovaných by mohlo byť pomerne jednoduché, opačný postup je zrejme zložitejší.⁶

Dôvodom privilegovanosti lesbiem a gejev v lesbickej a gejskej pedagogike by mohlo byť to, že ako subjekty v marginalizovanej pozícii nie sú viazané na status quo, a keďže nemajú čo stratiť, konajú a myslia radikálnejšie. No zároveň je možné súhlasiť, že „[m]arginalizovaná pozícia sama osebe negeneruje kritickú perspektívu a epistemickú privilegovanosť“ (Farkašová 98: 66). Hoci teda priamočiara predstava o vzťahu identity, pozície a poznania by bola lákavá aj pre lesbickú pedagogiku, nie je to také jednoduché. Zdieľaná identita a pozícia (vo vzťahu napr. lesbickej učiteľky a lesbickej žiačky) nemusí korešpondovať s narúšaním heteronormativity, čo je nevyhnutné si uviesť. Ako príklad uvediem pocit sklamaní lesbickej žiačky Jemmy, ktorú vo svojej kazuistike uvádza Louisa Allen (2010). Pociť zrada a sklamanie študentky bol vyvolaný

tým, že učiteľka, o ktorej z iného rozhovoru vedela, že je lesba, na hodine nespomenula medzi možnosťami pubertálnych vzťahov aj lesbické alebo gejské zaľúbenie. Logika, že lesbická učiteľka by mala narúšať heteronormatívne poznanie teda – akiste pre mnohé príčiny – nefunguje v praxi vždy priamočiara.

Rovnako ako želanie narušiť hegemonickú sexualitu, heteronormativitu (akýmkoľvek onálepkovaním sa ako queer straight a pod.) negarantuje úspech samo osebe, aj lesbické učiteľky a gejskí učitelia môžu napomáhať udržiavanie heteronormativity. Majú však najlepšie predpoklady oponovať normativite a praktikovať queer ako metódu.

(Text odznel vo forme príspevku na konferencii Rodová rovnosť v procese prípravy na povolanie, organizovanej o. z. EsFem v Bratislave dňa 19. 11. 2010.)

Viki Kollerová: Pravidlá, 2011

⁵ Ako vyjadrenie snahy presadiť túto myšlienku možno spomenúť koncepty „post-straight“ (Fairington), „queer straight“ a „queer hetero“, ktoré presadzujú heterosexuáli a heterosexuálky, ktorí sa odmietajú onálepkovať ako „straight“. Táto tzv. de-identifikácia podľa niektorých autorov znamená narúšanie heteronormativity, binárneho myslenia, no iní sa domnievajú, že v nej dochádza k *parazitickému obsadeniu kategórie queer heterosexuálmi*. Heterosexuáli, ktorí majú záujem narušiť normatívnosť svojej identity, môžu byť vždy iba heterosexuáli (a nie „queer straight“), pretože hoci aj nevedome reprodukovujú (napr. rolovým modelom) normatívne poznanie (Greg, Schlicher). K tejto diskusii pozri viac v Allen 2010.

⁶ Ako príklad by bolo možné analyzovať vzťahy lesbických a nelesbických feministiek.

Perspektívy striedavej starostlivosti

Rozhovor s IVETOU RAJTÁKOVOU

Striedavá starostlivosť bola do Zákona o rodine zavedená novelou, ktorá vstúpila do platnosti 1. 7. 2010. Právnička JUDr. IVETA RAJTÁKOVÁ hovorí o plusoch, mínusoch a rizikách, ktoré sa s týmto modelom výchovy spájajú. O problematike striedavej starostlivosti píše aj na blogu <http://rajtakova.blog.sme.sk>.

Komu a na základe akých kritérií prideluje súd pri rozvoze deti?

Základom rozhodnutí, ktoré sa týkajú starostlivosti o maloleté deti – aj v prípade, že rodičia nie sú manželmi a nevedia sa dohodnúť v otázke osobnej starostlivosti –, je ustanovenie § 24 Zákona o rodine. V rozhodnutí, ktorým sa manželstvo rozvádza, súd upravuje výkon rodičovských práv a povinností na čas po rozvoze. Určuje najmä to, komu zverí maloleté dieťa, kto ho bude zastupovať a kto bude spravovať jeho majetok. Súčasne rodičovi, ktorému nebolo maloleté dieťa zverené, určuje, ako má prispievať na jeho výživu, alebo schváli dohodu o výške výživného. **Ak sú obidvaja rodičia schopní vychovávať dieťa a ak obaja majú záujem o osobnú starostlivosť, môže súd zveriť dieťa do striedavej starostlivosti. V prospech tejto formy výchovy rozhodne vtedy, ak je v záujme dieťaťa a ak takto budú lepšie zaistené jeho potreby.** Pokiaľ so striedavou starostlivosťou súhlasí aspoň jeden z rodičov, súd musí skúmať, či bude táto forma výchovy v záujme dieťaťa. Musí vždy prihliadnuť hlavne na citové väzby maloletého dieťaťa, na jeho vývinové potreby, stabilitu budúceho výchovného prostredia a podobne. Dbá na to, aby bolo rešpektované právo dieťaťa na výchovu a starostlivosť zo strany obidvoch rodičov, a tiež na udržanie pravidelného, rovnocenného osobného styku s nimi oboma. **Pri rozhodovaní o porozvodovej starostlivosti neexistuje žiaden zákonný podklad, ktorý by súdu umožnil preferovať jedného z rodičov.** Keďže rozvodové konanie môže z rôznych dôvodov trvať niekoľko mesiacov, ale aj niekoľko rokov, súd môže upraviť výchovu dieťaťa predbežným opatrením. Ním dočasne zverí dieťa do starostlivosti jedného rodiča alebo do striedavej starostlivosti.

Jedným z najčastejších feministických argumentov proti striedavej starostlivosti je, že pre násilníckych mužov môže byť nástrojom, ako ďalej ovládať

a šikanovať ženu prostredníctvom dieťaťa. Ak zoberieme do úvahy, že aj toto je možné, dá sa striedavá starostlivosť vôbec odporúčať ako model výchovy? Odporúčali by ste ju vy ako odborníčka?

Striedavá starostlivosť je len jedným z možných spôsobov výchovy dieťaťa. V ostatnom čase je možné si všimnúť, že sa agresívne presadzuje názor, ktorý stotožňuje najlepší záujem dieťaťa s tým, aby rodičia mohli vykonávať svoje rodičovské práva presne podľa aritmeticky vymeraných polovic. S týmto je ťažké súhlasiť. Vychádza sa tu totiž z predpokladu, že rodičia sú tí, ktorí môžu bez zaujatia posúdiť, čo je v najlepšom záujme dieťaťa. Žiaľ, v situácii, keď sa rozchádzajú alebo rozišli, majú často záujem hlavne o to, aby to najcenejšie, čo z ich vzťahu pochádza, zostalo pre každého z nich zachované čo najviac. Tento postoj je pochopiteľný, ale na druhej strane sa za ním môže skrývať manipulácia. Tá spočíva v tom, že **rodičia zamieňajú svoje záujmy s tým, čo je najlepšie pre dieťa.** Nerešpektujú pritom, že dieťa je človek so všetkými právami a potrebami, tak ako ktorýkoľvek iný dospelý človek. Ak si odmyslíme pateticko-infantilné heslá typu „dieťa má dve rúčky pre dvoch rodičov“, zostáva na súde, aby rozhodol, či striedavá starostlivosť skutočne zaistí to najlepšie možné výchovné prostredie. V čase pred zavedením striedavej starostlivosti do nášho Zákona o rodine sa mnohokrát stávalo, že o zverenie dieťaťa do svojej starostlivosti požiadali otcovia, ktorí ani svojou dovtedajšou účasťou na výchove dieťaťa, ani správaním sa počas rozvodu neplnili ani len základnú povinnosť prispievať na dieťa. Stávalo sa, že deti žili počas rozvodového konania s matkou, otec na ich výživu nijako neprispieval, vôbec alebo len veľmi zriedkavo ich navštevoval, a napriek tomu na súde žiadal zverenie do svojej starostlivosti. Alebo sa takýmto postojom matke detí pred rozvodom či počas neho vyhrážal. U mnohých žien táto hrozba spôsobila, že radšej nepožiadali o rozvod, alebo sa uspokojili s výživným, ktoré bolo vo vzťahu k príjmu otca neprimerane nízke. Z vlastnej praxe poznám niekoľko prípadov, keď sa otec, ktorý sa na súde bil o striedavú starostlivosť v čase, keď ju ešte náš Zákon o rodine nepoznal, po zverení dieťaťa do rúk matky s dieťaťom neskontaktoval viac než rok. Teraz je situácia prakticky rovnaká, no aktuálnou hrozbou sa stala striedavá starostlivosť. V „zálohe“ je predovšetkým v prípadoch, keď ide o výšku výživného. Jeden z najčerstvejších zážitkov mám s prípadom, že otec podal návrh na zverenie dieťaťa do striedavej starostlivosti tri dni po tom, čo mu bol doručený rozsudok o zvýšení výživného. Matku sa snažil presvedčiť, že svoj návrh zoberie späť, keď ona stiahne návrh na zvýšenie výživného. Najviac ma pobúrilo stanovisko pracovníčky Úradu práce, sociálnych vecí a rodiny, ktorá by v takýchto konaniach mala zastupovať záujmy dieťaťa, no pridala sa (navyše, už po rozhodnutí okresného súdu) na stranu otca a snažila sa matku presvedčiť, aby nežiadala o vyššie výživné.

Niekedy sa rodičia dožadujú striedavej starostlivosti aj proti vôli dieťaťa. Ak dieťa odmieta striedavú starostlivosť, jeden z rodičov môže povedať, že je ovplyvnené druhým rodičom. Ako sa dá riešiť takáto situácia?

V takomto postoji je možné vidieť diskrepanciu. Na jednej strane rodičia tvrdia, že ich predstavy o ďalšej výchove sú v tom najlepšom záujme dieťaťa, no na druhej strane nedokážu akceptovať, že ich dieťa má vlastný názor. Vytvára si ho na základe zažitého a na základe citových väzieb, ktoré sa vybudovali v jeho doterajšom živote. Názoru dieťaťa by sa mala venovať patričná pozornosť. V praxi som sa krátko po nadobudnutí účinnosti zmeny Zákona o rodine stretla s prípadom, že rozhodnutie o striedavej starostlivosti, na ktorom sa rodičia dohodli, sa pre odpor dieťaťa realizovalo len asi dva mesiace. Potom došlo k neformálnej dohode o tom, že dieťa zostane u jedného rodiča a s druhým sa bude stretávať počas víkendov. Nekritickí zástancovia vnímajú striedavú starostlivosť ako prakticky jediná možnú formu spoločnej starostlivosti. Takáto interpretácia však nezodpovedá ani modelom, na ktoré sa často propagátori striedavej starostlivosti odvolávajú. Napríklad v rozhodnutí nemeckého súdu bol zamietnutý návrh na zverenie dieťaťa do výlučnej starostlivosti matky a bola potvrdená spoločná starostlivosť. Jednému z rodičov, v tomto prípade matke, však bolo prisúdené právo zvoliť miesto pobytu dieťaťa. **Spoločná starostlivosť o dieťa aj po rozvode nemusí zakazovať znamenať striedavú starostlivosť.**

Je to asi príliš všeobecná otázka, ale dá sa povedať, či má striedavá starostlivosť viac výhod alebo nevýhod?

Každé dieťa je jedinečná bytosť a každá rodina má svoje jedinečné vzťahy. Tie sa vytvárali dávno pred tým, než došlo k rozchodu. Na otázku, či má striedavá starostlivosť viac výhod alebo nevýhod, teda nie je možné dať paušálnu odpoveď. Závisí to od konkrétnej situácie rodiny. Už v dôvodovej správe k návrhu poslancov Martina Kuruca a Juraja Lišku k návrhu zákona, ktorým sa zmenil Zákon o rodine tak, že doň bol zavedený inštitút striedavej starostlivosti, samotní predkladatelia uviedli, že „**striedavá starostlivosť nie je vhodná pre každé dieťa či pre každého rodiča**“. Posudzovať výhody alebo nevýhody striedavej starostlivosti nie je vo všeobecnosti možné. Nerešpektovalo by to jednotlivé prípady, jedinečnosť vzťahov, citových a iných väzieb medzi rodičmi a deťmi a medzi rodičmi navzájom.

Ako hlavné negatívum, ktoré sa pri striedavej starostlivosti dotýka dieťaťa, sa vníma sťahovanie z miesta na miesto.

Jednou z najväčších nevýhod striedavej starostlivosti, tak ako ju poznáme, je naozaj sťahovanie dieťaťa z miesta na miesto v presne určených intervaloch. **Je otázne, či by si niektorý z dospelých zvolil takýto spôsob existencie** len preto, aby aj po rozchode nestratil pravidelný kontakt s dieťaťom. Bol by rodič ochotný sa presťahovať každé dva týždne do domácnosti rodiča, s ktorým už nežije, opustiť na určitý čas svojho aktuálneho partnera, prípadne aj dieťa pochádzajúce z tohto nového vzťahu a praktizovať takýto režim niekoľko rokov? Väčšine z nás zrejme pripadá takýto scenár ako ne-

realizovateľný alebo až absurdný. No rozdiel medzi týmto a tým, čo pri striedavej starostlivosti požadujú od dieťaťa mnohí rodičia, nie je až taký veľký. Množstvo problematických situácií sa spája aj s financovaním a materiálnym zabezpečením dieťaťa. Tým teraz nemyslím len každodenné stravovanie, ale aj nákup nákladnejších položiek, ako sú sezónne oblečenie a potreby, ktoré slúžia záujmom dieťaťa. Veľmi ľahko sa môže stať, že **ak jeden z rodičov bude chcieť na dieťaťi „šetriť“, takéto výdavky zostanú na druhom rodičovi. Ďalším problémom striedavej starostlivosti môže byť rozdielna predstava o tom, ako si má dieťa plniť školské povinnosti alebo ako má tráviť voľný čas.** Na druhej strane, ak sa na všetkých týchto veciach rodičia skutočne dokážu dohodnúť, a pritom majú na zreteli naozaj záujem dieťaťa, ktoré sa tiež stotožní s takou formou svojej existencie, striedavá starostlivosť môže byť dobrým modelom výchovy.

Hovorili sme o ťažkostiach so striedavou starostlivosťou. Jej priaznivci, naopak, tvrdia, že má množstvo plusov. Podľa nich, deti vďaka nej psychicky prosperujú, lepšie sa učia v škole... Dá sa o niečom takom vôbec uvažovať?

Striedavá starostlivosť bola do Zákona o rodine zavedená ako nový inštitút len v júli 2010. Je teda v praxi len približne rok a pol. To je príliš krátky čas na to, aby bolo možné robiť akékoľvek seriózne závery o tom, či deti vďaka nej lepšie prosperujú alebo či sa tento inštitút v praxi osvedčil. Právoplatných rozhodnutí súdov o striedavej starostlivosti zatiaľ nie je toľko, aby bolo možné vyvodzovať akékoľvek relevantné závery.

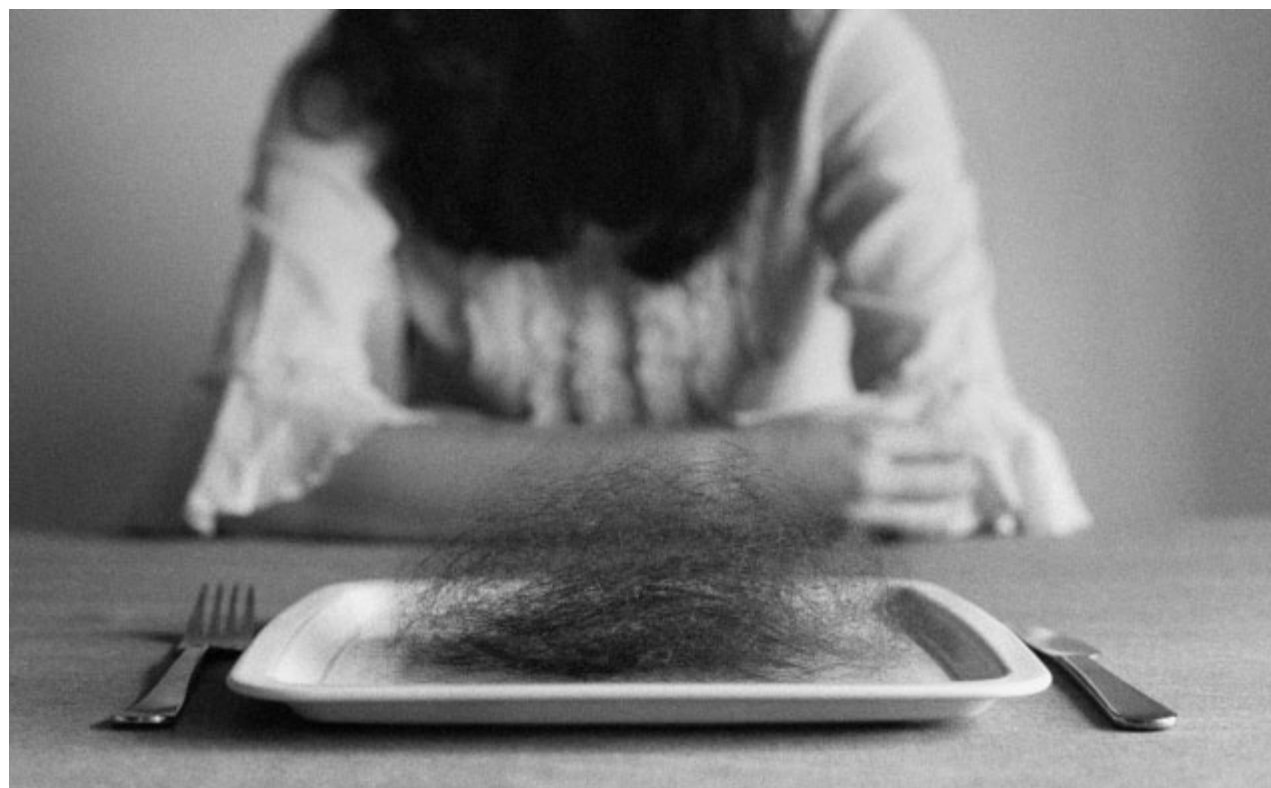
Ak už dieťa je v striedavej starostlivosti, ktoré pravidlá by ste odporučili rodičom dodržiavať?

Rodičia by si mali uvedomiť, že pokiaľ sa dožadovali striedavej starostlivosti a dosiahli ju, mali by túto možnosť naozaj využiť pre dobro dieťaťa. Striedavá starostlivosť by nemala byť prostriedkom, ktorým sa jeden z rodičov vyhýba plateniu výživného. **Aj v tejto situácii by bolo dobré, pokiaľ by jeden z rodičov mal rozhodujúce slovo pri zabezpečovaní iných potrieb dieťaťa, ako sú bežná strava a veci každodennej potreby** (napr. krúžky, pobyty v škole v prírode a pod.). Bolo by vhodné, keby si rodičia takto rozdelili rodičovské kompetencie. Predstava, že sú dospelí a na všetkom sa nejako dohodnú, je síce veľmi lákavá, ale ako ukazuje prax, je utopická. Ak sa to nerieši, môže prísť k tomu, že jeden rodič nakoniec bude zneužívať svoje práva na úkor dieťaťa alebo druhého rodiča. No opäť zdôrazňujem, že striedavá starostlivosť tak, ako ju poznáme v súčasnosti, nie je jediným možným modelom, ako môžu rodičia po rozvode participovať na výchove dieťaťa v oveľa väčšej miere ako pri zverení dieťaťa do starostlivosti jedného rodiča.

Spomínali ste iné formy spoločnej starostlivosti. Dá sa ešte niečo povedať k tejto alternatíve?

Už samotný pojem striedavá starostlivosť dosť predznačuje, akú schému má takáto starostlivosť. No existujú aj iné modely, ktoré umožňujú omnoho väčšiu mieru participácie na výchove dieťaťa zo strany oboch rodičov aj v prípade, že dieťa bolo zverené len jednému z nich. Z praxe poznám prípad, že napriek tomu, že rodičia nemajú ani len súdne rozhodnutie o úprave rodičovských práv, dieťa býva u jedného z nich a druhý rodič mu zabezpečuje aj takú bežnú starostlivosť, ako je návšteva mimoškolských aktivít. To je, podľa môjho názoru, skúšobný kameň skutočného záujmu o dieťa. Som ochotná či ochotný vziať si na seba dvakrát do týždňa dobrovoľne povinnosť dieťa vyzdvihnúť, dopraviť ho na krúžok a o hodinu-dve poň prísť a odviezť ho domov? Zažila som prípad, že otec, ktorý sa predbežným opatrením domáhal styku, nielenže nebol ochotný v sobotu ráno odviezť dieťa na krúžok, ale podával na matku trestné oznámenia, že dieťa v stanovenom čase nie je pripravené. Keď dieťaťu končil tréning, otec nebol schopný ani len prísť ho vyzdvihnúť do telocvične. Napriek tomu sa naďalej domáha striedavej starostlivosti. Starostlivosť o dieťa vo všeobecnosti znamená, že menej myslíte na seba a viac dbáte na dobro bytosti, za ktorú nesiete zodpovednosť. V prípade, že obaja rodičia túto zodpovednosť reálne pociťujú, väčšinou nie je starostlivosť o dieťa neuralgickým bodom ani v prípade ich rozchodu. Žiadne heslá alebo šírenie hystérie v prospech jedného modelu výchovy takýto zodpovedný prístup samy osebe nezabezpečia.

(Zhovárala sa Lenka Krištofová.)

Viki Kollerová: *Moje krásne vlasy pre teba*, 2011

MIROSLAVA MIŠIČKOVÁ

Kto sa bojí žien v ekonómii?

Či vnímame odovzdávanie Nobelových cien ako oslavu vedeckosti a ľudskosti, alebo ako oscarové divadlo pre vedeckú komunitu s mierne bulvárnou príchuťou, platí, že už po celé desaťročia je záležitosťou najmä mužov vedy a humanizmu. Ak náhodou príde reč na cenu ovenčené ženy, viacerí si spomenú nanajvýš na notoricky (a tragicky) známu Marie Curie-Sklodowskú. Alebo na kontroverznú rakúšanku Elfride Jelinek, ktorá sa oceňovania odmietla osobne zúčastniť.¹

Výčitku, že počet laureátok je podozrivo nízky, nemožno zmiestť zo stola len tak. Tabuľky a štatistiky hovoria jasne: 43 ocenených žien je z pohľadu dlhej stodesaťročnej histórie nobeloviek tristná bilancia.² Ženy sporadicky figurujú najmä v kategóriách ceny za mier, literatúru a medicínu, teda v tradične ženských disciplínach.

Zdôvodnenia, prečo je laureátok ako šafranu, siahajú od otravných a prvoplánových biologických (pseudo)argumentov cez trochu miernejšie ponosy na sociokultúrne limity a očakávania až po zmierlivé konštatovania, že vzhľadom na „vyššie ciele“ (materstvo, výchova detí, ochrana rodinného krbu) je pre ženy prakticky nemožné preniknúť do verejnej sféry a ríše exaktných vied.³ Tieto postoje až donedávna výrečne potvrdzovalo konto nositeľiek Nobelovej ceny za ekonómiu, na ktorom takmer štyridsať rokov svietila nula. Všetko však zmenil rok 2009 a ocenenie udelené žene, ktorú svet spoznal až deň po slávnostnej ceremónii. Predovšetkým z novín a – ako priznali aj niektorí jej kolegovia z odboru – z Wikipédie. V tom čase 76-ročná Elinor Ostrom (1933 – 2012), Američanka so severským menom, však už mala za sebou štyri desaťročia výskumu.

Napriek tomu, že sa Ostrom venovala ekonomickej teórii, jej výskumné metódy často prekračovali obvyklé postupy. Dokladom jej „terénnej ekonómie“ je množstvo prípadových štúdií z celého sveta. Pravidelne podnikala výpravy napríklad za výrobcami syra do Švajčiarska, rybármi do Japonska či za závlahovými systémami v Nepále. Jej úprimný záujem o skutočný život aktérov skrytých za ekonomickými teóriami pramení podľa niektorých v jej detstve. Narodila sa v roku 1933 ako chudobné dieťa rozvedených rodičov v Amerike. Krajina v tom čase čelila dozvukom hospodárskej krízy, vyrovnávala sa s masovou nezamestnanosťou a chudobou. Otcov židovský pôvod i to, že je žena, znemožnili Ostrom študovať vysnívanú matematiku. Vybrala si preto politológiu na Kalifornskej univerzite v Los Angeles, ktorá pre študentky nemala veľké

¹ O tom, či za bojkotom Jelinek stojí údajná agorafóbia a strach z prehnanej medializácie alebo nechota prispieť svojou „trofejou“ do zoznamu zásluh svojej vlasti (o Rakúsku sa zvykla vyjadrovať ako o rodovo stereotypnej a xenofóbnej krajine), možno len polemizovať. V rozhovore pre denník *SME* svoje zmiešané pocity spojené so získaním ceny vyjadrila takto: „Zúfalstvo spočíva v tom, že keď získate takéto známe ocenenie, ste vydaná ostatným napospas. Ste ako papierová vreckovka, voľne na použitie. Každý sa môže do vás vysmrkať.“ (<http://kultura.sme.sk/c/5254649/jelinek-viem-pisat-iba-proti-niecomu.html#ixzz1yQ20IARZ>)

² K dispozícii je napríklad štúdiá Stephanie Kovalchik, ktorá vypracovala detailnú analýzu rodovej priepasti udeľovania Nobelových cien: <http://www.significancemagazine.org/details/webexclusive/886603/The-Nobel-Prize-gender-gap.html>.

³ Dôvodmi nedostatočného oceňovania žien v rámci Nobelových cien sa podrobne zaoberá Sharon Bertsch McGrayne v diele *Nobel Prize Women in Science: Their Lives, Struggles and Momentous Discoveries*.

4 Súčasťou jej teórie je zoznam – ako sama hovorí –

„konštrukčných princípov“ riadenia verejných zdrojov, ktoré sa opierajú predovšetkým o princíp vzájomnej kooperácie, akceptácie, komunikácie, dôvery a reciprocitu.

5 Postreh Lukáša Krivošíka, ktorý vidí uplatnenie teórie Ostrom – vrátane spomínaného konceptu verejných zdrojov – v rámci obchodných spoločností, je preto trochu zarážajúci. Okrem ich hierarchie treba podľa Krivošíka brať do úvahy to, že fungujú ako „ľudské komunity“. Žeby sa dnešné obchodné spoločnosti tiež riadili konštrukčnými princípmi, ktoré ako podmienu predpokladá Ostrom? Podobne prekvapuje spoločenská diagnostika v závere nekrológu z Krivošíkovho denníka. V duchu myšlienkových tradícií, ku ktorým sa hlási, vidí za slabou úroveň zdola budovaných spoločností na Slovensku „chýbajúci zmysel pre spoločné dobro“. Ostrom by proti tomu zrejme tvrdila, že takéto spoločenstvá môžu fungovať len tam, kde ich nezníči štát, trh alebo kombinácia oboch. Zdroj: <http://www.tyzden.sk/nazivodoma/elinor-ostromova-a-prilezitost-obecnej-pastviny.html>.

6 V tomto smere dominujú predovšetkým predstavitelia tzv. chicagskej školy. Zo 61 ocenených sa k nej hlásilo až 25 laureátov.

7 V roku 1969 si Švédka národná banka doslova vykúpila zavedenie Nobelovej ceny za ekonómiu sumou 1 milión dolárov. To sa stretlo s ostrou kritikou odbornej verejnosti a s nevôľou Petra Nobela, priameho dediča Alfreda Nobela. Vznik novej ceny považoval za zneužitie dobrého mena rodiny.

pochopenie a doktorandský program im sprístupnila až po mnohých rokoch. Práve v čase, keď sa o doktorandské miesto uchádzala Elinor. Ešte počas štúdií spoznala politického vedca Vincenta Ostroma, s ktorým neskôr žila a spolupracovala.

Prácu tejto politickej ekonómky asi najzásadnejšie ovplyvnili dve veci. Jednak išlo o záujem o problémy verejných zdrojov, vlastníckych vzťahov a teórie trvalo udržateľného rozvoja. Popritom to bolo vnútorné politické presvedčenie, blízke hodnotám ľavice, ktoré sa prejavilo v jej záujme o marginalizované skupiny obyvateľstva. Ostrom sa však nestavia do pozície systémovej kritičky; sústredí sa väčšmi na detailnú analýzu konania „slobodných“ jednotlivcov na trhu. Táto mikroekonomická perspektíva je v jej rukách nástrojom imanentnej kritiky liberálnych dogiem.

Najlepším príkladom jej teoretickej revolty je kritika uznávanej a akceptovanej koncepcie *tragédie obecnej pastviny* Geretta Hardina (1915 – 2003). Práve vďaka nej sa Ostrom, v tom čase už profesorka na Univerzite v Indiane, stala prvou laureátkou Nobelovej ceny za ekonómiu, ktorú získala spolu s Oliverom Williamsonom.

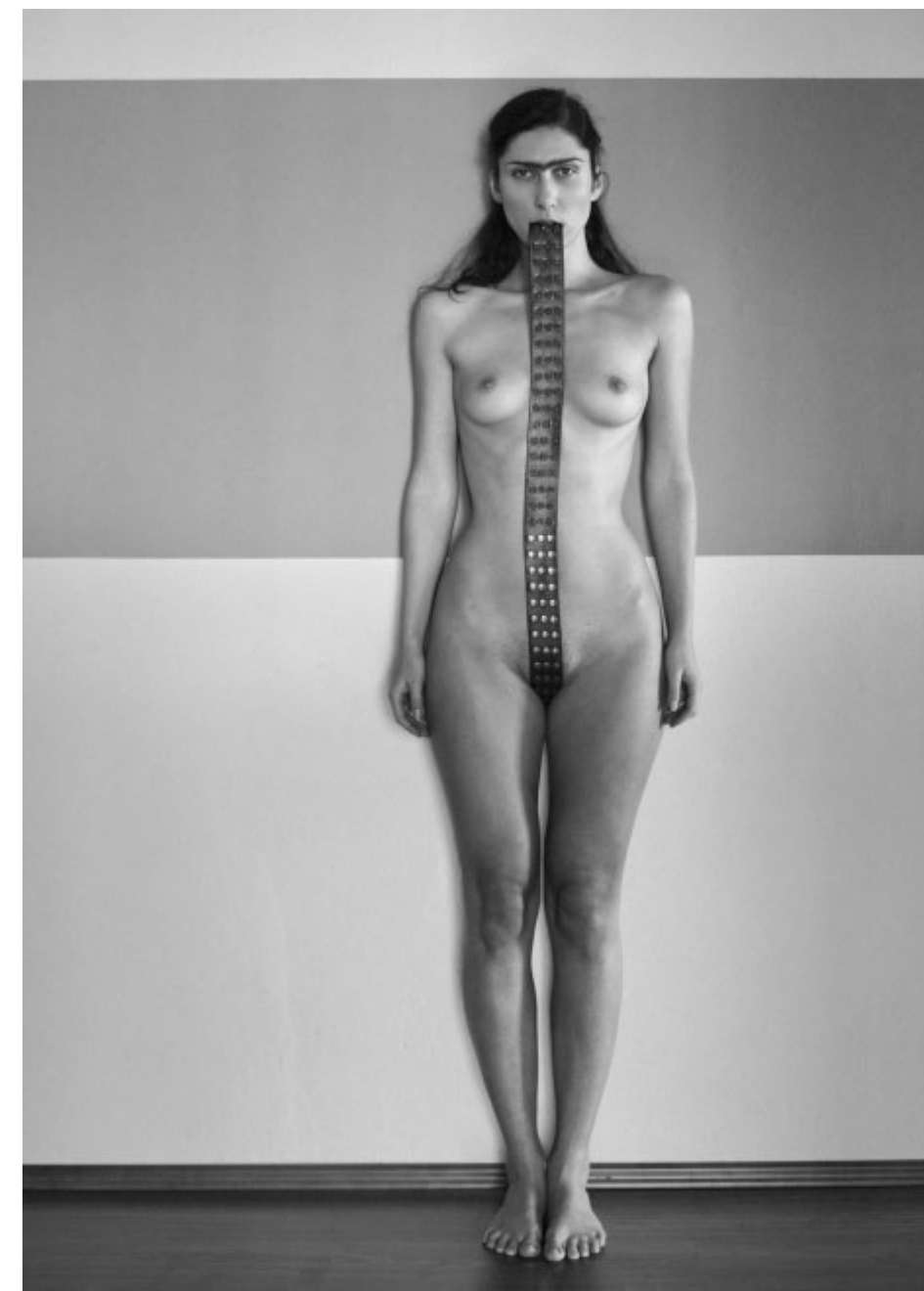
Ostrom hovorí, že verejné zdroje (pôda, pastviny, lesy, jazerá a pod.), ktoré nie sú v súkromnom ani v štátnom vlastníctve, sa môžu stať efektívne spravovaným spoločným „majetkom“ združených skupín používateľov na základe systémov pravidiel, ktoré môžu za istých okolností fungovať lepšie ako štátna regulácia alebo súkromné vlastníctvo.⁴ Kľúčovým bodom jej argumentácie je dôkaz, že tieto vzorce správania užívateľov sa vyskytujú a fungujú po celom svete bez ohľadu na kultúrnu či ekonomickú klímu.

Tragédia obecnej pastviny sa tak – tvárou tvár reáliám – stáva čiernym Petrom v rukách mainstreamovej ekonómie, ktorá sa dovtedy s obľubou oháňala tvrdením, že len (v horšom prípade) štát a (v lepšom prípade) privatizácia dokážu zabrániť nenásytnému drancovaniu zdrojov, ktoré „nepatria nikomu“. Ostrom však v kritike zachádza ďalej. Bola zástankyňou myšlienky spoločného vlastníctva a bezpečného styku, vďaka čomu ju mnohí ekonómi chrlia teórie „efektívneho trhu“ a „konkurenčnej maximalizácie individuálneho súkromného záujmu“ posmešne označovali ako „neprižnanú marxistku“.⁵

Elinor Ostrom je vzhľadom na disonanciu jej postojov a neoliberalného kánonu *enfant terrible* mainstreamovej ekonómie. Udelenie Nobelovej ceny za ekonómiu žene, ktorej výskumné metódy vždy „podozrivo“ oscilovali medzi antropológiou, politológiou a ekonómiou, jej kolegov zaskočilo. Cena predsa v priebehu ostatných štyridsiatich rokov putovala zo železnej pravidelnosťou do rúk obrancov *laissez faire*, ktorých matematické modely aj dnes úspešne napomáhajú trhovým špekuláciám (čo – ako niektorí upozorňujú – zrejme nie je celkom v súlade s humanistickým poslanstvom Nobelových cien).⁶ A napokon, kritici Nobelovej ceny za ekonómiu považujú toto ocenenie za umelý konštrukt, ktorý má ekonómiu legitimizovať ako exaktnú vedu.⁷ Dôvodov, prečo úspech Ostrom môže vzbudzovať kontroverzie, je teda hneď niekoľko.

O miere všeobecného údivu svedčia aj diskusné fóra budúcich ekonómov (napríklad *Economic Job Market Rumors*), kde jedovaté útoky na jej vedeckú

kompetentnosť striedajú konšpiračné teórie, ktoré jej úspech považujú za symbolické gesto pri príležitosti štyridsiateho výročia odovzdávania ceny. No bez ohľadu na to, či najvyššie ocenenie ženy za prácu v ekonómii označíme za účelové alebo, naopak, za opodstatnené, jej myšlienky sa aj vďaka nemu stali známe, široko diskutované a konečne aj ľahko „vygúgliteľné“. Žiaľ, rovnako ako informácia, že Elinor Ostrom 12. júna tohto roku podľahla rakovine pankreasu.

Viki Kollerová: *Moderné bolesti*, 2010

Koeficient efektívneho spoločenstva

Báseň je vytvorená pomocou techniky „cut-up“ z troch dokumentov vypracovaných Ministerstvom školstva – *Metodika rozpisu dotácií zo štátneho rozpočtu verejným vysokým školám na rok 2009, 2010 a 2011*. Slová a vety pôvodného dokumentu (s výnimkou textov v zátvorkách, ktoré ostávajú bez zmeny) sa ocitajú v nových sémantických vzťahoch. Takých, ktoré vzhľadom na potrebu vyobrazenia prístupu k súčasnému slovenskému školstvu, ako aj vzhľadom na účel reprezentácie mojich myšlienok považujem za inovatívnejšie. Texty v zátvorkách považujem pre ich výpovednú hodnotu za cenné ponechania in status quo, až na prípad „(EGA)“, kde je vypustenie V alebo K priam nevyhnutné.

Koeficient efektívneho spoločenstva
 Pri zohľadňovaní študentov a pedagógov
 uskutočňovaných v praxi,
 na podporu vzdelania,
 v prevádzke
 štátneho
 rozpočtu
 je
 ministerstvom
 školstva zaväzane
 určená jej nasledovná
 vnútorná štruktúra: KO KKS KAP
 stav rozostavanosti akcie: naliehavosť
 rekonštrukcie

odstránenie podpory výskumu
 avývojinštitucionálnou
 f o r m o u
 slúžinaschváleniekapitol
 havárievrátaneplochy
 št u d e n t a
 ainfraštruktúryiniciované
 r i e š i t e l m i
 (E G A)

výkonvovýskumeodvodenýodn
 eskoršichekonomických
 p a r a m e t r o v
 m á t i
 p o d i e l n a
 o b j e m e
 výskumnýchgrantov
 z o z a h r a n i č i a
 (v á h a 0 , 1 4)

nevzniklapovinnosťuhradiť
 školné-odvodenáčasť
 d o t á c i e s a
 určiakourčenýzniži, abypar
 ameterboldodržaný, aby
 normatívnebezplatnéurčil
 (zápisy, evidovanie
 výsledkovapriebehu
 š t ú d i a , . . .)

súťažnýprvokštandardne
 s t a n o v í p r a v i d l á
 školstvanariadením
 v l á d y
 S l o v e n s k e j
 r e p u b l i k y
 ourčenilimitovbezrámcov
 dlhodobéhozáměru
 (pokiaľniejeuvedenéinak)

zohľadňujúsavýčerpané
 inventarizácie, špecifiká
 odôvodnenýchnazáklade
 ž i a d o s t i
 zabezpečujúformáciu
 študentovúmerne:
 každýchďalšiehojedného
 (sociálneamotivačne:
 okremdoktorandov)

k a p a c i t a j e d
 a n á p r e p o č i t a n ý m
 v z d e l a n í m
 podľaodsekuapísma, hodnote
 niekvalityaprkvovobjeme
 počtupublikácií
 (svýnimkouprevádzkových
 zamestnancovzaradenýchv
 týchtoútvároch)

zastaranéaoptrebovanézari
 adeniasúrozpočtovanévrozs
 ahuvýškyfondureprodukcie
 vysokoškolskejvedyatechní
 ky, ktorájepodprogramom
 zmlúv(sozohľadnenímpríeme
 rnejvýskumnejkapacityjedn
 otlivýchvysokýchškôlzahod
 n o t e n é o b d o b i e)

“sledovateľskývýskum”
 p r i š i e l k z m e n e
 m e t o d i k y :
 nazákladevýzvympatent
 pripustiťďalšejdiskusie
 n e u k o n č e n ý c h
 c y k l o v
 ajpedagógovaštudentov
 (účelovourčenáčasť)

c e l o s l o v e n s k á
 v y s o k o š k o l s k á
 a s o c i á c i a b e z
 m o t i v á c i e :
 v y č l e n e n á
 a t r a k t í v n o s ť ,
 ú s p e š n o s ť ,
 a k t i v i t a
 (vdennejajvexternejforme)

pôsobnosť
 nákladov
 spojených so stravovaním
 a ubytovaním bez bežných transferov,
 ďalej len rezervá
 (ďalej len „BV“),
 (ďalej len „prostriedky na zvýšenie“),
 (ďalej „garantované minimum
 mzdových prostriedkov“),
 (ďalej len „zákon“).

(KO)

Čo ste chceli vedieť o rode a nemali ste sa koho opýtať. Príručka pre rozvojovú prax

Prinášame vám ukážku z pripravovanej publikácie Marcely Ondekovej a Zuzany Očenášovej *Čo ste chceli vedieť o rode a nemali ste sa koho opýtať. Príručka pre rozvojovú prax*. Knihu vydá tento rok Nadácia Pontis. Publikácia sumarizuje hlavné teoretické koncepty týkajúce sa rodovej rovnosti a rozvojovej spolupráce a uvádza príklady vplyvu rodovej nerovnosti na životy žien a dievčat v siedmich tematických oblastiach (práca, zdravie, spravodlivosť, klimatická zmena, LGBT, šport). V praktickej časti mapuje mieru uplatňovanie rodovej rovnosti v práci slovenských rozvojových mimovládnych organizácií a formuluje praktické odporúčania, ako rodovú rovnosť zakomponovať nielen do aktivít mimovládnych organizácií, ale aj do slovenskej politiky rozvojovej pomoci.

Vybrali sme úryvok z teoretickej časti, ktorá sa venuje spojeniu rodovej rovnosti a rozvoja, a časť z tematickej časti, ktorá sa zaoberá športom, keďže ide o oblasť, ktorej sa pozornosť venuje zriedkavo, ale ktorá zároveň dobre ilustruje, aké rôzne oblasti ľudského života môžu nerovnocenné rodové vzťahy ovplyvňovať. Publikácia sa primárne zameriava na praktické aspekty spojenia rodovej rovnosti a rozvoja s cieľom preložiť teóriu do konkrétnych problémov a priblížiť ju slovenskej realite. Tomuto cieľu zodpovedá aj jej neakademický jazyk.

(Spôsob uvádzania odporúčanej literatúry ponechávame v podobe, v akej je v citovanej knihe. To isté platí pre poznámky pod čiarou.)

FEMINISTICKÉ TEÓRIE ROZVOJA

Pre formovanie rodového hľadiska v rozvoji zohrala kľúčovú úlohu feministická kritika. Feministický pohľad na epistemológiu alebo teóriu o vede zdôrazňuje nutnosť zmeniť metódy, ako ľudstvo získava a pracuje s nadobudnutými vedomosťami. Feministická kritika poukazuje na fakt, že zdanlivo objektívne vedomosti boli doposiaľ formulované takmer výlučne mužmi. Nielen

že tým ochudobnili poznanie o príspevky žien, ale prehliadali aj témy pre ne dôležité. Výnimkou nebol ani rozvoj.

Formovanie feministického pohľadu na rozvoj iniciovala výskumná štúdia dánskej ekonómky Ester Boserupovej o dopadoch rozvojových projektov na ženy v rozvojových krajinách. Podľa jej zistení boli projekty v prvých dekádach rozvoja tvorené z mužského pohľadu a ponúkali príležitosti iba pre mužov. Napríklad v projektoch venujúcich sa modernizácii poľnohospodárstva sa nebrala do úvahy práca, ktorú ženy vykonávali na rodinných farmách.¹

Lobing skupiny aktivistiek v americkej rozvojovej agentúre USAID viedol v roku 1973 k prijatiu tzv. *Percyho novely* (Percy Amendment), ktorá vyžadovala, aby všetkým rozvojovým projektom financovaným americkou vládou predchádzali štúdie o očakávanom vplyve projektov na mužov aj na ženy. Dôraz na „rovnosť príležitostí“, ktorý sa v diskusiách objavil, zapožičal liberálny feminizmus.

Prístup, ktorý sa následne začal presadzovať v rozvojovej politike, zastrešoval teoretický rámec označovaný ako ženy v rozvoji (women in development, WID). Rozvojové plánovania v tom čase ovplyvňovala prozápadne orientovaná modernizačná teória, cieľom ktorej bolo prinášať do rozvojových krajín nové technológie, západné inštitúcie, ale aj západné hodnoty. WID sa preto zameriaval takmer výlučne na zabezpečenie praktických potrieb žien ako prístup k vzdelaniu alebo zamestnávaniu žien. Reprodukčná úloha žien (starostlivosť o domácnosť a jej členov) ani podriadené postavenie žien v spoločnosti v agende WID nefigurovali.

Plánovanie rozvojových stratégií si začalo vyžadovať špeciálne štatistické údaje o ženách. Aby zapojenie žien do rozvoja získalo väčšiu politickú podporu, rozvojové politiky zamerané na ženy sa vysvetľovali ako zabezpečenie väčšej efektivity rozvojovej pomoci, nie uplatňovanie ľudských práv žien. Novým cieľom rozvojového plánovania bolo nájsť vhodné spôsoby pre paritné zapojenie oboch pohlaví do rozvoja.

Nadšenie prvej dekády WID čoskoro vystriedalo rozčarovanie z neochoty vyčleniť pre agendu WID dostatočné finančné zdroje a poskytnúť jej jednoznačnejšiu verejnú podporu. Čoraz viac akademičiek a mimovládnych organizácií sa uchýľovalo k novej, radikálnejšej alternatíve. Nový prístup, označovaný ako ženy a rozvoj (women and development, WAD), vychádzal z tvrdenia, že začlenenie žien do existujúceho patriarchálneho systému im neprinesie želané výsledky. WAD zdôrazňoval odlišnosť vedomostí, zodpovedností aj potrieb žien v rámci rozvoja. Doterajšie rozvojové plánovanie ženy systematicky prehliadalo alebo ich odsúvalo na okraj záujmu.

WAD bol v presadzovaní svojej agendy do politik rozvojových inštitúcií efektívnejší ako WID. Otázky týkajúce sa postavenia žien postupne získavali na globálnej dôležitosti. Rozvojový fond OSN pre ženy (UNIFEM) bol založený v roku 1976 ako Dobrovoľný fond pre Dekádu žien, ktorú OSN vyhlásilo na roky 1976 – 1985. Problémom WAD však bolo, že ženy vnímal ako samostatnú kategóriu, ktorá viedla k vyčleňovaniu „ženskej“ agendy v rámci rozvojových plánov. V zozname rozvojových priorít sa presadzovanie potrieb žien objavo-

¹ BOSERUP Ester: *Woman's Role in Economic Development*, Allen & Unwin, Sydney, 1970.

valo zvyčajne až na posledných miestach. Homogénne ponímanie žien tiež nezohľadňovalo zásadné rozdiely medzi nimi. Ani WAD sa nezaoberal štruktúrnymi nerovnosťami medzi mužmi a ženami.

V osemdesiatych rokoch 20. storočia sa na scéne objavil nový prístup posilňujúci postavenie žien (empowerment approach). Vychádzal z analýzy nerovnocenných vzťahov medzi mužmi a ženami v rôznych oblastiach života. Tento prístup sa tiež označuje ako rod a rozvoj (gender and development, GAD). K významným teoretickým GAD patrili Diane Elsonová, Caroline Moserová, Gita Sennová alebo Maxine Molyneuxová.

Podľa GAD je postavenie žien ovplyvnené ich materiálnymi podmienkami a postavením v lokálnom, národnom a globálnom hospodárstve. Situáciu žien determinuje patriarchálne usporiadanie spoločnosti, ktoré sa prejavuje nerovnoprávnym postavením žien v rodine aj v širšej spoločnosti. Životy žien (aj mužov) riadia spoločenské normy, ktoré sa formovali pod vplyvom patriarchálnej moci. Počas života sa týmto normám správania sa a fungovania spoločnosti ženy aj muži učia a prispôsobujú, často bez toho, aby si to uvedomovali. Takéto hierarchické usporiadanie spoločnosti znevýhodňuje ženy a neumožňuje im viesť plnohodnotný život. Adekvátne nezohľadňuje ich potreby, nepodporuje ich v rozvíjaní svojho vlastného potenciálu a nedáva im možnosť náležite sa podieľať na formovaní spoločnosti tak, aby odrážala rovnako potreby žien aj mužov.

GAD prístup teda usiluje o systémové zmeny v usporiadaní spoločnosti a odstránenie štruktúrnych prekážok pre rovnocenné postavenie žien za ich aktívnej účasti. Na rozdiel od WID, ženy nie sú iba objektom rozvojových politík, ale musia mať na rozvoji rovnako aktívny podiel ako muži. Na rozdiel od WAD sa GAD usiluje o komplexnejšie zohľadňovanie príčin a následkov znevýhodnenia žien. Z praktického hľadiska je cieľom GAD integrovanie analýzy rodových vzťahov na rôznych úrovniach života spoločnosti do rozvojového plánovania. Rovnako ako WID a WAD, aj GAD presadzuje riešenie akútnych problémov žien, akými sú napríklad vysoká úmrtnosť matiek alebo negramotnosť dospelých žien. Na rozdiel od WID a WAD je ale strategickým cieľom GAD dlhodobé kvalitatívne zlepšenie postavenia žien v rodine a v spoločnosti a celkové zrovnoprávnenie mužov a žien.

V deväťdesiatych rokoch 20. storočia, pod vplyvom postmodernizmu a postrozvojovej kritiky, vystupuje aj v GAD do popredia snaha analyzovať rozdielnosť skúseností žien (a mužov) a ich potrieb z hľadiska odlišných očakávaní na základe veku, rasovej, etnickej či triednej príslušnosti, sexuálnej orientácie alebo historickej skúsenosti. Homogénne kategórie ako „muži“, „ženy“, „Afrika“ alebo „moslimský svet“ sú používané s väčšou opatrnosťou. Následne sa v rozvojovom plánovaní začína klásť väčší dôraz na rôznorodosť subjektov v týchto kategóriách. Prehodnotenie si vyžadujú aj iné, doteraz homogénne ponímané kategórie ako „domácnosti vedené ženami“ (female-headed households), „zraniteľné skupiny“ (vulnerable groups) alebo „chudobní“ (the poor).

Zároveň postupne slabne vplyv západných rozvojových inštitúcií vo svetle miestneho aktivizmu aj transnacionálnych hnutí žien. Mierové hnutie *Ženy v čiernom* (Women in Black) vzniklo v roku 1988 v Izraeli. Srbská pobočka *Zene*

u crnom bola založená v roku 1991 v Belehrade. Dnes má toto mierové hnutie, aj prostredníctvom nových médií, globálny dosah a angažuje sa za mierové riešenie konfliktov v mnohých krajinách vrátane Kolumbie, Južnej Afriky, Iraku, Afganistanu, Nepálu alebo Indie.

Postmoderná kritika GAD zdôrazňuje vzťahy medzi rodom, lokálnymi kultúrami a rozvojom. K popredným autorkám tohto prúdu patria palestínska antropologička Lila Abu-Lughodová, indická ekofeministka Vandana Shivaová, ekonómka Bina Agarwalová alebo kenská aktivistka Wangari Maathaiová. Kultúra má však aj odvrátenú stranu. Kultúrne tradície často negatívne regulujú život žien a udržiavajú ich v podriadenom postavení voči mužom. Rozpor medzi zachovávaním miestnych kultúrnych tradícií a presadzovaním ľudských práv žien stelesňuje napríklad kampaň za zastavenie kultúrnej praktiky mrzačenie pohlavných orgánov dievčat (female genital mutilation).

Výskum ostatných rokov je k prístupu GAD čoraz kritickejší. Vo väčšine prípadov sa pod hlavičkou presadzovania rodového prístupu implementujú iniciatívy spadajúce skôr do teoretického rámca WID alebo WAD. Na druhej strane príliš technokratický charakter uplatňovania rodového hľadiska (gender mainstreaming) v rozvojovej politike vzbudil voči GAD rezistenciu. Záplava rodových tréningov a manuálov mala skôr kontraproduktívny účinok a v rozvojovej komunite viedla k apatii až únave z rodu (gender fatigue). GAD sa pre mnohých aktérov v rozvoji stal politicky korektnou rétorikou, nie praktickým návodom, ako zlepšiť situáciu žien vo svete.

Aktuálnejšie pohľady na rozvojovú teóriu a prax z feministického hľadiska integrujú poznatky feministickej kritiky globalizácie. Zaoberajú sa globálnymi témami ako feminizácia pracovnej sily v globálnej ekonomike alebo dopady medzinárodnej migrácie na rodinu. Do popredia sa dostali aj nové pohľady na vzťahy medzi mužmi a ženami v kontexte historického vývoja a kultúrnych dopadov kolonializmu.

Jedným z problémov aktuálneho (postmoderného) feministického prístupu k rozvoju je jeho prílišný dôraz na teoretickú stránku. Podľa niektorých názorov viedlo napríklad prílišné analyzovanie rôznorodosti žien vo svete k oslabeniu globálneho ženského hnutia, jeho akcieschopnosti, ako aj potenciálu doceliť pozitívny praktický dosah na životy žien vo svete. Silnejú hlasy za návrat feminizmu ako aktivistického hnutia. Vo Veľkej Británii tento nový prúd stelesňuje populárna feministická aktivistka Kat Bunyardová.

MUŽI A RODOVÉ HĽADISKO V ROZVOJI

Ďalším z alternatívnych pohľadov na rozvoj predstavuje problematika mužov v rozvoji (men's issues in development, MID). Do diskusií o rozvoji sa dostala na prelome 20. a 21. storočia a v rozvojovej politike aj praxi patrí stále k menšinovým témam. Zohľadňuje snahu dostať do teoretického rámca rodu a rozvoja (gender and development, GAD) mužský uhol pohľadu („man-streaming“ GAD). Súvisí s rozvojom mužských štúdií (men's studies) a skúmaním

rôznych prejavov mužskosti (masculinities). K prominentným autorom smeru patria Michael Kimmel, Jeff Hearn, Matthew Gutmann, Gary Barker alebo Sylvia Chantová.

GAD je niekedy nesprávne interpretovaný ako ohrozenie mužov v rozvoji z dôvodu (zdanlivo) disproporčného dôrazu na ženy pri uplatňovaní rodového hľadiska. Zabezpečenie špeciálnych potrieb mužov sa však nemá realizovať na úkor zdrojov určených na zlepšenie nerovnocenného postavenia žien v spoločnosti.

Pre analýzu tém MID je podstatný pojem normatívnej mužskosti (normative masculinity, hegemonic masculinity), ktorý zaviedol M. Kimmel. Muži podriaďujú svoje správanie očakávaniam o „správnom“ modeli mužskosti. Za odchýlenie sa od očakávaných vzorcov správania sú muži trestaní výsmechom, vylúčením alebo aj násilím, napríklad na homosexuálnych mužoch. K normatívnym prejavom mužskosti patrí potreba mať moc, rešpekt a majetok a tiež vykazovanie sexuálnej aktivity. Neúspech v týchto oblastiach je u muža pokladaný za zlyhanie „pravej“ mužskosti.

MID skúma širokú škálu tém týkajúcich sa života mužov v rôznych častiach sveta (a nepriamo aj žien). Podstatná časť výskumných štúdií sa zaoberá eróziou ľudského kapitálu mužov. Výskum napríklad odhalil slabší prospech chlapcov z niektorých imigrantských komunít v rozvinutých krajinách v porovnaní s dievčatami, čo znižuje ich šance na trhu práce, a tým aj ich integráciu do spoločnosti. V afrických krajinách priemernú dĺžku života mužov znižuje ich rizikové sexuálne správanie, ktoré je zodpovedné aj za šírenie HIV/AIDS. Jednou zo závažných otázok je aj drogová závislosť mužov. Droga *qat* je napríklad bežnou súčasťou spoločenského styku mužov v Jemene, Somálsku alebo Džibuti.

MID sa zaoberá aj zmenami v postavení muža v rodine a širšej spoločnosti v súvislosti s emancipáciou žien. Venuje sa napríklad otázkam otcovstva, násilíu v rodine či psychosociálnym dopadom spoločenských zmien na mužov. Jednou z nich je napríklad odďaľovanie manželstva vzdelanými pracujúcimi ženami. K pomerne málo viditeľným témam MID patrí aj diskriminácia homosexuálnych mužov v rozvojových krajinách.

MID tiež študuje kultúrne prejavy propagujúce násilie mužov – napríklad vraždy zo cti (honour killings). Po 11. septembri 2001 sa pozornosť orientuje aj na skúmanie záujmu mladých (nielen moslimských) mužov o fundamentalistické ideológie. Rodovej optike bolo podrobené aj taktické používanie násilia v konfliktoch, napríklad systematické znásilňovanie žien a dievčat nepriateľskej strany.

Skúmanie „mužských“ tém odmieta vrodené, esenciálne ponímanie mužského správania. Pomáha skôr odhaľovať okolnosti podmieňujúce formovanie mužskej identity a prejavov mužskosti. Ciele MID nie sú namierené proti GAD ani feminizmu. Práve naopak, dopĺňujú ich. MID podáva diferencovanejší pohľad na rodové vzťahy a vyvracia stereotypy o univerzálnej dominancii mužov. Napríklad muži s nízkymi príjmami majú v spoločnosti menšiu moc ako ženy pochádzajúce z vplyvných rodín.

Rozvojovej praxi ponúka MID komplexnejší pohľad na fungovanie patriarchátu v rôznych častiach sveta. Spolupodieľa sa na intenzívnejšom zapojení mužov do presadzovania rodovej rovnosti (podľa GAD) a objavovania účinnejších spôsobov, ako transformovať vzťahy medzi mužmi a ženami tak, aby mohli obe pohlavia viesť plnohodnotný a zdravý život.

ŠPORT

Šport má v živote spoločnosti prominentnú úlohu. Poskytuje nielen širokú škálu pracovných príležitostí, ale aj možnosť príjmov pre krajinu a budovania jej medzinárodnej prestíže. História športu však ukazuje, že muži a ženy nemali, a dodnes nemajú, rovnaké príležitosti, aby sa mu mohli venovať. Podľa zakladateľa moderného olympijského hnutia, baróna Pierre de Coubertina, bolo športovanie pre zdravie žien škodlivé.² Na prvých moderných olympijských hrách preto ženy nemohli súťažiť. V mnohých krajinách ani dnes nemôžu ženy a dievčatá bez prekážok športovať a zúčastňovať sa športových podujatí.

V roku 1994 sa v anglickom meste Brighton konala prvá konferencia o podpore rovnakých príležitostí žien v športe, na ktorej vznikla *Brightonská deklarácia*³ (The Brighton Declaration on Women and Sport). Jej podpísaním sa signatári zaväzujú presadzovať rodovú rovnosť v športe. Do roku 2011 ju podpísalo viacero športových zväzov a ministerstiev z 23 afrických krajín a 12 štátov Ázie.⁴ V roku 2012 sa má konať v poradí už piata konferencia o ženách a športe pod hlavičkou Medzinárodného olympijského výboru (MOV) s podtitulom *Spoločne silnejší: budúcnosť športu*⁵ (Together Stronger: The Future of Sport).

Okrem Brightonskej deklarácie obsahujú podporu športovým a rekreačným aktivitám žien aj ďalšie medzinárodné dohovory, napríklad *Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien* (1979), *Dohovor o právach dieťaťa* (1989), *Miléniová deklarácia* (2000) alebo *Dohovor o právach osôb so špeciálnymi potrebami* (2006).⁶ Dôležitým koordinačným orgánom v presadzovaní rovnakých príležitostí v športe je naďalej Medzinárodný olympijský výbor a jeho národné pobočky. MOV napríklad ponúka národným olympijským výborom v rozvojových krajinách finančnú podporu na rozvoj ženského športu.

Z iniciatívy vtedajšieho prezidenta Medzinárodného olympijského výboru Juana Antonia Samarancha vznikla v roku 1995 *Pracovná skupina o ženách a športe* (Women and Sport Working Group). V roku 2004 získala štatút samostatnej *Komisie pre ženy a šport* (The Women and Sport Commission) a stala sa poradným orgánom MOV. Z dôvodu nízkej účasti žien bol v roku 2002 v Medzinárodnom paraolympijskom hnutí takisto zriadený osobitný *Výbor pre ženy v športe* (Women in Sport Committee).

Olympijská charta explicitne podporuje rovnaké príležitosti mužov a žien v športových disciplínach, ako aj v riadiacich orgánoch MOV úpravou z roku 2007. Od prvej olympiády v roku 1896 sa charakter olympijských hier výrazne

² *Women 2000 and beyond. Women, Gender Equality and Sport, UN Division for the Advancement of Women a Department of Economic and Social Affairs, 2007, str. 2.*

³ *The Brighton Declaration on Women and Sport, Brighton, 1994.*

⁴ <http://www.iwg-gti.org/brighton-signatories/>, posledný prístup 15. 1. 2012.

⁵ Preklad autorky.

⁶ UN DAW, *vysvetlivka 45, str. 4 - 5.*

zmenil. Na Letných olympijských hrách (LOH) v Pekingu v roku 2008 tvorili športovkyne už 43 % všetkých súťažiacich. Pridaním ženského boxu do programu LOH v Londýne v roku 2012 budú ženy po prvýkrát v histórii olympijských hier súťažiť vo všetkých disciplínach.⁷ Muži však na olympiáde nebudú súťažiť v synchronizovanom plávaní ani v modernej gymnastike.⁸

Štatistiky zastúpenia žien v jednotlivých športových disciplínach naznačujú, že predsudky voči športovaniu žien sa postupne menia, no šport ostáva aj naďalej mužskou doménou. Záujem o šport je jedným z typických prejavov mužskosti. K častým rituálom mužov patrí napríklad spoločné sledovanie športových udalostí. Muži, ktorí o šport nemajú záujem, sú pokladaní za čudákov alebo gejev. Podobné stereotypy sú v športe veľmi rozšírené. Športovkyniam, ktoré sa vymykajú zo stereotypných predstáv o výzore ženy, sa napríklad pripisujú negatívne atribúty alebo sa diskutuje o ich homosexuálnej orientácii. Ženy s výraznejšou svalovou hmotou, venujúce sa napríklad vzpieraniu alebo boxovaniu, sú označované za „mužatky“, zatiaľ čo krasokorčuliari sú považovaní za „zženštených“. V roku 2010 sa v médiách niekoľko mesiacov pretriasal fyzický vzhľad bežkyne z Juhoafrickej republiky, ktorá vyhrala beh na 800 metrov na Majstrovstvách sveta v atletike s veľmi dobrým výsledkom, no bola donútená podstúpiť testy o potvrdení svojho pohlavia.⁹

Odbúravanie stereotypných spoločenských noriem je dlhodobý proces aj preto, že sú v povedomí spoločnosti hlboko zakorenené. Aj v relatívne liberálnej krajine, akou sú USA, sa v súčasných amerických filmoch obľúbené dievčatá takmer vždy zobrazujú ako roztlieskavačky vo vyzývavých odevoch, zatiaľ čo najpopulárnejší chlapci na škole sú úspešnými športovcami. Okrem školy zohrávajú dôležitú úlohu pri prekonávaní prekážok v športovaní hlavne blízki. Film *Blafuj ako Beckham* (Bend It Like Beckham) z roku 2002 ukazuje náročnú cestu sikhského dievčaťa z imigrantskej rodiny v Londýne za vysnívanou športovou kariérou. Nádejná futbalistka musí presvedčiť najmä svoju tradične založenú rodinu, aby sa mohla futbalu venovať profesionálne.¹⁰

Aj v najpopulárnejšom športe na Slovensku – ľadovom hokeji – zápasia hokejistky o väčšie uznanie. Ženský hokej je u nás pomerne málo viditeľný. Z celkového počtu zaregistrovaných hráčov tvoria hokejistky necelé 4 %.¹¹ Ženský hokej je populárnejší v tradičných hokejových krajinách – v USA a Kanade. Odhaduje sa však, že sa mu ženy venujú v približne 26 krajinách vrátane Ukrajiny, Japonska, Kazachstanu a Číny.¹² Významnejší turnaj v ženskom hokeji sa u nás konal v roku 1996. Majstrovstiev Európy sa vtedy zúčastnilo osem tímov. Po skončení prvých majstrovstiev sveta v ľadovom hokeji mužov v histórii samostatného Slovenska zorganizovala v roku 2011 Medzinárodná hokejová federácia (IIHF) v spolupráci so Slovenským zväzom ľadového hokeja v Bratislave úvodnú časť tzv. *High Performance Camp*, ktorého sa zúčastnilo vyše 200 najlepších hokejistiek z trinástich krajín. Cieľom programu je podporiť rozvoj ženského hokeja pred Zimnými olympijskými hrami 2014 v ruskom meste Soči.¹³

V roku 2010 sa pozornosť celého sveta upriamila na africký futbal v súvislosti s konaním majstrovstiev sveta vo futbale mužov v Juhoafrickej republike, ktoré sú vo svete pokladané za najprestížnejšiu globálnu športovú udalosť.

Ženský africký futbal postupne získava na popularite, hoci sa mu zatiaľ nedostáva takej publicity ako mužskému náprotivku. Jedným z problémov je podľa Medzinárodnej futbalovej federácie (FIFA) slabá podpora národných futbalových asociácií.¹⁴ Prvý ženský šampionát *All Africa Games* sa konal v nigérijskom hlavnom meste Abuja v roku 2003.¹⁵ Majstrovstiev sveta vo futbale žien v roku 2011 v Nemecku sa zúčastnili dva africké tímy, Nigéria a Rovníková Guinea. Majstrovstvá potvrdili, že aj ženský futbal je v súčasnosti globálnym športom. Medzi 16 družstvami boli zastúpené krajiny zo všetkých piatich kontinentov. Víťazkami turnaja sa stali japonské hráčky, ktoré získali najvyššiu finančnú odmenu v histórii ženského futbalu.¹⁶

Futbal má svoje oddané fanúšičky aj v takej konzervatívnej krajine, akou je Irán, hoci pre tamojšie ženy je zložitý futbal nielen hrať, ale sa naň aj pozeráť. Miestni náboženský lídri totiž považujú účasť žien na športových podujatiach za odporujúcu islamským hodnotám.¹⁷ Iránsky film *Ofsajd* (2006) získal vo svete veľkú popularitu.¹⁸ Ukazuje nielen absurditu niektorých vládných nariadení, ale aj veľký záujem iránskych žien o tento šport.

Športovanie žien je kontroverznou témou aj v Pakistane. Pakistanská olympijská asociácia oficiálne deklaruje podporu ženskému športu ako dôležitej súčasti rozvoja krajiny,¹⁹ ale spoločenské normy, najmä na konzervatívnom vidieku, nie sú športovým aktivitám žien príliš naklonené. Napriek mnohým prekážkam dosiahli pakistanské športovkyne úspechy vo viacerých disciplínach, napríklad v stolnom tenise, plávaní, behu alebo v bojových umeniach. V ostatnom období sa začalo dariť aj ženskému tímu v krikete, ktorý je najpopulárnejším športom v krajine. Pakistanská asociácia ženského športu (Pakistan Association of Women Sport) vidí v športových aktivitách žien možnosti, ako pomôcť pakistanským ženám rozvíjať sebavedomie a líderské zručnosti. Rozvoj športu je tiež cestou, ako zmeniť negatívny obraz krajiny vo svete.²⁰

Spornou otázkou športovania žien a dievčat v moslimských krajinách je najmä športový odev. Kvôli väčšej pohodlnosti alebo dosiahnutiu lepších výsledkov ženy pri športovaní nosia odevy, ktoré nie sú veľmi kompatibilné s prísnejšími normami v moslimských krajinách. Alžírkej bežkyne, ktorá na LOH 1992 súťažila v šortkách, sa napríklad vyhrážali smrťou. V niektorých krajinách tiež nie je dovolené, aby sa športovkyne nachádzali v blízkosti cudzích mužov. Pre západnú spoločnosť je skromnejší odev a najmä nosenie šatky moslimskými ženami pokladané za symbol ich útlaku. Pre mnohé moslimské ženy je však zahaľovanie sa súčasťou ich kultúrnej identity. Pre moslimské športovkyne (a ostatné ženy) často nie sú dôležité diskusie o tom, čo majú oblečené, ale to, aby mali možnosť športového vyžitia.²¹ V roku 1991 bola v Iráne založená organizácia na podporu ženského športu v moslimských krajinách *Islamic Federation of Women Sports*. Federácia spolupracuje s MOV a pomáha hľadať cesty, ako moslimským športovkyniam uľahčiť účasť na medzinárodných športových podujatiach.*

Pre zvýšenie kreditu ženského športu je dôležitý rast jeho základne fanúšikov. Väčšie zapojenie sa žien do športových aktivít by napríklad mohlo zvýšiť ich záujem o športové dianie. Zásadnú úlohu by však zohrala väčšia ak-

⁷ IOC Approves New Events for 2012 London Olympic Games, 13. 8. 2009, <http://www.olympic.org/news?articleid=72490>, posledný prístup 15. 1. 2012.

⁸ IOC Approves New Events for 2012 London Olympic Games, 13. 8. 2009, <http://www.olympic.org/news?articleid=72490>, posledný prístup 15. 1. 2012.

⁹ Gender-test Runner Semenya to Keep Gold Medal, Says South Africa, CNN, 20. 11. 2009, <http://edition.cnn.com/2009/SPORT/11/19/athletics.semenya.test.gold/index.html>, posledný prístup 15. 1. 2012.

¹⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/Bend_It_Like_Beckham, posledný prístup 15. 1. 2012.

¹¹ http://sk.wikipedia.org/wiki/Slovensk%C3%BD_zv%C3%A4z_%C4%BEdov%C3%A9ho_hokeja, posledný prístup 15. 1. 2012.

¹² <http://www.whokey.com/int/>, posledný prístup 15. 1. 2012.

¹³ Hokejistky po kempe IIHF v Bratislave: Boli to lekcie hokejovej univerzity, Slovenský Zväz Ľadového Hokeja, 11. 7. 2011, <http://www.szlh.sk/clanok/68487-Hokejistky-po-kempe-IIHF-v-Bratislave-Boli-to-lekcie-hokejovej-univerzity>, posledný prístup 15. 1. 2012.

¹⁴ Blatter: Women's Football is Now More Global, FIFA, 16. 7. 2011, <http://www.fifa.com/womensworldcup/news/newsid=1475998/index.html>, posledný prístup 15. 1. 2012.

¹⁵ Cameroon Claims Gold, Confederation of Africa Football, 17. 9. 2011, http://www.cafonline.com/competition/all-africa-games-women_2011/news/11422-cameroon-claim-gold.html, posledný prístup 15. 1. 2012.

¹⁶ Blatter: Women's Football is Now More Global, FIFA, 16. 7. 2011, <http://www.fifa.com/womensworldcup/news/newsid=1475998/index.html>, posledný prístup 15. 1. 2012.

¹⁷ Iran's Female Fans Yet to Win Equality, BBC, 6. 6. 2012, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle-east/5052000.stm>, posledný prístup 15. 1. 2012.

¹⁸ <http://www.imdb.com/title/tt0499537/>, posledný prístup 15. 1. 2012.

¹⁹ POA Vows to Boost Beach Youth Women Games: Arif, The Nation, 25. 12. 2011, <http://www.nation.com.pk/pakistan-news-newspaper-daily-english-online/sports/25-Dec-2011/poa-vows-to-boost-beach-youth-women-games-arif>, posledný prístup 15. 1. 2012.

²⁰ ABBAS Rabia: A Journey of Pakistani Women in Sports, Pakistan Times, 16. 2. 2011, <http://www.pak-times.com/2011/02/16/pakistani-women-in-sports/>, posledný prístup 15. 1. 2012.

²¹ HEATH Jennifer: *The Veil. Women Writers on Its History, Lore, and Politics*, University of California Press, Berkeley, 2008.

* Činnosť Federácie však bola neskôr pozastavená pre nedostatok finančných zdrojov. Islamic Federation of Women Sports 11th General Assembly, <http://www.wsffm.com/index.php?view=article&catid=>

ceptácia ženského športu mužmi. Rozvoju pakistanského ženského kriketu (alebo slovenským hokejistkám) by mohla napríklad pomôcť väčšia spolupráca so skúsenejším mužským tímom, a tým aj väčšia mediálna viditeľnosť. Keď sa dostavia úspechy, zvýši sa aj všeobecná podpora verejnosti, o čom svedčí napríklad popularita ženskej atletiky v Keni a Etiópii po úspechoch miestnych bežkyň na dlhé trate v ostatných rokoch. Veľkej popularite medzi mužmi sa v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch minulého storočia tešila výborná automobilová pretekárka Michèle Moutonová z Francúzska, ktorá dokázala v prestížnych súťažiach poraziť mnohých mužov. V súčasnosti prebrala štafetu pretekárka Danica Patriciová, ktorá jazdí sériu NASCAR a ako jediná žena dokázala vyhrať IndyCar sériu.

Kultúra tolerantnej spoločnosti je pre dosiahnutie rodovej rovnosti v športe kľúčová. Umožňuje nielen rozvoj profesionálneho športu žien, ale otvára aj nové pracovné príležitosti pre ženy v povolaniach, ktoré v minulosti vykonávali iba muži. Ženy sa môžu uplatniť ako trénerky, rozhodkyne, športové lekárky, ale aj ako členky športových reprezentatívnych orgánov doma i v zahraničí.

Zdá sa však, že médiá zatiaľ nie sú ženskému športu veľmi naklonené. Športovkyne dostávajú zvyčajne oveľa menej priestoru ako muži, o niektorých disciplínach sa v športových správach takmer nehovorí, a to ani v prípade, že ide o vrcholové podujatia. Ako dôvod je často uvádzané, že verejnosť nemá o takéto správy záujem. Je to však bludný kruh – ak športová disciplína (športovkyňa) nie je v médiách dostatočne viditeľná, nemá sponzorov, a tým ani finančné prostriedky, aby sa rozvíjala. Mediá tiež často samé prispievajú k upevňovaniu rodových stereotypov, napríklad komentovaním fyzických atribútov športovkyň, nie ich športových výkonov. Upriamovanie pozornosti médií na atraktívny vzhľad môže byť i zámernou taktikou športovkyň, lebo tým zvyšujú svoje šance na získanie výhodných komerčných kontraktov so sponzormi. V médiách sa tiež často objavujú správy o násilnom správaní sa mužov počas športových podujatí, napríklad o vyčíňaní futbalových fanúšikov. Vulgárne alebo násilnícke správanie sa mužov na športových podujatiach je aj jedným z dôvodov, prečo sa ženy športu niekedy vyhýbajú.

Mediálne atraktívne športové udalosti, ako napríklad majstrovstvá sveta vo futbale, priťahujú pozornosť tisícov fanúšikov z rôznych kútov sveta. Pre organizátorskú krajinu však nie sú len zdrojom legálnych príjmov, ale poskytujú aj možnosti nelegálneho zárobku, napríklad z prostitúcie. Prieskum situácie počas MS vo futbale mužov v Juhoafrickej republike ukazuje, že miestne úrady neboli na túto športovú udalosť dostatočne pripravené. Namiesto diskusií o „nemorálnosti“ sexuálnych služieb a ich kriminalizovania sa mali zodpovedné inštitúcie zamerať na prevenciu a zníženie negatívnych dopadov prostitúcie. Jedným z ústredných opatrení by sa malo stať odkriminalizovanie sexuálnej práce a lepšia spolupráca s poskytovateľkami takýchto služieb. Registrovanie a regulácia sexuálnych služieb zvyšujú povedomie o možných rizikách spojených s touto prácou, sú prevenciou proti násilniu páchanému na ženách poskytujúcich tieto služby a znižujú aj obchodovanie s ľuďmi. Lepšia informovanosť tiež predchádza šíreniu HIV/AIDS.²²

²² [4%3Arecent&id=18%3AIslamic-federation-of-women-sports-11th-general-assembly&tmpl=component&print=1&page=&option=com_content&Itemid=6](http://www.islamic-federation-of-women-sports-11th-general-assembly&tmpl=component&print=1&page=&option=com_content&Itemid=6), posledný prístup 15. 1. 2012 a *The Islamic Federation of Women Sports (IFWS) Is Shut Down Due to Budget Cuts*, Muslim Women in Sports, 13. 8. 2010, <http://muslimwomeninsports.blogspot.com/2010/08/islamic-federation-of-women-sports-ifws.html>, posledný prístup 15. 1. 2012.

Športovanie žien však nie je len prestížnou záležitosťou úzkej skupiny talentovaných žien. Na rozdiel od časov P. de Coubertina pred sto rokmi sa dnes všeobecne akceptuje, že športovanie je dôležitou súčasťou prevencie chorôb, udržania si dobrého zdravotného stavu i psychickej pohody. Aktívne športovanie žien je jednou z najlepších prevencií kardiovaskulárnych chorôb, osteoporózy, cukrovky, obezity alebo iných ochorení. Pomáha tiež pri odbúravaní stresu. Pre adolescentné dievčatá je šport zdravšou alternatívou udržiavania váhy a prevenciou porúch stravovania ako bulímia alebo anorexia. Začlenenie telesnej výchovy do vzdelávania dievčat tiež zvyšuje šance na prežitie počas ničivej prírodnej katastrofy.

Šport tiež podporuje účasť žien na verejnom živote, napríklad prostredníctvom zapájania sa do organizovania športových podujatí v mieste bydliska. Návšteva športovísk pomáha prekonávať spoločenskú izoláciu starších žien alebo žien so zdravotným postihnutím. Šport tiež môže plniť dôležitú úlohu v zlepšovaní života marginalizovaných komunít. *Mathare Youth Association* zo slumu Mathare v Nairobi organizuje športové aktivity pre chlapcov aj dievčatá a pomáha im v získavaní dôležitých životných návykov a sebavedomia, aby sa vedeli ľahšie presadiť.²³ V chudobných favelách brazílskeho mesta Rio de Janeiro sa zase futbal stal stratégiou, ako povzbudiť mužov, aby diskutovali o negatívnom dopade násilného správania sa na ich rodinný život.²⁴

Vzhľadom na dôležitú úlohu športu v rozvoji spoločnosti by mali plány komunitného rozvoja obsahovať aj výstavbu športových areálov. Nemali by však zabúdať na prekážky v prístupe žien a dievčat do takýchto zariadení a myslieť napríklad na oddelené šatne pre mužov a ženy, oddelené kúpaliská alebo posilňovne, najmä v konzervatívnejších krajinách. Dôslednejšia ochrana proti sexuálnemu obťažovaniu pomôže zvýšiť bezpečnosť počas športovania. Budovanie povedomia rodičov o pozitívnom dopade športu na zdravie a rozvoj osobnosti dieťaťa môže prispieť k odbremeniu dievčat od prác v domácnosti, ktoré im často zaberajú, aby sa športových hier zúčastňovali rovnako ako ich rovesníci.

Dôležitú úlohu v zmene postojov spoločnosti zohráva aj osobná angažovanosť vrcholových športovcov a športovkyň. Svetoznáma americká tenistka Venus Williamsová sa v roku 2006 stala prvou propagátorkou rodovej rovnosti v športe v rámci spoločného programu Organizácie spojených národov pre výchovu, vedu a kultúru (UNESCO) a firmy Sony Ericsson. Neskôr sa k nej pridali aj ďalšie známe tenistky Tatiana Golovinová, Vera Zvonarevová a Jie Zhengová.²⁵ Kenská bežkyňa Tegla Loroupeová bola v roku 2006 Spojenými národmi vyhlásená za ambasadorku OSN pre oblasť športu (UN Ambassador of Sport).²⁶ Profesionálne športovkyne si uvedomujú množstvo prekážok, ktoré musia ženy a dievčatá v športe prekonať. Ich osobné úspechy sú pre ostatné ženy motiváciou v budovaní sebadôvery, vytrvalosti i disciplíny. Pre širšiu spoločnosť sú zase potvrdením pozitívneho dopadu rovnakých príležitostí žien v športe.

²² RICHTER Marlies L., CHERSICH Matthew F., SCORGIE Fiona, LUCHTERS Stanley, TEMERMAN Marleen: *Sex Work and the 2010 FIFA World Cup: Time for Public Health Imperatives to Prevail*, Globalization and Health, 2010.

²³ BRADY Martha, BANU KHAN Arjmand: *Letting Girls Play*. The Mathare Youth Sports Association's Football Program for Girls, Population Council, New York, 2002.

²⁴ *El fútbol como gancho contra la violencia de género*, Periodismohumano, 22. 7. 2010, <http://periodismohumano.com/mujer/el-futbol-como-gancho-contra-la-violencia-de-genero.html>, posledný prístup 15. 1. 2012.

²⁵ *Promoters of Gender Equality*, UNESCO, <http://www.unesco.org/en/gender-equality/features/unesco-and-the-sony-ericsson-wta-tour-partnership/promoters-of-gender-equality-programme/>, posledný prístup 15. 1. 2012.

²⁶ *East Africa: Guns, Germs And Ministering Angels: The Irresistible Rise of East African Women*, 26. 8. 2011, <http://allafrica.com/stories/201108292149.html>, posledný prístup 15. 1. 2012.

TRAUMHEFT – ZOŠIT SNOV

ELFRIEDE GERSTL

Narodila sa i zomrela vo Viedni (1932 – 2009). Okrem poézie a esejí písala krátke prózy a rozhlasové hry. Ako židovské dieťa prežila vojnu skrývaním sa v prázdnych bytoch spolu so svojou matkou. V 50. rokoch študovala na Viedenskej univerzite medicínu a psychológiu, ale čoraz viac ju lákalo písanie. Prvé texty publikovala v časopise *Neue Wege* v roku 1955. Neskôr získala štipendium Waltera Höllera a hostovala na Literárnom kolokviu v Berlíne. 60. roky – obdobie silnejúcich študentských protestov – Gerstl výrazne ovplyvnilo. Navyše, ako Rakúšanka sa mohla zúčastňovať na intelektuálnom živote na oboch stranách berlínskeho múra. Jej debutovou knihou bola zbierka poézie a krátkych próz *Gesellschaftsspiele mit mir* (1962). V roku 1972 sa natrvalo usadila vo Viedni. Gerstl bola ovplyvnená feminizmom a väčšina jej prác sa dotýka rodových stereotypov (román *Spielräume*, 1977) či otázok identity. Napriek tomu, že v rodnej krajine je uznávaná, jej literatúra je menej známa a v zahraničí nezískala širokú popularitu. Ako hovorí prof. Konstanze Fliedl, možno je to aj preto, že jej písanie bolo „tichšie, subtilnejšie a precíznejšie ako rozhorčené chýlenie slov všetkými smermi“ (Fliedl, K. – Gürtler, Ch (ed.). 2002. *Dossier Elfriede Gerstl, nr. 18. Literaturwissenschaftliche Arbeiten zu Elfriede Gerstl*. Graz : Literaturverlag Droschl). Medzi ocenenia, ktoré získala v neskoršom období, patria napr. Literárna cena mesta Viedeň (1990), Cena Ericha Frieda (1999) a Cena Georga Trakla za poéziu (1999). Gerstl publikovala aj v časopisoch *Akzente* či *Neue deutsche Hefte* a vo Viedni organizovala pravidelné literárne stretnutia. Jej poslednou publikovanou knihou bola zbierka poézie *Lebenszeichen*, ktorá vyšla v apríli r. 2009 spolu s doslovom Elfriede Jelinek. Poetku s prozaičkou Jelinek oddeľoval 15-ročný vekový rozdiel, no spájalo ich silné priateľské puto, ktoré zachytáva film Hanny Laury *Klar Elfriede & Elfriede* (2003). Jelinek o Gerstl hovorievala, že napriek tragickým životným skúsenostiam nikdy nestratila schopnosť písať s ľahkosťou a dôvtipom. Obe autorky spájali nielen humor, ale aj potreba narúšať jazykové klišé. Výber z bibliografie: *Gesellschaftsspiele mit mir* (1962, krátka próza, básne), *Berechtigte Fragen* (1973, rozhlasová hra), *Spielräume* (1993, román), *Narren und Funktionäre* (1980, eseje), *Unter einem Hut* (1993, eseje), *Die fliegende Frieda* (1998, detská kniha).

;; vstúpim do starožitností a kúpim malú figúrku totem. tvár s červenými otvorenými ústami a s visiacimi rozčuchanými vlasmi vyzerá zlovestne. na ulici figúrku obrátim a uvidím, že má aj druhú tvár – zvláštna škeriaca sa tvár.

v tom okamihu ma tá prvá zlovestná uhryzne do prsta.

;; keď sa ráno zobudím, stojí vo dverách obrovský šedý stroj. vyskočím z postele a bežím tam – je to kalkulačka, ktorá zaplňa celé dvere. za nimi stojí moja matka, môže sa spoza nej ešte pozerať – a hovorí, že kalkulačka je môj narodeninový darček. „ale ja ju vôbec nechcem!“ opakujem niekoľkokrát, ale matka nástoží na tom, aby som si ju nechala.

a tak zostane kalkulačka v ráme dverí a zabraňuje mi v ceste von.

;; mám termín u terapeuta, je to deň prechodu z letného času na zimný – každé hodiny na ulici ukazujú iný čas – jedným dôverujem, sú to tie, ktoré ukazujú len niekoľko minút pred mojím termínom: t. ordinuje nie ako obvykle v druhom obvode, ale v starej nemocnici, kde som v roku 1951 vyhľadala svojho prvého analytika.

;; na Michalskom námestí si nájdem taxík, ktorý by ma mal zaviesť na Alserstrasse – prevezie ma cez Kohlmarkt, a teda späť ku Grabenu. Idem cez Kohlmarkt – steny domov sú také nahustené, že oblohu vidím len ako úzky pásik. Asi vo výške čiernej ťavy zbadám, že aj tu sú steny navrstvené ako skaly a sú vytvorené zo zákuskov – čudujem sa a zobudím sa...

;; kúpila som vajíčka a chcem ich vo vode vyskúšať, ktoré zostanú na hladine a ktoré klesnú ku dnu. sedím na brehu potoka a púšťam ich po jednom do vody. naraz narastú vajíckam krídla a bleskurýchlo sa rozpchnu po hladine – môžem sa len prekvapene dívať.

CHRISTINE HUBER

Spisovateľka (1963), žije a pracuje vo Viedni a v burgenlandskom Mörbischi. Študovala germanistiku a divadelnú vedu. Prvú zbierku predstavila v roku 1990 pod názvom *Annahmeschluss*. Odvtedy publikuje početné prozaické, poetické a grafické práce. Huber písala texty pre viacerých skladateľov (napr. Beat Furer), spoločné projekty realizuje s viacerými hudobníkmi, výtvarníkmi a filmármi. V textoch pracuje asociatívnou metódou, vizuálny materiál používa aj na priestorové inštalácie. Výber z bibliografie: *Annahmeschluss* (1990, poézia), *Reibung – stadtwarm* (1991, próza), *Und/was/ist/dem/schleier* (1992/1993, textové grafiky), *Großes mühlenstein/staunen* (1994, poézia), *Fährtenstellen* (1996, poézia), *Rebecca tableau x* (1999, próza).

v hrubých rysoch

niekto hrá na čelo
tebe alebo mne? na ceste
zvoní mobil. potulný pes
nás sprevádza. odbehne. bez rozlúčky.
kníhkupectvá zatvárajú.

dostane peniaze za darovanie krvi.
za zbieranie mlokov, potrasenie rukou.
spolu dvaja transportujeme na bicykli vajička.
vedela som predsa, povie, údaje boli zatušované.
zaspať pri spätnej chôdzi,
akokoľvek uvoľnenie pri ostatných.
koniec nebezpečenstva zamrznutia,
odtlačky prstov sa stanú odtlačkami nôh.

uzáver, tam, kde zahýba električka,
povie vodička. sledujem stopu
koľajníc, nenachádzam žiadnu zastávku,
ale veľa šikmého svetla. a nemocnicu.

ten, ktorý to nepíše, sa volá
neporadca, a vôbec tam už nebol.
niekto iný sa ku mne približuje, chce
ma objat'. pýtam sa, prečo. lebo som
zbadal, že sa nebozkávajúte.

klúč vysoko zdvihnutý.
je zavinutý do ružového háčkovaného. musím sa smiať
– hľadať vodu v deň bez premávky električiek,
dosiahne sa určitý stupeň čistoty.
skúška z pozície prietoku krvi.

preskakujú iskry v stožiaroch pre mobilný systém.
nedostanem odpoveď. zabudol zaplatiť
za nápoje a ešte k tomu fľašu medu.

chýbajú krídla dverí. z elektriny prúdi voda.
kuchyňa je plná vstavaného dreva a
všade ľudia. jedia králiku z konzervy.

niekto hrá na čelo,
a pritom chodí okolo domu.
niekto čistí okno mydlom.
tak je to rýchlejšie.
príde s kefou.
teraz ti urobíme účes.
a kde je teraz môj pes?
lem nohavíc sa roztrhne

ELFRIEDE JELINEK

(1946), žije vo Viedni a v Mníchove, píše rozhlasové a divadelné hry, filmové scenáre, eseje a novely. V 60. rokoch študovala hru na organ, kompozíciu, divadelnú vedu a dejiny umenia. Počas štúdia sa angažovala v ľavicovom študentskom hnutí. V r. 1974 vstúpila do Komunistickej strany Rakúska (KPÖ), v ktorej zostala až do roku 1991. Jelinek je nositeľkou viacerých významných ocenení: napr. Brémska literárna cena (1995), Cena Georga Büchnera (1998), Lessingovej cena za kritiku (2004), Cena Franza Kafku (2004), Cena Stiga Dagermana (2004). V roku 2004 dostala ako desiatu ženu Nobelovu cenu za literatúru. Pred ňou ocenenie získala v r. 1996 Wisława Szymborska. Akadémia vyzdvihla „muzikálny tok hlasov a kontrahlasov v jej románoch a hrách, ktoré s mimoriadnou jazykovou naliehavosťou odhaľujú absurditu spoločenských klišé a ich podmaňujúcu silu“ (pozri vyhlásenie komisie na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/2004). Jelinek sa ostatné roky pohybuje prevažne na trase Viedeň – Mníchov a pre úzkosť, ktorou trpí, si cenu nevyzdvihla. Autorku v domácom Rakúsku považujú za kontroverznú aj pre nasledujúce: ľavicové politické afiliácie, obviňovanie z pornografizácie literatúry (napr. *Pianistka, Lust*), kritika nacistickej minulosti krajiny (hra *Burgtheater*, román *Die Kinder der Toten*), kritika pravicovej populistickej FPÖ a Jörga Heidera. Konflikt strany s autorkou pretrváva od r. 1969, po uvedení hry *Motorest* v r. 1994 sa Jelinek stiahla z verejnosti a svoje hry v Rakúsku dočasne zakázala hrať. Ona sama má ku krajine ambivalentný vzťah. Ako hovorí: „Samozrejme, Rakúsko je mojím domovom. Prekrásna zem. Ale milovať ju nemôžem.“ (Rozhovor s A. Horáčkovou, *MF Dnes*, 20. 1. 2010) Jelinek píše z vedome feministického stanoviska: „Stále sa hovorí, že feminizmus je už zbytočný, pretože ženy už dosiahli všetko; ale stačí sa pozrieť napríklad na to, koľko percent svetového bohatstva ovládajú ženy. V skutočnosti je to len jedno percento. Je to smiešne. Popri tomto všetkom človek ešte musí obhajovať, že je feministom. Akoby bolo možné byť niečím iným!“ (*Emma*, September – October, 1997) Vo svojom diele sa zaoberá témami násilia, masochizmu a sadizmu, útlakom žien, sexuálnym a psychickým násilím, patologickými vzťahmi, vzťahom medzi matkou a dcérou, nerovným postavením žien v spoločnosti. „Žena musí byť mladá a krásna. Patriarchát určuje výberové kritériá a poháda dielom ženy, manifestujú sa bez neho v biologickom, predovšetkým v zovňajšku, teda v prírode. Skrátka: muž je definovaný svojimi činmi, žena svojím bytím.“ (*MF Dnes*, 20. 1. 2010) Podstatným znakom tvorby Jelinek je experimentovanie s jazykom, preskúmanie jeho hraníc a významových vrstiev, slovné hračky, snaha o prelamanie jazykových klišé. Texty majú skôr decentralizovanú štruktúru. Z preložených kníh: *Milenky* (Aspekt, 2004), *Pianistka* (Lidové noviny, 2004), *Lačnost* (Odeon, 2006), *Komplet – Sportštyk, Totenauberg, Sbohem* (Brkola, 2009), *Vyvrhlové* (Mladá fronta, 2010), *Zimná cesta* (Artforum, 2011). Inscenované hry: *Motorest alebo Robia to všetci* (Divadlo Jána Palárika v Trnave, 2006), *Čo sa stalo, keď Nora opustila manžela, alebo Opory spoločnosti* (Štátne divadlo Košice, 2009).

Idem do oddelenia parfumerie vo veľkom obchodnom dome, niekde je tam aj moja (pred rokmi zosnulá) matka, ale ja ju nevidím, alebo len kútikom oka ako tieň. Viem ale, že je tam.

Stojím pred malým pultom, kde predavačka núka veľmi drahé krémy, ktoré zaručujú večnú mladosť, ktoré by mali zaručiť, ktoré sľubujú večnú mladosť. Krém sa však musí používať spolu s jedným druhým, ktorý je rovnako drahý (v pozadí je znázornený na fotografii). Za každú cenu by som chcela mať ten krém, čo stojí v štýlovom kelímku na pulte a fascinuje ma, aby mi zaručil večnú mladosť. Nechám predavačku dlho hovoriť, potom sa

opýtam, či mi aj ten krém, čo na mňa tak hlboko zapôsobil, ako tam stál, a či si môžem vziať, len aby mi zaručil večnú mladosť. Predavačka povie: „Nie, musíte si vziať obidva, inak to neúčinkuje.“ Poviem: „Nie, ďakujem, dva, to je pre mňa príliš drahé.“ Potom ideme k inému stánku, a naraz povie moja matka, ktorú nevidím alebo len schematicky: „Ak sa ti páčia tri veci, ktoré by si chcela mať, môžeš si to kúpiť na môj účet.“ Potom sa zobudím.

BETTINA GALVAGNI

Spisovateľka a lekárka (1976), žije a pracuje v Paríži. Navštevovala humanistické gymnázium a vyštudovala medicínu vo Viedni. Počas štúdia sa začala venovať literatúre. V Rakúsku je považovaná za zázračné dieťa literatúry. Svoju prvú knihu – *Melancholia* – začala písať ako 17-ročná, román vydala ako 21-ročná. *Melancholia* opisuje príbeh mladého dievčaťa, ktoré si hľadá svoje miesto vo svete, a vykresľuje dusivú atmosféru choroby, bolesti, beznádeje a spomienok. Druhý román – *Persona* – vydala v roku 2002. U kritiky však nezískal také priaznivé recenzie. Príbeh psychicky chorej Lori hodnotili ako menej obratný, bez vlastného jazyka. Galvagni sa po jeho vydaní na krátky čas stiahla, pracovala ako lekárka, no v ostatných rokoch sa opäť pohybuje na literárnej scéne. Prvým román v angličtine – *The Final Icon* – vyhral tretiu cenu v súťaži Ingeborg Bachmann (1997). „Bola som dievča, ktoré sa obliekalo do citrónovo žltej. Čítala som Durasovej román Emily L. a písala nudné texty. Čierny atrament zostával vlhký, kým sa nerozmazal z jedného písmena na druhé. Nosila som kriedovo biele pančušky. Áno, povedala, áno. Éterická! Toto dievča snívalo s otvorenými očami a postávalo medzi ľuďmi, ktorí tancovali.“ (Ukážka románu je dostupná na: <http://www.absintheneu.com/images/Galvagni.pdf>.) U Galvagni odborníci oceňujú predovšetkým schopnosť zachytiť atmosféru a náladu. Výber z bibliografie: *Moira* (1996, poézia), *Melancholia* (1996, román), *Persona* (2002, román), *Kassandra im Fenster* (2008, poézia).

BG an CF 30. 10. 2007, 14:47

Dnes v noci sa mi snívalo o nemeckom psychiatrovi (ošetroval ma minulý rok na malej súkromnej klinike vedenej rádovými sestrami) – nemôžem robiť skoro nič, pretože mi tento sen – psychiater samotný – neschádza z mysle – nenávidela som ho, ale, ako to mám vysvetliť – on ma „oživoval“, niekde za všetkými tými sférami, vrstvami, obalmi, šatami, traumami, utrpením a smrťou sa vykľul život ako z rozbitých škrupín!

Potom je jedna „historka“, veľa strán textu, ktorý ma naplňuje hrôzou – tajné potlačené veci... a veľa hysterickéj lásky... Písať tento text ma stojí všetko, dáva všetko – nebezpečná droga –, a predsa zostávajú samotné vety zajaté v probléme hierarchie: psychiater/pacientka. Lipnem na „niečom z neho“, pevne ako chobotnica.

Zaobchádza so mnou ako s „hysteričkou“, on je „proti Freudovi a hystérii“, ale hrali sme sa na analýzu hystérie – viete, aké šialené a zároveň hlúpe to vlastne je.

Žijem často dlhé obdobia bez lásky – a potom mám tie „outburst of hysteria“.

Žijem spolu s „profesorom Poliakom“, ale to nie je skutočná láska – neodvážim sa nikdy myslieť na lásku, aj preto tie výstrelky.

(Sny rakúskych autoriek z nemčiny preložila MILA HAUGOVÁ.)

MILA HAUGOVÁ

(1942), žije a pracuje striedavo v Bratislave a v Zajačej doline. Spisovateľka, prekladateľka, poetka prežila detstvo vo Vrábľoch, Nitre a Topoľčiankach. Absolvovala Vysokú školu poľnohospodársku v Nitre, pôsobila ako agronómka a stredoškolská učiteľka, krátky čas žila v Kanade. V rokoch 1986 – 1996 bola redaktorkou literárneho časopisu Romboid. Prvé texty začala uverejňovať v Novom slove. Knižne debutovala zbierkou básní *Hrdzavá hlina* (1980, pod pseudonymom Mila Srnková). Nasledovali zbierky *Premenlivý povrch* (1983), *Možná neha* (1984), *Čisté dni* (1990), *Praláska* (1991), *Nostalgia* (1993), *Dáma s jednorožcom* (1995), *Alfa-Centauri* (1997), *Krídlatá žena* (1999), *Atlas piesku* (2001), *Zavretá záhrada /reči/* (2001), *Orfea alebo Zimný priesmyk* (2003), *Archívy tela* (2004), *Target(s), Terč(e)* (2005), *Rastlina so snom: Vertikála* (2006), *Biele rukopisy* (2007), *Miznutie anjelov* (2008), *Pomalá lukostrelkyňa* (2010), *Plant Room* (2011). Haugová je nositeľkou viacerých literárnych ocenení: napr. Cena Klubu nezávislých spisovateľov, Prémia Literárneho fondu za pôvodnú literárnu tvorbu. Jej básne boli preložené do viacerých jazykov, ona sama prekladá z maďarskej, nemeckej a anglickej literatúry. V spolupráci s Fumiko Kuwahara pripravila slovenský výber zo starojaponskej poézie *Neskoro je, neodchádzaj* (1984) a výber z poézie Š. Tanikawu *Poludnie duše* (1988). Zostavila a preložila aj antológiu súčasných mladých rakúskych básnikov *Záhyby reči* (1995). Haugovej poézii charakterizuje skúmanie hraníc jazyka, inovatívna práca s textom a hľadanie adekvátnej jazykovej výpovede. V tomto duchu autorka opisuje básne: „Poézia je aristokratom jazyka, jeho vnútorným srdcom, kde pulzujú slová, ktoré by inak nikdy nepoužil. Možno sa potrebujeme napájať na temné podzemné prúdy jazyka. (...) Sila poézie spočíva v jazyku, ktorým by sa malo dať vyjadriť všetko. Jej slabosť je v jazyku, ktorým nevieme vyjadriť všetko.“ (v rozhovore s J. Močkovou, *SME*, 4. 8. 2011). Hovorí, že ona sama sa „písaním predovšetkým chcela vymknúť z radu. Vytvoriť svoj svet, svoju záhradu, náhradu raja. Vypísať, vykričať bolesť: ak by som sa nejako chcela zaradiť, tak by som patrila ku confessional poets – spovedajúcim sa básnikom, poetkám, ktorí v texte používajú svoj život, estetizovaný a štylizovaný a reflektovaný na obranu proti smrti. A takisto lásku“ (*Zrkadlo dovnútra*, 2010, KK Bagala). Motívy jej tvorby sa cyklicky vracajú, tvoria archetypálnu ríšu, v ktorej sa odhaľujú nové významové roviny. Autorka sa textovo viaže najmä na témy každodennosti, partnerských vzťahov, telesnosti a erotiky, starnutia a pominuteľnosti, materstva, času a plynutia, rastliny a zvieratá nadobúdajú v jej veršoch až magický význam. V neskorších textoch sa zvyrazňuje meditatívno-filozofický, ale aj autobiografický rozmer. Do poézie šifruje aj odkazy na spriaznenú domácu aj zahraničnú tvorbu, najmä tú, ktorú sama prekladá (Plath, Bachmann, Celan a iní). V roku 2010 Haugová vydala knihu pamätí *Zrkadlo dovnútra*. Momentálne pripravuje knihu memoárových poviedok *Tvrde drevo detstva*.

Para

ZUZANA ULIČIANSKA

OSOBY

BUBA: 25

MILO: 25 – 30

ACA: 40

PAKO: 40 – 45

ŇUMO: 25 – 40

BAZÉN

ZVUK Ruchy a šumy ulice, potom náhle ticho. Pomalé plavecké pohyby, dýchanie do vody, špliechanie, akustika bazéna. Vychádzanie z bazéna, kroky. Relaxačná hudba v pozadí. Do toho kroky v drevákoch.

ŇUMO Ako? Ležíme? Pohodička?

ACA Nemáte niečo na čítanie, aby to nebolo ani o láske, ani o živote, ani o smrti, ani o ničom?

ŇUMO Načo tu chcete čítať?

ACA Relax. Či už ste Pohoda? Kto vás to zas kúpil?

ŇUMO Neviete nič nerobiť?

ACA Jogíni sa to učia celý život.

ŇUMO Nepotrebujem byť jogín.

ACA To vám nehrozí.

ŇUMO Ja ich neuznávam. Ste jogínka?

ACA Je to dobré... na relaxáciu.

ŇUMO Vyložíte nohy a dobre, nie?

ZVUK Prichádzajúce kroky.

ŇUMO Babinka, kam ideme?

BUBA Nikto nebol pri okienku.

ŇUMO Keď som tu, tak nemôžem byť tam.

BUBA Ja len, či fungujete aj dnes.

ŇUMO Nevidíš?

BUBA Normálne mi to povedzte. Ste tu predsa od toho, či nie?

ŇUMO To nech ťa netrápi, od čoho som tu. Najprv sa zorientuj, Bubulka, a potom niekde šéfuj! Dostanem štyristo korún. Vľavo od vchodu

sú šatne, potom sprchy a sauna, bar je zatvorený. A nechod' mi tu v topánkach.

BUBA Vám?

ŇUMO Myslíš si, že si múdra, takže vieš? Ten mobil?

BUBA Čo s ním?

ŇUMO Vypni si ho.

BUBA To prečo ste nahodili tykačku? Vyzerám na pätnásť? Ďakujem za kompliment.

ŇUMO Tu je relax.

BUBA Relaxni si predovšetkým ty sám.

ŇUMO Nemôže mi tu každý vyzváňať.

BUBA Ešte som ani nepípla, takže pohoda, áno? Dostanem aj ja taký krásny župan a všetko to ostatné?

ŇUMO Idem vám po veci. Počkajte si tu.

ZVUK Kroky v drevákoch.

BUBA Pako.

ACA Nič si nerobte z nášho Ňuma. O chvíľu bude OK.

BUBA Promenáduje sa tu s tými drevákmi, akoby mu to celé patrilo.

ACA Veď asi aj patrí.

BUBA Nejako sa tu vyznáte.

ACA Mne už pridelia inventárne číslo.

BUBA A to vám nevadia takíto Ňumovia?

ACA Kam pôjdete? Sú všade.

BUBA Keď si predstavím, že ho ešte platím!

ACA Z tejto sauny on nežije, nemajte obavu.

BUBA Najhorší sú tí, čo chodia v krátkych gatiach a vidno im chlpaté lýtka.

ACA Podľa nôh rozpoznať mužský charakter.

BUBA Tomuto by som vedela z chlpatých vyveštiť aj ja.

ACA On je jasný.

BUBA Takýto župan vám pristane.

ACA Ja som celkovo konfekčný typ. Absolútny priemer.

BUBA Praktické, nie?

ACA Stredne vysoká, stredne pekná, stredne blbá.

BUBA Chcete sa cítiť ako pri mori?

ACA Prečo?

BUBA Alebo je tu nejaké žiarenie?

ACA Nejaké okuliare má človek vždy, aj keď si to neuvedomuje. A čím tmavšie, tým bezpečnejšie.

ZVUK Zosilnenie výtahovej hudby.

BUBA Prečo to odrazu tak zosilnili?

ACA Ňumo nám chcel urobiť radosť.

BUBA Hrozná... Nedá sa s tým niečo robiť?

ACA Nie.

BUBA Prečo im nepoviete, aby to stíšili?

ACA Povedzte im to sama.

- BUBA Vy ste tu predsa ako doma.
 ACA Tým skôr sa nebudem sťažovať.
 BUBA Takíto vraj domácich nikdy nevraždia.
 ACA Radšej to neskusám.
 ZVUK *Dreváky.*
 ŃUMO Tak tu to máte Babula, uterák, župan, potom to všetko hodte do toho koša. A dnes končíme, Babušky, trochu skôr. Aby ste sa tu veľmi nerozkladali... Budete chcieť aj masáž?
 BUBA Akože u vás?
 ACA Dajte si, prvých desať minút je v cene.
 BUBA Ja...
 ŃUMO Tak mi potom povedzte, kedy...
 ZVUK *Dreváky, odchod.*
 BUBA Myslíte, že je to dobrý nápad?
 ACA Na prvýkrát vás nezabije.
 BUBA „To“ či „on“?
 ACA Všade treba zažiť miestny folklór. Idem sa osprchovať.
 ZVUK *Predeľ. Zvuk sprchy.*

ŠATŇA

- ZVUK *Nervózne búchanie skriniek. Vyzváňanie akéhosi mobilu. Vyťukávanie na mobile. V pozadí vzdialené mužské hlasy.*
 MILO (odkazovač) Ak mi už musíte nechať odkaz, tak mi ho nechajte.
 ZVUK *Vyťukávanie sa opakuje s tým istým výsledkom.*
 BUBA (stíšene) Ahoj. Kde si?... No nič. Ja som teraz... v centre Relax alebo Pohoda?... Dačo také debilné. Asi je to už jedno... Tak ahoj.
 ZVUK *Po pauze krátke pípnutie. Opätovné vytáčanie mobilu. Zvonenie. Ten istý hlas na odkazovači.*
 MILO (odkazovač) Ak mi už musíte nechať odkaz, tak mi ho nechajte.
 ZVUK *Vytáčanie sa niekoľkokrát nervózne zopakuje, ale BUBA už viac nenechá žiadny odkaz. Kroky.*

SAUNA

- ZVUK *Buchnutie drevených dverí, syčanie pary pri vyparovaní vody, hlasné dýchanie. Akustika uzavretého priestoru.*
 BUBA Uff...
 ACA Ako v saune, čo?
 BUBA No... Fajn, že sme tu dnes samé.
 ACA Kto normálny by tu dnes bol.
 BUBA Vy nie ste normálna?
 ACA Nie, ja sa tu liečim. Antišoková terapia.
 BUBA Ticho, teplo?
 ACA ... tekutiny, transport... S tíšou bolesti býva problém.

- BUBA Aký šok?
 ACA Mám za sebou?
 BUBA Ehm?
 ACA Šok zo života... Taký bežný... Čas na zmenu, povedali by optimisti. No, lenže ja som taká Bubula, že asi neodídem.
 BUBA Kam?
 ACA Nateraz mám jasné len odkiaľ...
 BUBA Myslíte, že by tu bolo počuť zvonenie?
 ACA Určite nie.
 BUBA Nezvoní takto váš mobil? (Napodobuje zvonenie.)
 ACA Ako? Takto? (Napodobuje melódiu.)
 BUBA Takto. (Napodobuje druhé zvonenie.)
 ACA Takto podobne môže zvonieť môj telefón.
 BUBA Neviete to presne?
 ACA Všetky zvonenia sú mi povedomé.
 BUBA Personalizujte si ho.
 ACA Akože si mám vložiť vlastnú melódiu?
 BUBA Napríklad.
 ACA To by som nejakú musela mať.
 BUBA Niečo pred chvíľou vyzváňalo v šatni.
 ACA Nič sa nedeje. Ja mobil nikdy nedvíham.
 BUBA Načo ho potom máte?
 ACA Manžel mi vždy nejaký kúpi. Nosím ho len kvôli prehľadu... Kde chýbam, ak nie som...
 BUBA Ak nikde?
 ACA Riziko pokusu.
 BUBA Nezvoní zas niečo? Ja sa už asi pomaly vyparím.
 ACA To ste dlho nevydržali.
 BUBA Je tu strašne horúco.
 ACA Bežte... Zachráňte sa.

CHODBA

- ZVUK *Kroky, hlučné hlasy chlapov v pozadí, zastavovanie auta, otváranie dverí, buchnutie dverí v saune. Hudobný predeľ.*
 PAKO Hopla! Sypete sa ako ryža. Kúpte si šlapky, aby ste sa nešmýkali.
 BUBA Ďakujem za radu.
 AKO Poradíme, poslúžime, Bubula.
 BUBA Bubula?
 PAKO Ste niečia Bubula, či nie?
 BUBA To vás sem Ńumo pustil len tak?
 PAKO Ten Maco, čo si čistil revolver?
 BUBA Dnes je to len pre ženy.
 PAKO Rád pomáham ženám.
 BUBA Mne nemusíte...

PAKO Ani mamičke ste sa nedali nakrímiť? Ja sama, ja sama? Možno len nenachádzate tú správnu mužnú oporu.

BUBA Vaša žena... alebo kto... nepadá dostatočne často?

PAKO Moja žena je celá padnutá. Preskočila pubertu, a teraz sa jej to vracia. Poznáte to?

BUBA Ja som z nej ešte nevyšla, takže neviem...

PAKO Ustavične je jej zima. O chvíľu jej bude zas teplo.

BUBA Máte doma dobre nastavené kúrenie?

PAKO Stále do toho babre. Myslí si, že v dome môže mať teplo... A vy kde bývate? Máte vlastný byt?

BUBA Robíte prieskum pre agentúru?

PAKO Mohol by som vám niečo dohodiť.

BUBA Nezvoni niečo?

PAKO Že čo?

BUBA Podnikáte s realitami?

PAKO Čo už...

BUBA Ľutujete sa?

PAKO Len otvoríte niekam dvere a už sú tam niečie predstavy. Jeden sa z toho môže zblázniť... Koľko citov je všade... Realita vlastne neexistuje... Moja Maca tu nebola? Taká fádna blondína.

BUBA Jedna zaujímavá blondína tu je...

PAKO A vy tu čo robíte?

BUBA Čo by som mala podľa vás?

PAKO Chápem, prečo ona. Je celkom zhýčkaná... Ona tomu síce hovorí citová deprivácia... Ale vy čo? Taká mladá a pekná. Nemáte v takýto deň kde inde byť?

BUBA Nie. Ja zatiaľ nemám ani dom, ani auto, ani chatu, ba ani vlastný byt.

PAKO Tak to mi je ľúto, Bubula.

BUBA Keby ste vedeli, ako je niekedy ľúto mne!

PAKO Prečo si to všetko nekúpíte?

BUBA Nemám takého Paka, ako ste vy.

PAKO Tak sa vydajte!

BUBA Ste voľný?

PAKO Idete na to dobre. Moja žena má všetko.

BUBA Ale nerozvádza sa...

PAKO Prinajmenšom o tom neviem. Prečo by sa mala so mnou rozvádzať?

BUBA Možno ste Ńumo.

PAKO Chýba jej niečo?

BUBA Žeby vlastný byt?

PAKO Nenávidí moju kanceláriu.

BUBA Pre jeden raz by sa možno prekonala.

PAKO Vravíte... kde je?

BUBA V saune.

PAKO Nech sa z nej trochu vyparí. Začína macatieť. Vie, že neznášam

macatých. Vôbec nechápem, ako môžu byť niektorí z nich takí populárni.

BUBA Hmhm.

PAKO Prečo by som mal byť ticho? Tlstí sa mi hnušia, čo je na tom zlé?

ZVUK *Prichádzajúce kroky v drevákoch.*

BUBA Ste fakt Pako.

ŃUMO Čo tu robíte?

PAKO Čakám na svoju ženu.

ŃUMO Tak si ju počkajte inde. Už ste, Bambulka? Môžeme masírovať?

BUBA Idem, nech to mám čím skôr za sebou...

PAKO Odkážte jej, že ju čakám v bare.

ZVUK *Zvukový predeľ. Odchod v topánkach.*

ZRKADLO

ZVUK *Tupý náraz, preľaknutie.*

ACA Prepáčte, myslela som, že ste ten Ńumo.

MILO Nie, ja som iný Ńumo. Skoro som vrazil do zrkadla.

ACA Čo sa na mňa tak dívate?

MILO Prečo chcete byť namaľovaná aj v saune?

ACA Žena bez mejkapu už v mojom veku môže aj vydesiť. Raz v noci ma chcel zozadu ktosi prepadnúť, ale keď mi pozrel do tváre, rýchlo odbehol.

MILO Možno si vás len s niekým pomýlil. Kvôli akému Pakovi sa takto kráslite?

ACA Ako viete, že sa kvôli nejakému Pakovi.

MILO Lebo všetci sme v tomto Pakovia... Hľadám jedno dievča.

ACA Ste jej priateľ?

MILO Bubin?

ACA Volá sa Buba?

MILO Ja som ju takto volal.

ACA Myslím, že na vás už vrúcne čaká.

MILO V tom je ten problém.

ACA Musí tu, Milko, niekde byť, práve odišla zo sauny. Si jej Milko, či nie?

MILO A vy sa ako voláte?

ACA Aca?

MILO To sa pýtate alebo odpovedáte?

ACA Každý ma volá inak. Aba, Aca, Ada, Ana, Caca, Maca, Paca...

MILO Pýtam sa, ako sa voláš, nie ako ťa volajú.

ACA Tykáme si už? Fajn, potom Améba.

MILO Meňavka?

ACA Áno, ako na mňa budeš hovoriť, tak ti odpoviem.

MILO Tlmočníčka?

ACA Priateľka po telefóne.

MILO To znie sexi.
 ACA Vôbec nie. Empatia je opak sexu.
 MILO Stále sa nechytám.
 ACA Nie si sám. Mne už ľudia vyrozprávali toľko príbehov, že sama neviem, ktorý z nich je môj.
 MILO Zadarmo poradím. Ty si tá, ktorá práve žije.
 ACA Ja to už nerozoznám, nenamáhaj sa. Vieš, ako sa cítim? Ako sitko. Všetci cezo mňa radostne pretiekli a na mne sa zachytilo to svinstvo.
 MILO Tak sa oklep a bude.
 ACA Dobre vyzeráš... v tom kabáte a naboso.
 MILO Nechcel som si namočiť ponožky.
 ACA Počkaj... vykasaj si aj nohavice. Máš sympaticky chlpaté nohy.
 MILO Prosím? Odkáž Bube, že...
 ACA ... ju opúšťaš?
 MILO ... počkám v bare.
 ZVUK *Odchod bosých nôh. Zvukový predel.*

MASÁŽNE LÔŽKO

ZVUK *Tľapkanie po tele, buchňaty a tlmené výkriky bolesti sprevádzajú celý rozhovor.*
 ŃUMO Odložte si hlavu nabok... Tu ju nebudete potrebovať... Čo vám je? Ja nemám problémy s holými buchtami.
 BUBA To som taká kysnutá?
 ŃUMO Poznám dobré cesto.
 BUBA Au.
 ŃUMO Čo je, Bubula? Len vás trochu prehnetiem. Budete vykladať tomu svojmu...
 BUBA Tento krk je môj.
 ŃUMO Nič sa nebojte, mám certifikát.
 BUBA Načo mi bude, keď zostanem na vozíčku?
 ŃUMO Taký papier, Buba, nemá hocikto.
 BUBA Komu ste tak dôkladne zakrútili krkom, že vám ho dal?
 ŃUMO Ešte sa sem vrátite, uvidíte. Dnes môžete byť ešte dolámaná, ale zajtra už budete ako rybička.
 BUBA ... nemo zízať na svet.
 ŃUMO Máte zmysel pre humor?
 BUBA Akoby som ho práve strácala.
 ŃUMO Ja rád rozprávam vtipy.
 BUBA To bolí.
 ŃUMO Ste blondínka?
 BUBA Neeee.
 ŃUMO Len či nie ste prefarbená.
 BUBA Chcete mi rozprávať vtipy o blondínkach?
 ŃUMO Ale židovka nie ste.

BUBA Mala by som tú masáž drahšiu alebo lacnejšiu?
 ŃUMO A feministka?
 BUBA Auuu.
 ŃUMO Ste feministka?
 BUBA ... vo voľnom čase. Čo chcete odo mňa vedieť, kým ma takto držíte pod krkom...
 ŃUMO Čača je srandovná, nie?
 BUBA Kto?
 ŃUMO Čača. Taká... na okrasu. Osemnásť už nemá, ale je garážovaná. Ste dobre tuhá.
 BUBA V detstve som prehltila pravítko.
 ŃUMO To bol len vtip, však? Poviem vám jeden... Otočte sa. Kedy ste sa naposledy páčila?
 BUBA Prosím?
 ŃUMO Na chrbát. Premasírujem vám nohy. Kam idete? Neskončili sme ešte.
 BUBA Ja áno.
 ŃUMO Cica, to bol vtip... No čo si to o sebe myslíš, že čo? Nevidel som ešte takú, ako si ty? Caca jedna macatá.
 ZVUK *Rýchle schádzanie z masážneho lôžka. Kroky. Predel.*

BAR

ZVUK *Popová hudba v pozadí.*
 PAKO Obsluhuje tu niekto?
 ZVUK *Otváranie dverí. Hlasy viacerých mužov.*
 PAKO Aha... Prepáčte... No...
 ZVUK *Zatváranie dverí. Tiché kroky.*
 MILO Jeden džús, prosím.
 PAKO Nepočul som vás, keď ste prišli.
 MILO Som naboso. Ten džús, prosím.
 PAKO Ja tu nie som personál.
 MILO A čo ste?
 PAKO Taký istý hosť ako vy, Mojko.
 MILO Mojko?
 PAKO Ste niečí Mojko či nie? Alebo Milko?
 MILO A vy ste zas určite niečí Pako. Nemôžete niečo doniesť?
 PAKO Nikto tu neobsluhuje, hovorím vám. To skutočne vyzerám ako nejaký Ńumo, čo roznáša pivo?
 MILO A kde sú potom tí skutoční Ńumovia?
 PAKO Neradil by som ich teraz privolať.
 MILO Hrajú karty alebo ruskú ruletu?
 PAKO Pravidlám celkom nerozumiem, ale peniažky majú pekne na kôpke.
 MILO Kým nie sú moje...
 PAKO Vyzerajú, že sa bavia dobre... Všetko majú isto nabité, mobily aj tie ich... kolty. Tereňák vonku je váš?

MILO Je mi to ľúto, ale nie...
 PAKO Lebo také najčastejšie lietajú.
 MILO Najradšej lietam bez auta.
 PAKO Chodíte sem často?
 MILO Bavíte sa dobre?
 PAKO Ja len, že som vás tu ešte nevidel.
 MILO Lebo som tu po prvý raz.
 PAKO Prečo ste tu po prvý raz?
 MILO Lebo som tu predtým ešte nebol.
 PAKO Prečo ste tu dnes?
 MILO Čo so mnou máte?
 ZVUK *Pípnutie SMS.*
 PAKO Nieкто vás miluje.
 MILO Už je to raz tak.
 PAKO Ani sa nepozriete, kto?
 MILO Viem to.
 PAKO Ste si taký istý?
 MILO V zásade sú len dve možnosti.
 PAKO Ľúbi – neľúbi?
 MILO Ľúbia ma obidve.
 PAKO No... to vám potom môžeme všetci závidieť... Čakáte na tú peknú mladú? Dávate padáka vy jej alebo ona vám?
 MILO Vás je do toho čo konkrétne?
 PAKO Zaujíma ma to. Teda opúšťate svoju Babulku?
 MILO Babulku?
 PAKO Kto iný sa dá opustiť, ak nie nejaká Babulka.
 MILO Volal som ju Buba.
 PAKO A myslíte, že sa to dá? Niekoho opustiť? Lebo ja od svojej ženy odchádzam, odkedy sme sa zobrali, a to je už pätnásť rokov. Máte deti?
 MILO Nie.
 PAKO Ani my ich nemôžeme mať.
 MILO Prečo by sme ich nemohli mať? Ak má nieкто výčitky svedomia, nech si radšej kúpi psa.
 PAKO Moja žena je konzerva.
 MILO Asi ju neviete otvoriť.
 PAKO Veď vravím... Neplodná... na mňa. Má alergiu! Len, čo sa jej dotknem, celá sa vysype.
 MILO Vaša žena je taká blondínka?
 PAKO Dost' nevýrazná...
 ZVUK *Dreváky.*
 PAKO Maca. Konečne... Haló, máte tu zákazníkov!
 ŇUMO Je zatvorené.
 PAKO Ak mi dáte niečo na pitie, hneď bude všetko fungovať.
 ŇUMO Nebuď veľmi múdry, dobre?

PAKO Oproti tebe sme všetci géniovia.
 ŇUMO Vieš čo, vypadni, tu nemáš dnes čo robiť.
 ZVUK *Hrkotanie nábytku.*
 MILO OK, OK, pochopili sme. Dajte si pohov, dobre? Dočkáme na naše ženy a o chvíľu odtiaľ vycúvame. OK? Nič sa nedeje...
 ŇUMO Ale... čím skôr, lebo o chvíľu zatvárame.
 ZVUK *Odchádzajúce dreváky.*
 PAKO Viete to takto aj so ženami a deťmi?
 MILO Už je to raz tak.
 PAKO A čo robíte okrem toho, že sa necháte milovať?
 MILO Distribuujem medvedíkov.
 PAKO Skutočne? No to je dobré... Akých?
 MILO Rôznych plyšových macíkov.
 PAKO No a potom sa čudujete, že vás všetci ľúbia.
 MILO Nečudujem sa.
 PAKO Ste ešte väčší Pako než ja... Aj to niečo vynáša?
 MILO Byť milovaný?
 PAKO Macíkovia.
 MILO Nepotrebujem byť bohatý.
 PAKO Samozrejme. Keď vás to prestane baviť, nastahujete sa k žene, ktorá bude mať všetko.
 MILO Začínam byť alergický.
 PAKO Na mňa? Prečo? Veď sa len pýtam... Hovorili ste, že lietate? A na čom vlastne?
 MILO Na padáku.
 PAKO Kam vás vietor zaveje?
 MILO Presne.
 PAKO Paraglajdista? Alebo vetroplach?
 MILO Čo sa pýtate, keď je vám všetko jasné?
 PAKO Viete, čo znamená para?
 MILO Poznám niekoľko paranormálnych Pakov, prečo?
 PAKO Všetko, čo začína na para, je odlišné, úchylné, nenormálne.
 MILO Som podľa vás úchylák?
 PAKO Len ma tak zaujalo, že para ako predpona môže znamenať vedľa, pri, spolu a zároveň proti i mimo... Rozumiete tomu?
 MILO Nechytám sa.
 PAKO Ako najdlhšie ste vydržali visieť vo vzduchu?
 MILO Hodinu?
 PAKO No to je úspech! Ste šikovný. To sa oplatí. A čo budete robiť, keď dopadnete?
 MILO Idem nájsť Bubu.
 ZVUK *Tiché kroky. Predel.*

ODPOČÍVAREŇ

- ZVUK *Ticho, klepot veľkých nástenných hodín.*
- BUBA Niečo sa tam dialo. Neprišiel niekto?
- ACA Môj manžel. Všade ho počujem, ako sa s niekým háda. Večne robí scény ako nejaký Pako. V každom obchode, v každej reštaurácii... Všetko na svete mi ten človek dokáže zoškliviť. Kým som sa zaňho nevydala, bola som celkom pozitívne naladené dievča...
- BUBA Nedokážem tu len takto ležať.
- ACA Lepšie sa zabaľte.
- BUBA Nie je mi zima.
- ACA Lenivosť sa musí trénovať. Ako v tej rozprávke o dlhom nose... Kto sa dá vyprovokovať a začne prvý, automaticky prehráva. Pozrite sa na mňa... len si tak ležím a netrápim sa. Viem, že by bolo zbytočné teraz začať niečo robiť, pretože aj tak bude o chvíľu všetko celkom inak. Kedykoľvek som si sadla a pomyslela si, že konečne mám čas sama niečo urobiť, ktosi zavolať a všetko bolo o inom.
- BUBA Nemám čas čakať.
- ACA Kam sa ponáhľate? Zlé správy si vás nájdu aj samé.
- BUBA Prečo mi to hovoríte?
- ACA Všimla som si vás v šatni. Zobliekali ste sa s takým tragickým výrazom, akoby ste šli do plynu.
- BUBA Máte asociácie...
- ACA A vy červené oči.
- BUBA Chlór.
- ACA Zdá sa vám, že vám život zaberá všetok čas?
- BUBA Nechytám sa... Nezvoniť niečo?
- ACA Ale vykašli sa na to, Bubula! Takto sa nedá. Ak ťa chce niekto zbalíť alebo ťa opustiť, nech si dá tú námahu a urobí to osobne. Ak máš takto blbnúť, tak to sa radšej celkom vypni. Žiadna správa, dobrá správa. Nijakí virtuálni chlapi, nijaké očakávania... Nemať, nedotýkať sa, nevlastniť, neviazať sa...
- BUBA Nové náboženstvo?
- ACA Základná životná filozofia. Treba chodiť na prechádzky, tešiť sa z kvietkov a dodržiavať životosprávu.
- BUBA Na akú diagnózu toto funguje?
- ACA Chronické neliečené nešťastie? Čo ja viem...
- BUBA Ja som akútny prípad.
- ACA Tak potom si kúp robertka. Nech ti ho podarujú kolegyne. Alebo poriadneho maca.
- BUBA Plyšákov mám celú izbu.
- ACA Aj jedného takého kučeravého? Dnes je ťažké zohnať poriadneho maca. Macovia musia mať charakter.
- BUBA Najdôležitejšie je, aby mali dobrý pohľad. Taký sympatický kukuč. Nesmú byť príliš ustrašení, taký fňum-fňum. Ale ani naopak. Nemám rada takých tých brumákov.

- ACA Nie, nemôžeš predsa spať s nejakým brumtelesom. Musí byť trochu chrum-chrum.
- ZVUK *Napodobovanie plyšových medvedov. Do toho Ťumove dreváky.*
- ACA Teraz by mal prísť ten náš Maco.
- BUBA Závidím vám, že môžete len tak ležať.
- ACA Hovoríš to, akoby si ma nenávidela. Vieš, čo by som ja dala za to, aby som nikoho nemala? Ten tvoj mobilista je už tu. Čaká na teba v bare. Milko milený milovaný.
- BUBA Prečo ste mi to nepovedali skôr?
- ACA Máš čas. Celý život. Učeš sa, namaľuj sa. Nech to má aspoň štýl.
- BUBA Čo?
- ZVUK *Rýchle kroky. Predel.*

FOYER

- ZVUK *Hudba v pozadí.*
- MILO Volala si mi.
- BUBA Asi tisíckrát.
- MILO Áno... Ten župan ti sluší.
- BUBA Akože som erár?
- MILO Zasa nejaká irónia, ktorej nerozumiem. Potrebujem s tebou hovoriť.
- BUBA Máš šťastie, že si ma konečne našiel. Opúšťaš ma?
- MILO Bolo to fajn. Skutočne.
- BUBA Nemohol si sa so mnou ešte raz vyspať? Kam potrebuješ tak súrne ísť?
- MILO Chcel som to urobiť čím skôr.
- BUBA Skôr ako čo?
- MILO Nechcem, aby si teraz nad tým rozmýšľala.
- BUBA Nemám nad tým rozmýšľať...
- MILO Pretože je to jedno.
- BUBA Komu?
- MILO Je to komplex.
- BUBA Môj?
- MILO Rôznych vecí. Človeka si nevyskladáš z lega.
- BUBA Mám nejaký problém?
- MILO Čo mám povedať bez toho, aby som ťa neurazil?
- BUBA Nič sa od teba nečakalo... len aby si bol.
- MILO V tom je to. Nedáš chlapovi šancu.
- BUBA Akú si chcel? Mala som ťa spraviť kinder oteckom?
- MILO Vieš, že ja som ešte maličký Ťumuško. Potrebujem, aby ma ľudia mali radi.
- BUBA Ja som ťa mala rada!
- MILO Nebol som aj ja na teba milý?
- BUBA Potom čo? Nemali sme, čo sme potrebovali?
- MILO Lenže niekedy túžime aj po tom, čo nepotrebujeme.

BUBA Mám padáka?
 MILO Bubi...
 BUBA Ako môžeš odrazu len tak odletieť.
 MILO Ako inak to mám urobiť?
 BUBA Nie je ti to ani trochu ľúto?
 PATO Nemôžem mať všetko. Nakoniec, čo je všetko?
 BUBA Nevieš, čo je všetko?
 MILO Všetko je relatívne. Ako sa na to dívame.
 BUBA Pako.
 MILO Krása je v očiach toho druhého.
 BUBA Milujem ťa.
 MILO Láska je tiež v očiach toho druhého.
 BUBA Ty si objektívne Ńumo. Nemáme doma dosť macíkov?
 MILO Prečo ja nemám šťastie na príjemné vzťahy? Ja som si prial, aby sme sa rozišli v pohode.
 BUBA Rozchádzame sa v Pohode.
 MILO Volá sa to Relax.
 BUBA Ale prečo takto? Sedíme tu na lavičkách ako nejakí Pakovia.
 MILO Ty si sem prišla.
 BUBA Som strašne hladná. Nemôžeme sa spolu ešte najesť?
 MILO Tu nič nevaria.
 BUBA Poďme teda niekam inam.
 MILO Nemám už čas, Bubi. Čakal som na teba, kým si došla.
 BUBA Zdržala som ťa?
 MILO Prečo mi ubližuješ?
 BUBA Ja ti ubližujem? Vôbec by som sa s tebou nebavila... Lenže komu to mám teraz povedať? Koho to zaujíma, okrem nás dvoch!
 MILO Bubi, Bubi! Upokoj sa. Bublifuk, Bubli, Bubuško... Mám ťa odviezť domov?
 BUBA Nechaj ma... Musím tu trochu vychladnúť. Keď teraz vyjdem von, niečo sa mi stane.
 MILO Je ti teplo či zima? Pod, odprevadím ťa spať, tu si ťa zababuším pekne do deky. Pritlač sa ku mne. Silnejšie. Je ti už teplejšie? Obložím ťa tak, že z teba nebude nič vidieť. Bubo, Bubáčko, ako ti je? Lepšie? Cítiš ma? Je ti takto dobre? Ležíš? Ja idem.
 ZVUK *Hudobný predel.*

SCHODY

ZVUK *Pošmyknutie sa a výkrik.*
 ŃUMO Nezabi sa!
 PAKO Komu tykáš, ty Ńumo! Akí Pakovia toto naprojektovali.
 ŃUMO A ty tomu rozumieš? Si architekt?
 PAKO Ani ty nie. Ten schodík tu nemá čo robiť.
 ŃUMO Si múdry, takže vieš?

PAKO Toto je jasné každému.
 ŃUMO Vieš čo, môj? Už som ti raz povedal. Zobuj si tie svoje vřzgajúce topánočky a počkaj vonku. Rozumel si mi?
 PAKO V pohode... Nič sa nestalo, ja len, že bez toho by to bolo lepšie.
 ŃUMO Padaj odtiaľ, dobre?
 PAKO Mám tam svoju ženu.
 ŃUMO Pekne si ju počkaj vonku. Čača hneď príde.
 PAKO Vonku je zima.
 ZVUK *Prichádzajúce kroky.*
 ACA Čo sa to tu robí? Nechajte mi ešte môjho manžela nažive.
 ŃUMO Pomaly končíme, áno?
 ZVUK *Odchod drevákov.*
 ACA Musíš sa s každým pohádať. Si normálny? Aj s takým Pakom?
 PAKO Veď je to Ńumo.
 ACA Ale má kdesi za pásom nabitý revolver. Nie všetci ľudia na svete sú tvoji podriadení. Spočítaj si, koľko máš svojich dušičiek, a podľa toho sa cíť.
 PAKO Toto je spôsob, akým chceš komunikovať?
 ACA Nevieš vydržať sám doma?
 PAKO Čača, to máš byť ty?
 ACA Aspoň niekde ma majú radi.
 PAKO Zasa som niečomu na vine? Odveziem ťa domov.
 ACA Nemusíš sa o mňa starať. Nie som opitá.
 PAKO Zobrali ti vodičák.
 ACA No a? Čo myslíš, čo by sa teraz stalo? Hrozná vec. Zobrala by som si taxík.
 PAKO Na koniec mesta! Lady Anne.
 ACA Ja som nechcela bývať v poli!
 PAKO Nehovorila si predtým nič o lokalite.
 ACA Nemohla som vedieť, ako sa tam budem cítiť.
 PAKO Normálni ľudia vedia predpokladať svoje reakcie.
 ACA Ja celý deň komunikujem s registrovanými bláznami.
 PAKO Ty si blázon! Začneš mi len domov odrazu vláčiť všelijakých konkurenčných realitníkov! Keby som omylom nezdvihol ten telefón, ani neviem, že nám už našli náhradný byt. Už aspoň vieš prečo?
 ACA Šteká tam pes.
 PAKO To sa budeme sťahovať podľa toho, kedy kde zabrechá besný pes?
 ACA Dobre. Mám fóbiu. Z poľa, z dediny, zo psov, z teba. Fóbia nemá nič spoločné s logikou.
 PAKO Šťastný ten, kto môže riešiť problémy. My máme doma pocity.
 ACA Vráťane svojich.
 PAKO Musíme toto riešiť práve tu?
 ACA Ty si sem za mnou došiel.
 PAKO Nikdy nie si doma...

- ACA Keď mi tam každý meter pripomína nejakú tvoju hádku s robotníkmi... Niekedy by som si bez tvojej dokonalosti len tak niekde posedela. Vieš, čo sa mi nedávno snívalo?
- PAKO Mne sa nikdy nesníva.
- ACA Snívalo by sa ti, keby si sa nebál svojho podvedomia.
- PAKO Absolútne stačí to tvoje.
- ACA Vošla som do nášho domu, dala si kabát do skrine, vyšla po tých твоjich hrozných schodoch hore a zrazu som sa ocitla v lese. Sadla som si na trávku a len sa tak okolo seba dívala.
- PAKO Prečo neodídeš žiť do lesa, keď sa ti tam tak páči?
- ACA Pretože okolo nás je samé pole.
- PAKO Volal som ti celý deň. Kde držíš ten mobil, že ho nikdy nepočuješ?
- ACA Nemôžem byť predsa vždy dostupná.
- PAKO Áno, si často v lietadle, helikoptére... na padáku. Nechceš sa už so mnou vôbec baviť?
- ACA Ja sa s tebou rozprávam celý čas.
- PAKO O tom nič neviem.
- ACA Viedim s tebou jeden nekonečný vnútorný dialóg.
- PAKO Ty si ostrov sama pre seba.
- ACA Nie. Ja som súostrovie.
- PAKO Nemôžeš byť trochu racionálnejšia?!
- ACA Ako mám byť racionálna, keď sa hádam?
- PATO Pripadáš mi skutočne insitne. Máš nerozmazaný krém na tvári.
- ACA Musíš mi stále hovoriť, aká som? Prečo už raz neodídeš?
- PAKO Čakám ťa v aute.
- ACA Dokázal si to. Takto ma vždy vytočíš. Zbytočne som sa tu váľala celé popoludnie. Si rád? Obliekam sa a idem. Na svoju policu.
- ZVUK *Odchádzajúce kroky. Nervózne búchanie dvierok v šatni. Predel.*

ŠATŇA

- ZVUK *Kroky.*
- ACA Tak čo? Našiel si svoju Bubulu?
- MILO Odniesol som ju späť do odpočívárne.
- ACA Odložil si si ju tam... ako do čistiarne? A vrátiš sa ešte po ňu?
- MILO Musí si trochu oddýchnuť.
- ACA Teraz odchádzaš?
- MILO Aj ty, či nie?
- ACA Ja budem odvezená.
- MILO To sa niekomu žije!
- ACA Mne sa teda skutočne... akosi samo. Dejem sa ako nejaká udalosť... dostatočne vzdialená.
- MILO A čo by si chcela, aby sa ti dialo?
- ACA Aby som niekde chýbala.
- MILO Niekde určite chýbaš.

- ACA Môj muž nevie byť bezo mňa ani minútu.
- MILO Tak potom? Čo chceš vlastne?
- ACA Aby niekto chýbal mne?
- MILO To znie úprimnejšie.
- ACA Alebo byť chvíľu sama? Posledných štyridsať rokov som nebola ani sekundu.
- MILO Tvoj muž sa tváril, že túži odísť...
- ACA To nehrozí... Stratil by prehľad, kde som.
- MILO Máš teplé ruky.
- ACA Aj vlasy mám teplé. Celá som ešte teplá.
- MILO Spiš so svojím mužom?
- ACA Koordinujeme sa... sme sa. Teraz som prestala dvíhať telefóny.
- MILO Vyhovuje mu to?
- ACA Nevidím doňho.
- MILO Chcela by si?
- ACA Veriť v empatiu je prejavom nedospelosti.
- MILO Aké máš číslo?
- ACA Telefónu či šiat? Zmestím sa do hocičoho. Ja sa hodím všade, len nikam nepatrím. Dievča pre všetko.
- MILO Žolík. Joly Joker!
- ACA Presne... Robím si zo seba srandu, lebo na iné nemám odvalu.
- MILO Nepovedala si mi to...
- ACA Neviem, nevolám si.
- MILO Nemôžeš sa chvíľu správať ako dieťa?
- ACA Ja som nikdy nebola malá. Odkedy sa pamätám, som dospelá. Chodili sa na mňa dívať ako na zjavenie: vždy som robila, čo mi povedali. Lenže mne nič iného nenapadlo. Keď som sa aj do niečoho pustila, otec povedal: nemaj veľké oči.
- MILO V tvojom prípade je to dosť ťažké. Nemať veľké... krásne...
- ACA Keď si dám tmavé okuliare, je po probléme.
- MILO Vieš, prečo nemáš deti?
- ACA To je tak na mne vidno?
- MILO Bojíš sa... Že budú choré, debilné, škaredé...
- ACA A nebudú?
- MILO Možno. Ale aj tak s tým nič nenarobíš.
- ACA Au. Prečo... Pust'...
- MILO Bolelo? Vidíš, nič nie je také hrozné, ako si namýšľame...
- ACA Prečo mi ľudia berú moje fóbie a vnucujú mi namiesto nich svoje? Ja sa chcem báť toho, čoho som sa vždy bála.
- MILO Nechceš si niekedy so mnou zalietat'?
- ACA Načo?
- MILO Ja viem len na čom... Nechať sa unášať.
- ACA A padnúť? Ďakujem.
- MILO Plachtenie je skvelá vec.
- ACA Možno. Ja som sa doteraz len pachtila.

MILO Som na predpis úzkostlivým ženám.
ZVUK *Predel.*

ODPOČÍVAREŇ

ZVUK *Kroky. Tikajúce nástenné hodiny.*
PAKO Vy ste ešte tu? Ležíte tu ako múmia. Ani nos z vás netrčí. Hľadám svoju manželku. Už bola oblečená... Nevideli ste ju?
BUBA Nie.
PAKO Oddychujete?
BUBA Nedotýkajte sa ma!
PAKO Nedotýkam sa vás.
BUBA Nechajte ma!
PAKO Len som chcel... Nepotrebuje pomoc? Vyzeráte tak úboho.
BUBA To ste ma potešili.
PAKO Váš parašukista už odišiel? Už vás, Bubula, nechal plávať?
BUBA Ja rada plávam.
PAKO Nerád by som vás v takomto stave... Nepotrebuje zviezť? Alebo zviezť?
BUBA Choďte si pohľadať ženu.
PAKO To práve robím.
BUBA ... svoju.
PAKO Len sa na vás dívam.
BUBA Bolí ma to.
PAKO Ste mi sympatická. Čo vlastne robíte?
BUBA Investigatívnu žurnalistku.
PAKO Vy nemôžete byť žurnalistka, to by sa k vám nehodilo... Mali by ste robiť v nejakej PR firme. Nerobíte v reklame? Moja žena by mohla robiť akurát tak reklamu na kopírku.
BUBA Myslíte, že ja by som zvládla aj prací prášok?
PAKO Nesmeli by ste sa tváriť tak ako teraz.
BUBA Prosím vás...
PAKO Vy o nič nemusíte prosiť...
BUBA Prosím vás...
PAKO Áno? Veď povedzte, čo pre vás môžem urobiť.
BUBA Nechali by ste ma konečne? Potrebujem sa obliecť.
PAKO Ach, samozrejme... Ale... Tu je moja vizitka... keby ste predsa len niečo potrebovali. Nepočkám vás predsa len vonku?
BUBA Predsa len nie.
PAKO Tak teda idem.
BUBA Budem vám vďačná.
PAKO Takže... Dovidenia... Pokoj a lásku vám prajem v tento výnimočný deň.
BUBA Pokoj a lásku?
PAKO Aké zvláštne spojenie...
ZVUK *Vízgajúce odchádzajúce kroky. Predel.*

FITNESS

ZVUK *Narážanie na niektoré náradia. Zrýchlený dych.*
ACA Kam si ma to stiahol?
MILO Nechceš byť fit?
ACA Si blázon.
MILO A ty si normálna?
ACA Nie... ja som ukážková parabulička.
MILO To je bulímia skrížená s paranojou?
ACA Potláčanie vlastnej vôle...
MILO A je to diagnóza alebo cnosť?
ACA Celoživotný problém. Môj manžel...
MILO Vykašli sa naňho. Vykašli sa na dieťa. Je tisíc iných možností, ako byť šťastný. Deti nemusia byť žiadnou výhrou.
ACA Ani milenci.
MILO Takto sa nedá. Nemôžeš si od seba neustále udržiavať ten hrozny odstup. Raz v živote treba skočiť do hovna, keď ťa k sebe zavolá.
ACA Tak dobre... Miluj ma, budem sa ťa dotýkať, obmedzovať ťa, organizovať ti tvoj život...
MILO A sťažuješ sa, že nemáš odvalu.
ACA Zo všetkého vykláznem v poslednej chvíli.
MILO Určite?
ACA Máš veľa žien?
MILO Nerátam to.
ACA Sériovo či paralelne?
MILO Neanalyzuj ma.
ACA Nemám ani tvoje číslo.
MILO Nevymenili sme si vizitky.
ACA Stáva sa ti to často?
MILO Toto nevyriešime...
ACA Potom ma opustiš?
MILO Nemanážuj ma.
ACA Aká sa ti zdám?
MILO Ako šľahačková torta.
ACA Taká načančaná?
MILO Provokuješ každého, aby ti ublížil.
ZVUK *Vzdialené hrubé nadávky chlapov. Počúť aj hlas Ťuma, preľaknuté výkriky ostatných. Buchot, rozbité sklo, padnú výstrely...*
ACA (Hystericky sa smeje.)
MILO Pst. Ticho! Nehýb sa.
ACA Už chýba len ohadzovanie šľahačkou.
MILO Tí Pakovia sa tam chcú pozabíjať alebo čo? Dúfam, že Buba práve ne...
ZVUK *Doznievanie výkrikov. Spadnutie tašky a zbieranie vecí.*
ACA Prepáč. Zľakla som sa... To sú len moje...
MILO Počkaj, pomôžem ti... Nerozumiem obsahu dámskej tašky. Načo to všetko nosíš so sebou?

ACA Pre prípad, že by ma vzali za rukojemníka?
 MILO Máš balíček prvej pomoci aj pre prípad, že zostaneš na slobode?
 ACA Na slobode nič nepotrebuješ... Iba milovať.
 MILO Pribal si potom ku kreditke aj kondóm.
 ACA Povedz pravdu...
 MILO Prepáč... Musím ísť za Bubou.
 ACA Vydesila som ťa?
 MILO Nech sa akokoľvek namaľuješ, vždy budeš mať priveľké oči...
 ACA A čo mám s nimi robiť?
 MILO Dívaj sa... Môžem ti niekedy zavolať, ale nesľubuj si od toho veľa.
 ACA Nesľubujem... Nemáš moje číslo.
 ZVUK *Odchádzajúce kroky. Cyklický zvuk nejakého cvičného náradia.*

FOYER

ZVUK *Kroky.*
 MILO Si v poriadku, Bubu?
 BUBA Počkal si na mňa?
 MILO Bubli, nestalo sa ti nič?
 BUBA Nie... len...
 MILO Mali sme šťastie, že sme boli všetci niekam zašití...
 BUBA Ty si bol kde? Videl si to?
 MILO Nie...
 BUBA Myslíš, že už je po všetkom?
 MILO Pst. Nieкто ide...
 ZVUK *Vrzgajúce kroky.*
 PAKO Tu ste? Som rád, že vás vidím živých... Nevideli ste niekde moju ženu? Dúfam, že sa...
 MILO Nič sa jej nestalo.
 PAKO Postrážil si mi ju, Miluš?
 BUBA Boli ste vonku? Už sú všetci preč?
 PAKO Áno, vbehli, vymlátili, čo sa dalo... Vytiahli toho Ňuma na ulicu...
 BUBA Zabili ho?
 PAKO Ešte sa uvidí, je pri ňom nieкто.
 MILO Odkiaľ ste to videli?
 PAKO Akurát som bol pri aute.
 BUBA To som mala kam prísť...
 ZVUK *Odchádzajúce kroky.*
 MILO Počkaj, zoberiem ťa domov.
 BUBA Ideš si odo mňa zobrať svoje veci?
 MILO Bubi...
 ZVUK *Pípnutie SMS.*
 MILO Hm...
 BUBA Nieкто ťa miluje, však? Ako sa teraz cítiš? Trápne?
 MILO Nenechám ťa tu predsa.

BUBA To už budeme za seba naveky zodpovední? Zoškrabala som už tvoje meno z menovky.
 MILO Chcem potom niečo u teba nechať.
 BUBA Ponožky?
 MILO Alebo toto tričko?
 BUBA A čom mám s tým robiť? Vyskladať si z toho chlapa?
 MILO Niečo si predsa musím u teba nechať. Neopúšťaj ma.
 BUBA Ty si ma opustil! Prečo ideš so mnou? Chceš sa so mnou ešte raz vyspať?
 PAKO Viete, že som zachránil vašej priateľke život.
 BUBA Vy?
 PAKO Keby som vás nezdržal svojimi rečami, možno by ste v tej chvíli boli práve tam, kde sa strieľalo.
 BUBA Potom sme si kvit.
 PAKO Kde je tá moja depresívna žena?
 ZVUK *Kroky.*
 ACA Už som tu.
 PAKO Kde si bola? Mohli sme v tom tvojom Relaxe prísť celkom v pohode o život. Nebola si už náhodou oblečená? Čo máš so svetrom?
 ACA Natrhla som si rukáv o kľučku.
 MILO Rozumiete ale tomu, čo sa stalo?
 PAKO Samozrejme. Niektorý z tých Ňumov mal asi veľké oči. Lebo oni musia všetko vlastniť, všetko organizovať, na všetkom musia mať svoje ručiská...
 ACA A ty na všetko musíš mať názor? Ešte aj na toto? Prídeš takmer o život a stále si niečo myslíš?
 PAKO Kam ideš? Zoberiem ťa predsa autom...
 ACA Chcem ísť pešo.
 PAKO Dve hodiny?
 ACA Mám čas... celý život.
 PAKO Budeš sa báť.
 ACA Strach má len ten, čo sa bojí chvíľu zostať sám.
 PAKO Nejaký citát, ktorý by som mal poznať? Si v šoku, nemôžeš...
 ACA Áno, som v šoku, nezvládla by som byť teraz s tebou v uzavretom priestore...
 PAKO Nová fóbia?
 ZVUK *Zvonenie mobilu.*
 MILO Kto pípa?
 PAKO Nezvoní takto tvoj mobil, Čača?
 ACA Nepamätám si.
 PAKO Celá ty. A váš, Bubula?
 BUBA Ja som vypnutá.
 ACA Žeby jeho?
 BUBA Nášho Ňuma? Na každého kričal, aby si vypol mobil, a nakoniec zvoní ten jeho?

- MILO A preto sa nikdy nepýtaj, komu zvoní mobil.
 BUBA Aký hrozny macík to bol.
 ACA Myslíte, že už nie je? Mali by sme sa tam ísť pozrieť...
 BUBA No a neprídu nejakí policajti alebo kto?
 PAKO Určite prídu, veď je už po všetkom.
 BUBA Po čom všetkom?
 ACA Dozvieme sa vo večerných správach.
 PAKO Takže ideme?
 ACA Ty zostaň. Niekto musí vysvetliť polícii, čo sa tu stalo... Ty jediný všetkému rozumieš.
 PAKO Zasa som pre teba len Pako, no dobre...
 MILO Nezveziete sa s nami do centra?
 PAKO Nechaj si pomôcť od takého fešného mladého muža...
 ACA Chceš mať neustále nad všetkým kontrolu?
 MILO Idete?
 BUBA Áno.
 ACA Áno.
 PAKO Bežte a zachráňte sa.
 BUBA Život môže kedykoľvek tak blbo skončiť.
 ACA Alebo aj začať.

KONIEC

(Hra bola uvedená v nasledujúcich médiách: Slovenský rozhlas /2003/, DeutschlandRadio Berlin /2004/ a Polskie Radio /2008/.)

Viki Kollerová: Bolesti, 2010

Recenzie

MARTINA GRMANOVÁ Temná túžba milovať

LUKA, Eva. 2005. *Diabloň*.
Trnava : Edition Ryba.

Diabloň je druhou zbierkou japonologičky a prekladateľky Evy Lukáčovej. Obálka na spôsob jemne panoptikálne ladenej Da Vinciho *Dámy s hranostajom* je dielom nemeckého maliara Michaela Sowu s názvom *Herbert*. Obraz autorka dostala pri príležitosti krstu svojej prvej knihy a inšpiruje sa jeho motívom v básni *Portrét s Herbertom*.

Samotný názov *Diabloň* implikuje asociáciu spojenú s rajským jablkom, prvotným hriechom a pocitom viny, ktorý sa tiahne celou zbierkou. Žena je tu primárne zobrazená ako nositeľka tejto viny. Nemožnosť byť milovanou, lásku premenenú na bolesť vníma ako svoj trest („*Spíme zapletení do seba, ale / z mojej hrude na teba pozerá / čudesné červené oko, / uprene čaká, či ho blížiaci sa ráno / neporaní nejakým / zbytočným sklíčkom neba*“, s. 20). S motívom viny súvisí aj obraz matky obviňujúcej sa zo smrti svojej dcéry („*celý život / si budem spomínať / na malé ruky, zanechané tme*“, s. 69; „*hodila svoj dar, / temnú ampulku, dcére do tváre*“, s. 38). Tento fakt zároveň korešponduje s venovaním v úvode zbierky: „*Agátke 1. 5. 2003 – 28. 1. 2005*“. Do kontrastu vstupujú motívy jablka (ako ženského princípu) so zretazenými významami hriech – smrť („*on sa nachýli k tebe, s nehybným / úsmevom pohľadí, obsype / čiernymi jablčkami*“, s. 24) a granátového jablka vnímaného Grékmi ako symbol plodnosti, v židovskej tradícii spravodlivosti; pričom oba významy granátového jablka je možné aplikovať i na poetiku Evy Luky („*Svieti, granátové / jablko plné jadier, výsmešný / rubín*“, s. 20).

Zbierka je koncipovaná na základe symbolov ženského princípu (jablko, voda) a (ne)plodnosti (granátové jablko, vaječná škrupina...). Ženský lyrický subjekt autorka štylizuje do rôznych podôb – „fragmentov“ žien túžiacich po láske. Každá z nich sa prejavuje vlastným spôsobom – v knihe tak nájdeme bojovnú Amazonku, sladkú efemérnu Dulcineu, Kráľovnú, zvodnú Kolombínu, pomstychtivú čarodejnicu Kirké. Prostredníctvom postáv Viktorky a Jazvera stvárňuje Luka divú až zvieraciú žiadostivosť po láske („*Tesne pred zaspáním skučím svoju / biologickú pieseň*“, s. 74; „*a zdá sa mi, že je o láske; ale / mohlo by byť / rovnako aj o zabíjaní*“, s. 76).

Básnickou výpoveďou poetka približuje generačne rozdielne, existenciálne pocity žien – od mladých panien („*Tušenie ružového / jazyka za uzavretými ústami: mladost*“, s. 49) cez matky až po starnúce ženy („*Sívovlasé; nie naše matky, / nie my*“, s. 71). Prostredníctvom tajomných tvorov – jašteričích žien, mločíc, „strigodejnic“, bludičiek, zmokov, netopierov a žiab – načrtáva Luka temnú stránku svojej poézie, ktorú ďalej rozvíja magickými zaklínaciami formulkami („*a kto to ďalej vyzradí, / nech onemie*“, s. 14) a rituálnosťou („*nad ránom / som ho natierala zmesou slín a hnevu, hadích / výlučkov*“, s. 72; „*sčernými rúžmi / si maľujú dlane, masné kruhy / z bažantej polievky vyzývajú ako vúdú*“, s. 65; „*na čiernom kameni: sľuby*“, s. 31).

V poézii Lukáčovej je možné nájsť aj isté vstupy do sfér mýtickosti, a to prostredníctvom narážok na „bohov ohňa“, „duchov mora“ či intertextových alúzií priamo na grécku mytológiu (Amazonka, Kentaur, Kirké). Mystické prvky sa objavujú v motívoch páva (páv ako kresťanský symbol znovuzrodenia: „*keď niekedy v spánku / začuješ ukrutný krik páva: to ťa len tvoja mŕtva láska / pozdravuje z noci*“, s. 25), padlých anjelov (Havranjel) a anjelov smrti

(„k nohám / neznámeho anjela (...) on sa nachýli k tebe, s nehybným / úsmevom pohľadí, obsype / čiernymi jabĺčkami“, s. 24).

Vzťah ženského lyrického subjektu k mužovi je podaný cez prizmu bolesti, alebo istej deformácie („vo sne padám do lásky s mužom na vozíčku“, s. 39; „Z druhej strany / posteľe, za papierovými škatuľami, sedí / mužské telo bez hlavy v bavlnenej košeli“, s. 66). Zvýraznené sú rovnako jeho temné rysy (čierny milenec, Černokňažník, Havranjel v podobe padlého anjela). Mužský subjekt je vnímaný ako cudzinec – cudzí element nepatriaci do ženského sveta, ktorý síce vyvoláva vášeň („Pod ku mne, cudzinec, nechaj ma / ovoňať tvoje vlasy“, s. 35), často však vykazuje pomerne negatívny vplyv („Len čo sa vydám napospas jeho rukám (...) vrátim sa pomätená, bez vôle“, s. 27).

Autorka včlenila do zbierky aj básne, ktoré na prvý pohľad hovoria o všedných veciach (líška, ruža, bambusy, portréty žien, momentky), vtisnutím magických črt však nadobúdajú ďalší, „navrstvený“ významový rozmer („Za tmavých nocí budeš ešte dlho / načúvať cupotavým krokom červenkastých nôh, / líška, plamenná spolustolovníčka, / bude blízko“, s. 51).

Exotický nádych zbierke dodávajú básne doplnené o japonské reálie (Aso, Rotenburo, Bambusy, Jošiko, Hiroko Mori, Hiroko Mori II...). Zaujímavovo vyznievajú ústredné motívy a symboly prestupujúce sa s archetypálnym vyobrazením a chromatickosťou. Vznikajú tak významové zretiazenia, vzájomne prepojené motívom bolesti: oheň – vášeň – víno – krv – živočíšnosť – červená – bolesť; voda – žena – plodnosť – dieťa – smrť – bolesť; smrť – popol – smútok – bolesť – osamelosť – vina – čierna; smrť – nevesta – biela – samota – bolesť; zelená – zlovestnosť – čierna mágia – mločica – živočíšnosť – bolesť.

Luka popri farebnosti nezabúda ani na ostatné zmysly – najmä vnímanie vône a chuti („ponoríš svoje škoricové členky“, s. 22; „po jeho bozku pocítim v ústach / chuť zázvoru a desivého lesa“, s. 26; „túžim po (...) pižmom voňajúcich / mužoch“, s. 74), nevyhýba sa však ani hmatovotermickým zmyslom („je cítiť horúčosť kože“, s. 47) alebo motívom s hudobným podtónom („umŕtvené vedomie / kolísajú v rytme vetra“, s. 44; „starnúca krásna žena v e-mol“ s. 45).

Zvláštne je tiež autorkino poňatie priestorovej neurčitosti („ostáva / visieť v čase“, s. 18;

„Kružila som tam sama, v bezmennom, / beztvorom vzduchu“, s. 28). Básne sú príznačné aj poetickým jazykom, novotvarmi vzniknutými skladaním častí slov alebo ich celkov (*diabloň, strigodejnice, havranjel, hnilopäťprstá, žabomilka, krutohlav, zelenoplesniť, zimoplazit*). Luke však nie sú cudzie ani iné „hry“ so slovami – sčasti využíva paronomáziu alebo aliteráciu. V zbierke figuruje dôsledne uplatnený voľný verš. Z hľadiska kompozície využíva autorka čiastočné rámcovanie s obmenou alebo opakovanie častí veršov, či ich fragmentov.

Hoci je *Diabloň* plná „ženskosti“, „ženského“ sveta, nemožno túto poéziu definovať ako tradičnú ženskú lyriku. Ukryva v sebe špecifickú živočíšnu vášeň, mágiu a temnú túžbu milovať.

MATÚŠ MIKŠÍK Východiskový bod, bod déjà vu, bod untitled

ŠRAMATYOVÁ, Veronika. 2009. *Untitled*. Bratislava : Ars Poetica. Edícia Ambit.

V kníhkupectve som za päť eur dostal zbierku bez mena. V zbierke som zasa dostal subjekt bez mena... v cene. *Untitled* je atribút subjektu, autorka sa pohybuje zväčša v teoretickej rovine vzťahu, nekonkretizuje ho a subjektom tak môže byť každý z nás. Vyhýba sa teda identifikácii subjektu, zmazáva sa nielen jeho identita, ale dokonca aj rodová príslušnosť – až na malú výnimku v jednej básni. Autorka, a s ňou aj ja, majú veľký podiel na jej poézii svojím čitateľským zážitkom, pracujeme so subjektom ako s konceptom, ako s presne vydelenou polovicou partnerského vzťahu.

K ťažisku zbierky však vedie cesta jednak prírodným svetom a jednak svetom reflexie vlastnej tvorby, tak tvorivého procesu, ako aj jeho výsledku – báseň *III* a posledný verš básne *V*: „na dnes to stačí“, ktorý chápem nielen ako formálne ukončenie, ale aj ako klimax tohto textu. Pristavujem sa aj pri dvojpólových obrazoch – nie je ich veľa, ale osviežujú: „nahé od koreňa nahé pri koreni“ či „stebлом sa dvíhajú / stebлом líhajú“.

Až teraz sa objavuje „my“, muž a žena – či žena a žena alebo muž a muž? Identita tak subjektu, ako aj objektu je zahalená, nedôležitá,

nepomenovaná, untitled. Je to jav bez zbytočných sprievodných javov, bez zbytočne obmedzujúcej rodovej príslušnosti. Nakoniec, naozaj nie je podstatná identita subjektu a objektu. Autorka púta moju pozornosť zdanlivo okrajovými veršami; z nich najvýraznejší – a podľa mňa najlepší – je: „všetky cesty smerujú / dnes bez opýtania“, ktorý okamžite núti zvedavú ľudskú bytosť, za akú sa považujem aj ja, k otázke: Kam? Tak ako bez opýtania, keď všetky moje vnemy tu preráža otázka? Tento obraz je výrazný nielen momentovo, ale aj v rozahu celej zbierky, pretože prináša príznačný motív cesty.

Keď sa začne výrazne miešať vnútorný svet subjektu a vonkajší svet, zistíme, že ten vonkajší je len metaforou toho vnútorného. Úvodná cesta končí, paradoxne, vo východiskovom bode ďalšej cesty, vnútornej. Autorka púšťa moju ruku a subjekt sa začína venovať svojmu „jadru“. Musím ho nasledovať... po ceste. Východiskový bod je dom, v ňom poriadok, zákon, vyrovnanosť a z toho prameniaca homogénnosť v úvode básne *IX*. Lenže homogénnosť nie je istota, akú subjekt hľadá, pretože homogénnosť je nedokonalá, nudná bez vonkajšieho elementu, ktorý ju prirodzene narúša, bez druhej polovice potrebnej na vzťah, je ako nočná mora, „rozvetvené stromy / stoja mi v ceste / uhýbam pred nimi / v neúplnej vete“.

Neskôr, v časti *citolovcie*, sa začína introspektíva vzťahu, hľadanie jeho „podstaty“. Subjekt vzťah vidí ako bytosť, trvalé prepojenie, „vrastenie do vzťahov“, pri ktorom zabúdame, pretože chceme zabúdať a prepisovať staré spomienky novými. Orientujeme sa na blízkú minulosť, nie vzdialenú. Pri vrastení sa začína autorka pohrávať so mnou a so subjektom na osi statiky a dynamiky. Chvíľu som v pohybe, unášaný tempom básne, chvíľu stojím zamrznutý v jednom obraze... a na úrovni „obsahu“ sa to isté deje so subjektom. Prítomné sú obe zložky, „nemožnosť vykročenia“ indikuje statickosť a obmedzenie pohybu a slobody vo vzťahu, vychádza však z inherentnej dynamiky ľudského života: „počas zmien / vynútených nemennou údržbou tiel“.

Táto dynamika ma vráti o krok späť, k motívu cesty, na ktorej spoločne so subjektom stojím. Môžem, resp. môžeme po nej ísť vpred, hľadať svoje „ja“ vo svojom vlastnom vnútri, čomu však prekáža druhá polovica, ľahko sa kvôli nej vzdávame svojich osobných cieľov, vzťah ako taký nadobúda gravitačné pole čiernej diery. Môžeme

však z tejto cesty zísť, prispôbiť sa druhej polovici, hľadať s ňou „súhlas trojrozmernejší:“, „zrnko istoty“ pomocou verbálnej – tu sa často uplatňuje veta ako synekdocha – a neverbálnej, vonkajšej a vnútornej komunikácie a ich zvláštneho rozporu: „skutočnosť / pomenovaná, ale neoznačená / označená, ale nepomenovaná“. Subjekt tak osciluje medzi statikou a dynamikou života a vzťahu, pričom status quo – explicitne vyjadrený v názve básne *hommage á homepage* (pocta domovskej stránke) – je spochybňovaný novoobjavenou skutočnosťou, „čerstvo objavenými / súradnicami“, a považovaný až za regresiu, keď „prerastá / do samoúčelného príbehu“.

Dôležitosť témy vzťahu – teraz už aj na viditeľne fyzickej a erotickej báze – však subjektu nedovolí odsunúť túto tému na vedľajšiu koľaj. Ale to už som znova na ceste aj ja, vedie popri prameni, v básni *vytrhnuté z prameňa* vidím prirodzený tok životných udalostí a aj to, že s každým ďalším krokom subjekt a my všetci ako subjekty stojíme pred ďalšími možnosťami, novými vnemami, pocitmi, križovatkami a rozhodnutiami. Každý ďalší krok je však déjà vu, „ozvena v čase“ je styčný bod s minulosťou, signalizuje našu ochotu vkročiť do tej istej rieky len preto, lebo dúfame, že rieka je predsa len iná, veď napokon: „túžba mení pamäť“.

Dostávam sa na elementárnu rovinu, je potrebné „to niečo“ explicitne popísať, pretože autorkina teória bude uveriteľná len vtedy, ak bude podložená. Preto sa v minicykle *deň bez korekcií* téma konkretizuje, druhá polovica vzťahu sa stanovuje ako muž, „jeho tieň“ – avšak naozaj iba na tomto jedinom mieste v celej zbierke. Táto báseň, statická momentka, pred ktorou stojím, je fixovaná spomienkami subjektu, ktoré sú fixované odcudzením... alebo je to až rozchod? Každopádne, detenzia nastáva až v zmysle deus ex machina, keď „náhly výpadok prúdu zahaľuje / zarovnáva preťažené / miesta na našich / tvárach“.

Nasleduje časť *untitled*, jej názov odhaľuje difúzny charakter minulosti, nemožnosť aplikovania prežitej skúsenosti na to, aby sme dokázali zmeniť rieku, do ktorej sme vstúpili – a bez nášho zásahu bude predsa len tá istá. *Untitled* je v tomto momente ten bod déjà vu, ktorý zažívame znova a znova... sme jednoducho nepoučiteľní. Zisťujem, že po návrate do tohto bodu cesty z neho aj tak nevyjdem iným smerom, cítim dezilúziu a kriticky spolu so subjektom zhod-

notíme, že naše predchádzajúce postupy boli nesprávne a nedali nám žiadnu empiriu.

Vraciam sa teda ešte viac dozadu, fyzicky na začiatok cesty k prírodným motívom, obrazne do bodu *déjà vu*, do toho bodu, ktorý je untitled. Rámec cesty je teda daný explicitne časom a implicitne prírodnými motívami. Je to začarovaný kruh a subjekt nachádza východisko iba v pokračovaní v ceste za poznaním svojho vnútra. Kráčam s ním, veď čo iné mi ostáva dve básne pred koncom. A tak vidím *úryvky z prostredia*, z vnútorného prostredia, ktoré je vyjadrené vonkajším, vidím defilé videného, rekapituláciu osvieženú formou, ktorá sa pásmovitostou, voľnou asociatívnosťou a miešaním motívov prispôsobuje rozpoloženiu subjektu... alebo sa dá z presahu významu do formy – ktorá je realizáciou a štylizáciou autorky a nie subjektu – dedukovať, že v konečnom dôsledku v subjekte ide o autorku?

Čhtiac-nechtiac opäť končíme pri rieke a pri viere v ilúziu. Avšak predsa len je niečo iné, dokázali sme konečne na základe vlastného vnútra analyzovať bod *déjà vu*, bod untitled, a nasleduje teda uvedomelá, racionálna a cielená dezilúzia, vystúpenie z bludného kruhu a záverečné potvrdenie napredovania po ceste k vnútornému poznaniu.

Hoci názov zbierky indikuje čosi nekonkrétne, možno trochu chaotické, autorka nakoniec podáva ucelený koncept riešenia vzťahovej otázky. Tak ako naša životná cesta, aj zbierka *Untitled* smeruje odniekiaľ niekam a aj napriek silným pocitom *déjà vu* neostáva len v tom mnohokrát prežitom a teraz už významovo mŕtvom bode.

MAREK DEBNÁR O potrebe porozumieť

SALMELA, Alexandra. 2011.
27 čiže Smrť robí umelca. Bratislava : Q111.

Debut, pôvodom slovenskej autorky, Alexandry Salmely sa stal fínskou literárnou udalosťou roka. Hlavná hrdinka románu, Marta Stašková, alebo – ako ju nazývajú jej priatelia – Angie, opúšťa rodnú Bratislavu a neskôr Prahu, kde študuje finčinu, aby zakúsila Fínsko na vlastnej koži. Pozorovania a komentáre prostredia

fínskeho vidieka, v ktorom sa Stredoeurópanka ocitne, sú po každej stránke originálne a niet sa čomu čudovať, že kniha bola vo Fínsku nominovaná na viaceré prestížne literárne ocenenia. Román má však všetky predpoklady na to, aby si ho čitatelia všimli aj za hranicami tejto severskej krajiny.

Okrem Fínska, ktoré zohráva v príbehu dôležitú úlohu, ide v románe najmä o umelecké ambície Angie. V určitom zmysle sa tak autorka, najmä v úvahách o zatiaľ nenapísanom literárnom diele, hlási k tradícii Marcela Prousta. Dvadsaťsedemročná Angie totiž trpí fixnou ideou, že ak má niečo v umeleckom svete znamenať, musí sa zaradiť do klubu 27, teda k slávnym umelcom, akými boli Jim Morrison, Kurt Cobain alebo Amy Winehouse, ktorých život sa práve v dvadsiatich siedmich rokoch skončil: „*Neprejde ani rok a moje meno sa zapíše do histórie. Len vytvoriť to úžasné dielo a vymyslieť si originálny spôsob smrti.*“

Dej románu sa odvíja chronologicky, keďže autorka sa zameriava viac-menej na presne vymedzený časový úsek bez presahov do minulosti. Napriek tomu však nejde o klasické rozprávanie. Čitateľovi či čitateľke sa popri literárnych pokusoch hlavnej hrdinky a jej čiastočne denníkových zápiskoch pravidelne prihovára aj hlas mačky, plyšovej hračky Pánprasiatka alebo odosobnený záznam rozhovorov zachytených z pohľadu Opelu Astra. Pre všetky tieto rozprávačské perspektívy autorka vytvorila autentické jazyky, ktoré na začiatku môžu pôsobiť na čitateľa rušivo, čoskoro sa však ukáže, že sa navzájom dopĺňajú ako pestrofarebné sklíčka kaleidoskopu.

Román má však popri 27-čke aj ďalšiu dôležitú rovinu. Alexandra Salmela autenticky zachytáva nomádsky spôsob života ľudí, ktorí si v systéme len veľmi ťažko hľadajú svoje miesto. Je pritom jedno, či ide o študentku zo strednej Európy alebo fínsky manželský pár, ktorý odíde z mesta na vidiek, kde žije z pomerne štedrých sociálnych dávok. V oboch prípadoch je to život zo dňa na deň, občas prerušovaný nečakanými bohémymi únikmi. Ani správy z domova však nie sú veľmi odlišné. Kolegovia a priatelia Angie, ktorých e-mailová korešpondencia sa objavuje v knihe ako súčasť textu, rovnako ako ona hľadajú akýsi optimálny spôsob existencie za cenu väčších či menších kompromisov.

Zvláštnosťou románu, ako už bolo naznačené, je jeho jazyk. Autorka rukopis pôvodne napísala po fínsky, a ako o sebe prezradila v jednom z rozhovorov, jazyk knihy má bližšie skôr k hovorovej než k literárnej finčine. Príklon k živému jazyku a vytváraniu novotvarov, ktorý je cítiť aj v slovenskom preklade knihy, však nie je samoúčelný. Neobmedzuje sa len na idiolekt alebo žargón, ide skôr o vytváranie akéhosi menšinového jazyka. Teda jazyka, ktorý sa oslobodzuje od väčšinového používania v tom, že sa neradi štandardnými a ustálenými formami vypovedania, ale práve naopak, dostáva sa do stavu permanentnej významovej otvorenosti.

Knihy *27 čiže smrť robí umelca* je v prvom pláne o túžbe vytvoriť veľké literárne dielo. Niekde za ňou sa však nachádza aj čosi iné než len potreba zanechať po sebe stopu určitého ja. Je to potreba porozumieť sebe samému a svetu, ktorý nás obklopuje, pochopiť ho a nájsť si v ňom svoje miesto.

(Recenzia odznela v relácii Krajina kníh na rádiu Regina 6. júna 2012.)

OLA STAWINSKA Hold Inakosti

REBRO, Derek. 2010.
Okamih pred dopadom.
Bratislava : Ars Poetica. Edícia Ambit.

Švédsky industriálny label *Cold Meat Industry* je propagovaný sloganom *For the music lover who can sit and enjoy the evolving sound of someone else's nightmare*. Mám pocit, že s debutom Dereka Rebra je to podobne. *Okamih pred dopadom* je zbierka pre tých, ktorí radi prežívajú nočné mory druhých. Kvalitné nočné mory.

Recenzovaná kniha je príkladom intímnej lyriky so značnou mierou individuálnej autonómie. Jej atmosféra je zatažená – lapidárne vyjadrené – stiesneným pocitom ohrozenia. Dominantná téma odcudzenia nadobúda podobu introvertného uzavretia sa do seba s čistým popisom každodenného života ako zdroja utrpenia. Zobrazovanie skutočnosti sa tu prejavuje cez projekcie vnútorne prežívaného sveta, v zdanlivom zovšeobecnení individuálnych pocitov. Nejde

o explicitne vyjadrený strach, ale skôr o jeho nepresnú, rozumom neupevnenú, skôr tušenú podobu. Nekontakualizované obavy prenikajú pod povrch slova v spojeniach ako „*tušené jamy*“, „*podoba tušená / vynára sa z obrazu*“. Náznaky ťažko definovateľnej úzkosti evokuje už samotný názov zbierky *Okamih pred dopadom*, ktorý je na jednej strane stlmený, vzdušný, ponorený do ticha, na druhej strane intenzívny, emocionálny a fanatický, až zúrivý.

Okamih pred dopadom je pre lyrický subjekt situácia, v ktorej sa paradoxne cíti najistejšie. Je to zvláštny moment, v ktorom má šancu presvedčiť sa o svojom dočasnom trvaní, do popredia sa dostáva svojrázne oslavovanie existencie v medzipriestoroch, v metaforickom vzduchu, v ktorom je ťažko určiť akékoľvek hranice – hrdina je vtedy na území nikoho. Tieto medzipriestory získavajú u Rebra status východiskovej aj záverečnej skúsenosti. Subjekt síce pociťuje nemožnosť udržania tohto stavu, ale nesnaží sa ani ho ani oneskoriť, ani sa pred jeho ukončením brániť.

Pozrime sa na zbierku bližšie: Rebro sa vo svojich básňach sústreďuje na detail. Architektúra textu je minimalistická, až asketická, zbavená preťažených komentárov. Skromná v slovnej vrstve, no bohatá na často až maniacky variovane zmyslové motívy a symboly. Zbierka obsahuje 36 básni, ktoré sú zbavené titulov, aj vďaka čomu celok pôsobí ako reťazec oddelených a zároveň úzko spätých svedectiev o človeku, jeho identite a jestvovaní vo svete. Dôležitým „pozadím“ Rebrovej poézie sa stavajú kľúčové podstatné mená. Tie doslovné a každodenné, ako sú ihla, zrkadlo, voda, telo, vlasy, koža, a tie symbolicky zložitejšie, „lyrickejšie“, ako sú hladina, priestor, odraz, tma a svetlo. Spolu vytvárajú introvertný opis, v ktorom hlavnú rolu zohráva samota. Tá je v prípade Rebrovej poézie skôr „metafyzicky symbolická“ ako „fyzicky konkrétna“, hoci jedno s druhým súvisí. Samota je zobrazovaná ako všedná až banálna, no zároveň ako morbidne emocionálna záležitosť. Subjekt túži po kontakte s druhým, ale strach zo „zatesnenia“ vo vzťahu je preňho paralyzujúci, predstava zdanlivo bezúhonného dotyku je mu viac ako neprijemná. V jednej básni nachádzame v tomto zmysle zintenzívnenú prítomnosť noža, nadobúdajúceho symbolickú podobu (takmer vražednej) zbrane: „*v odtoku uväznený / nôž / na krku položená / ruka*“.

Spojenie emocionálneho „brutalizmu“ a ironicky uchopenej tradičnej „dievčenskosti“ (vložené básnikom sofistickovane do konkrét a zobrazovanej prostredníctvom vecnosti) je ďalší dôležitý referenčný bod zbierky. Básnik vedome využíva „ženské“ rekvizity, ako sú napríklad spomínaná ihla alebo zrkadlo s ich zaužívanými asociáciami (usilovnosť, trpezlivosť, pracovitnosť, jemnosť, narcizmus, márnomyseľnosť, samolúbosť či namyslenosť). Rebbo ich však „významovo“ prevercia, a tým relativizuje ich spájanie s tradičným ženským rodom. Ihla v novej scenérii nespája roztrhané veci v jeden celok, ale stratená („*stratené ihly / spálená tráva*“) čaká na okamih, v ktorom by mohla spôsobiť bolesť („*nad úroveň stola / vákuum / ihla sa vznáša / udiera do stien / klže nadol*“). Plní funkciu „predcíteneho“, vo vedomí lokalizovaného príznaku nebezpečenstva: „*ihla príliš malá / v priestore tušená / padá prírýchlo / sledujem dopad / nepočuť*“.

Rebbo s prenikavou ostrosťou zachytáva tiež fatalizmus zrkadla. Tento motív, spolu so spomínaným pocitom odcudzenia, tvorí jednu zo základných dominant zbierky a príčin „okamihu pred dopadom“. Lyrický subjekt sa pomocou symbolu zrkadla štylizuje do podoby lacanovského „petit autre“. Človek, prítomný v básnickej výpovedi, spochybňuje svoju celostnú subjektivitu, ktorá by bola dostupná v plnej dimenzii. Na viacerých miestach hrdina podáva svedectvo zažívania vlastnej telesnosti ako chaotickej kolekcie autonómnych častí organizmu, istého konglomerátu roztrieštených objektov. Hneď v prvej básni sa objavujú formulácie ako „*odpustiť telu pokožku*“, neskôr sa subjekt už explicitne distancuje od jednej podoby tela: „*dobiela odkrvená / silueta namiesto tela*“, prípadne: „*telo v cudzej ruke*“. „Telesnú“ nekompaktnosť zdôrazňuje obrazmi ako „*namiesto očiek / dostriehané nohy*“, prípadne spodobením oddelených prstov („*navliekol si rukavicu / prsty zvliekol spolu s ňou*“) alebo pomocou metafory odseknutej hlavy: „*vlasy stále zopnuté / hlava stále odseknutá*“. V istom momente hovorí priamo: „*stotožni sa s predobrazom*“. Lyrický subjekt neakceptuje „fikciu“, nenachádza sa, resp. odmieta sa nachádzať vo vnútenom obraze, neidentifikuje sa so svojim vonkajším odrazom, ktorý ho paradoxne vzdaluje

od seba a ktorý ho vedie k žiarlivosti, až rivalite: „*prasknutý v odraze / zotrený v pohľade*“. Auto-identifikácia subjektu sa nekoná: „*z črepín skládám odraz / zmnožený sa v ňom stále nevidím*“, prípadne: „*stávať sa neviditeľným / v zástupe zrkadiel*“.

Rukopis autora je prelínaný „nenásytnosťou pocitov“ a „odhaľovaním slabosti“. Básne stoja na (až na prasknutie napnutom) „tušenom“, pričom symptomatické pre zbierku je to, čo sa odohráva medzi (!) slovami. Básnik zaznamenáva krízové stavy vlastnej aj širšej chápanej identity i pomocou ďalších (v tomto rámci nevšedných) črt intímnej skutočnosti. Pre mňa osobne je v tomto kontexte mimoriadne zaujímavý predovšetkým obraz vody. Ako som už naznačila, subjekt občas siaha po známych symboloch, ktoré vďaka autorskej stratégii inverzie mobilizujú odlišnosť, diferenciu, nezvyčajnosť. Básnik ich používa pri kladení otázok o podstate vlastnej identity subjektu v kontexte prvotného narcizmu, idealizácie „ja“ a identifikácie so „spoločenstvom“. Prináša situácie, v ktorých ľudské rozhodnutia majú plniť požiadavky dávneho a dnešného „ja“. Odrasť vo vode sa líši od obrazu, ktorý predstavuje zrkadlo, je vo vzťahu k nemu pôvodnejší: do vody nie je potrebné dospieť. Narcistický rozmer tohto odrazu (vyobrazenie lyrického subjektu) autor predstavuje pomocou dialektického páru identita – inakosť: „*na dne jazera / sa odrážať / no nikdy neodraziť*“. V posledne citovanej ukážke opäť veľmi zaujímavým spôsobom naráža na mechanizmy autoidentifikácie, spojené so základným (v zmysle prvotným) sebaobrazom a kategóriou inakosti ako podmienkou autopotvrdenia. Práve toto sú podľa mňa najsilnejšie body Rebbovej poézie.

Máme dočinenia so zrelým debutom, ktorý invenčne a „zúfalo reálne“ uchopuje pocity úzkosti a nepokoja. Stretávame a prežívame literatúru, ktorá nebanálnym a presvedčivým spôsobom zachytáva nekonzistentnú identitu, spoločensky nútené predpisy, ktoré sú našivané na individualitu. Kniha doslova bráni inakosť a skladá hold narcistickým invenciam. Atraktivita zbierky spočíva práve i v tom, že jej texty sú polyfonickou skúsenosťou, neredukovateľnou na známe a dostupné poriadky. Namiesto nej ponúka vzrušujúcu a viackrát spomínanú inakosť.

Ústav svetovej literatúry SAV a Poľský inštitút v Bratislave
pozývajú 27. 9. 2012 o 17.00
na podujatie

CHYTANIE DO SIETE ALEBO O OBRAZE A ROZPRÁVANÍ

Vystúpiť:

ADAM ADAMSKI: **Viac ako text, čiže o novinách na tabletoch** (Więcej niż tekst, czyli o prasie na tablecie)

MARIUSZ PISARSKI: **Podoby digitálnej adaptácie** (Oblicza adaptacji cyfrowej)

Janez Strehovec: E-literatúra a kultúra algoritmov (E-Literature and Algorithmic Culture)

MARTIN FLAŠAR: **V sieti strednej Európy**

Podujatie je spojené s prezentáciou kolektívnej monografie **V sieti strednej Európy: nielen o elektronickej literatúre**: (eds. BOGUMIŁA SUWARA a ZUZANA HUSÁROVÁ).

GLOSOLÁLIA. Rodovo orientovaný časopis. Vychádza tri razy ročne. Šéfredaktor a jazyková redakcia: Derek Rebbo, zodpovedná redaktorka: Lenka Krištofová, grafická úprava: Eva Kovačevićová-Fudala, fotografie: Viki Kollerová. ISSN 1338-7146. Vydáva občianske združenie Glosolália, ktoré je neziskovým a prevažne dobrovoľníckym zoskupením feministických aktivistiek a aktivistov. E-mail: glosolalia@centrum.sk. Online verzia: www.glosolalia.sk. Nájdete nás aj na FB.

Glosolália by Derek Rebbo is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License. Based on a work at www.glosolalia.sk. Permissions beyond the scope of this license may be available at www.glosolalia.sk.